

műút

csak a sárkányt látja vagy hallja / halj meg, mint / Mindjárt
lehánylak, édesem / gyáva vagyok / nincs itt semmiféle
végítélet / Rózsailat, életszag / A talált táj megtisztítása

műút

3 | líra

6 | líra

8 | líra

10 | próza

15 | líra

16 | líra

19 | líra

20 | líra

22 | próza

26 | líra

29 | líra

29 | líra

31 | próza

34 | líra

35 | líra

36 | próza

42 | ruiiters

43 | ruiiters

44 | képzőművészet

48 | iparvágány

58 | kritika

60 | kritika

62 | kritika

65 | kritika

68 | kritika

71 | kiss

74 | kiss

78 | csobánka

79 | csobánka

81 | kritika

83 | kritika

84 | turczi

85 | turczi

88 | deákpoezis 2009

90 |

97 | képregény

Solymosi Bálint: A feketén dolgozó munkás emlékműve — Anna emlékkönyvébe; Amint Anna fest
Turczi István: Fenséges céltalanság; Gép-templom; Éteri minta szerint; Ultima maniera
Csobánka Zsuzsa: Osztott terek; Úton; Genezis

Darabos Enikő: A petezsák

Korpa Tamás: Bálnamentés

Lázár Bence András: Fegyverben ébredt minden

Seamus Heaney: Anahorish 1944; Tavaszi szünet (Gerevich András fordításai)

Nagy Zsuka: bankli utca 43; november

Kiss Noémi: Zoé

Birtalan Ferenc: Nem fogok hazajutni; Van egy malom; Rózsák a Vérmezőről

Mezei Gábor: szent; kráter

Krusovszky Dénes: Chris Burden-másolat (1)

Ficsku Pál: Egy előre megfontolt gyilkosság nem hiteles története

Györe Balázs: röltext(t)

Kabai Zoltán: Jeges; Ok

Lengyel Zoltán: Börtöntanító (filmterv)

„nem az, amit az ofszetnyomtatásban megszoktunk” (Marcel Ruijtersszel Balogh Tamás beszélget)

Dunai Tamás: Pokoli színjáték

Boros Géza: „Üzemkörön kívüli állóeszköz” (Munkástrón Miskolcon)

Váltó vagy ütköző? Avagy hová vezet az iparvágány?

Seláf Levente: Egy elképzelt remekmű romjai (Jaques Roubaud: A nagy londoni tűzvész)

Garadnai Erika: Leleplező bokréta (Onder Csaba: Illetlen megjegyzések – Tanulmányok és esszék)

Onder Csaba: Eljutni Móriczhoz (Szilágyi Zsófia: A továbbélő)

Bodor Béla: Az absztrakció érzékisége (Tóth Krisztina: Magas labda)

Deczki Sarolta: Rózsailleslet, életszag (Darabos Enikő: Hajrá, Jolánka)

Gervai András: A talált táj megtisztítása (Kiss Noémi: Rongyos ékszerdoboz – utazások keleten)

Szegő János: Hült helyek és forró nyomok (Kiss Noémi: Rongyos ékszerdoboz – utazások keleten)

Mízser Attila: Csomópontok (Csobánka Zsuzsa: Bog)

Bedecs László: Szoknyás lábak mozgása (Csobánka Zsuzsa: Bog)

Hervai Cecília: Az én-integritások felszámolása (Csaplár Vilmos: Hitler lánya)

Nagy Bernadett: Ez a ház nem otthon (Krusovszky Dénes: Elromlani milyen)

Acsai Roland: Négy ablak éneke (Turczi István: Minden ablak nyitva)

Imreh András: Négy nyíló ablak (Turczi István: Minden ablak nyitva)

Nyilas Attila: Hangulatjelentés (A 2009-es Deákpoezis értékelése)

Kikötői hírek

Marcel Ruijters: Machina Serpentium

2009015

muut

„ Úton lenni boldogság...” (J. K.)

Szerzőink: Acsai Roland (1975, Cegléd) költő, irodalomkritikus, műfordító · Balogh Tamás (1965, Budapest) műfordító, irodalomtörténész · Bedecs László (1974, Budapest) kritikus, irodalomtörténész · Birtalan Ferenc (1945, Budapest) költő · Bodor Béla (1954, Budapest) költő, irodalomkritikus · Boros Géza (1960, Budapest) művészettörténész · Bócsi Krisztián (1974, Miskolc) fotóriporter · Csobánka Zsuzsa (1983, Budapest) költő, író, műfordító, kritikus · Darabos Enikő (1975, Sopron) kritikus, író · Deczki Sarolta (1977, Budapest) irodalmár, filozófus · Dunai Tamás (1981, Szeged) PhD-hallgató, óraadó, PTE · Ficsku Pál (1967, Mályi–Budapest) író · Garadnai Erika (1984, Miskolc) egyetemi hallgató · Gerevich András (1976, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő · Gervai András (1948, Budapest) kritikus, író · Györe Balázs (1951, Budapest) író, költő · Gilbert Edit (1963, Pécs) egyetemi docens, irodalomtörténész, műfordító · Heaney, Seamus (1939) ír költő, író · Hervai Cecília (1983, Eger) PhD-hallgató · Imreh András (1966, Budapest) költő, műfordító · Kabai Zoltán (1970, Miskolc) költő · Kiss Noémi (1974, Budapest) író, irodalomtörténész, kritikus · Klopfer Ágnes (1966, Miskolc) középiskolai tanár · Kocsis Zoltán (1973, Budapest) fotóriporter · Korpa Tamás (1987, Szendrő) költő, kritikus · Krusovszky Dénes (1982, Budapest) költő, kritikus · Lázár Bence András (1989, Szeged) költő · Lengyel Zoltán (1982, Szeged) PhD-hallgató · Lukácsi Margit (1965, Jászberény) PhD, műfordító · Márkus Krisztina (1976, New York) bölcész · Menczel Gabriella (1970, Budapest) egyetemi adjunktus · Mestrallet, Mathilde (1982, Strasbourg) fotográfus · Mezei Gábor (1982, Budapest) költő, műfordító, PhD-hallgató · Mizser Attila (1975, Losonc–Fülek) költő, író, főszerkesztő · Nagy Bernadett (1987, Esztergom) egyetemi hallgató · Nagy Zsuka (1977, Nyíregyháza) költő · Nyilas Attila (1965, Budapest) költő · Onder Csaba (1970, Nyíregyháza) irodalomtörténész · Paksy Tünde (1973, Miskolc) egyetemi tanársegéd, irodalomtörténész · Ruijters, Marcel (1966) holland képregényalkotó · Seláf Levente (1974, Szeged) irodalomtörténész, műfordító · Solymosi Bálint (1959, Budapest) költő, író · Szegő János (1982, Budapest) kritikus, szerkesztő · Turczy István (1957, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő

E számunkat az **lparvágány** programsorozat első, a Miskolci Galériában rendezett **Vasgyár és kolóna** című fotókiállításának képei díszítik. A fotók alkotói: **Bócsi Krisztián** (8., 17., 18., 20., 22., 36., 56., 64., 77. oldal), **Kocsis Zoltán** (7., 10., 14., 30., 47., 48., 87. oldal), **Mathilde Mestrallet** (5., 28. oldal). Részletek a 47. oldalon.

Főszerkesztő: **Zemlényi Attila** zemlenyi@muut.hu · Irodalom, online: **k.kabai Ióránt** kkl@muut.hu · Képzőművészet: **Kishonthy Zsolt** kishonthy@muut.hu · Kritika, esszé: **Jenei László** jenei@muut.hu · Szerkesztőség: 3525 Miskolc, Hunyadi u. 12. (Petró Ház) e-mail: muut@muut.hu www.muut.hu http://muut.blog.hu · A Műút irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat megjelenik a Szépmesterségek Alapítvány és a Miskolci Galéria Városi Művészeti Múzeum kiadásában Miskolcon · Felelős kiadó: **Dobrik István** · Lapigazgató: **Borkúti László** · Szerkesztőségi titkár: **Barázda Eszter** barazda@muut.hu · Design: **Szurcsik János** mail@janos.at www.janos.at · Borító, képszerkesztés, tördelés: **Tellingner András** · Korrektor: **k.kabai Ióránt** · Nyomda és kötészet: **Szocioprodukt Kft., Miskolc** · Felelős vezető: **Osváth Zoltán** · ISSN 1789-1965

Solymosi Bálint

A feketén dolgozó munkás emlékműve — Anna emlékkönyvébe

Azt hallja Anna egy kőművestől, akinek ételt vitt ki,
mert valami gyengeség a jóakarát színlelésére készítette, hogy otthon is megszorítások vannak,
az asszony kapásból a torkán ragadja a szót, ha véletlenül hazamegy,
miután a ledőlt fal
alatt lévő közért rakodóudvara
kerítéspadkájáról elrugaszkodik, hiszen már éppen eleget ittak, legalábbis ő úgy gondolja, és
hogy most majd mondana afféle jót a feleségének.
Máskor meg, amikor egyenesen menne haza,
mert el akarná mondani, amit a múltkor se sikerült, akkor meg a letört
borosüvegnyakkal vagdossa ereit az asszony, azt ordítva,
hogy nem falazhatja őt oda be.
Azt mondom neki, „Az istenfáját, mi bajod, te üvegezed itt körbe magad...!”
Érti...?! Így Annának a lakás felújítási munkáit elvállaló kőműves (aki másnap szörnyet hal
egy építkezésen).
Hát hogy mondjam el neki így, hogy szeretem...?!
Erre Annának nem tudsz előállni egy másik hasonló történettel.
Amikor egy költő úgynevezett ihletett állapotba kerül, mondod aztán,
csak akkor ír(h)atódnak le azok a szavak, mondatok,
vagy leginkább képletforma felismerések, melyek egyébként is ott voltak már az aj(a)kán, ám
nagy valószínűséggel és megengedően aztán ezeket a rá-
és felismeréseket nem bizonyítja be, nem használ egeret vagy kísérleti patkányt, hiszen a
patkány ő maga. Anna csendben bölint.

Amint Anna fest

Mit jelent, ha valaki azt mondja — *ámen*? Kérded magadban.
A végtelen bölcsességet és a kiműveltséget,
mert hiszen semmi nincs sehogy. (Ezt jól tudod.)
Ahogy Anna anyja rendes hétköznapjaiban szokott volt, most váratlan megjelenik a kertben;
azaz színékként mutatkozik meg,
mint őszi falevelek, türelmetlen sárgákkal, vörösekkel, eszelős lilákkal...;
és ahogy ezek a színek Anna arcához érnek (legalábbis ez a fantáziád), színtelen maszkká
érnek Anna arcán. Valami
olyasféle érzettel párosul, ha ránézel,
mintha állandóan járna valaki odakinn a kertben. Aki ő maga.
(Mármint vagy az anyja, vagy az előjáték, a torokköszörülés ideje. Vagy én.)
Egyszóval mohóságba veszik minden kép, melyet Anna fest;
hogy a nyár (mely nem is volt igazán) a vászonról „lejöjjön” bolondul.
Neked viszont környezetváltozást már nem hozhat semmiféle kinti szín
(mondod magadban), környezetváltozást csak a kávé hoz neked;
és az sem egy újabb kép felé hajt, hanem hogy utána
el tudjál szaladni játszani. Amit játszol, sírás előtt visszatérni hűlt helyedre, ahonnan sírás
közben tűntél el.
Anna mit sem vesz észre, csak a sárkányt látja vagy hallja,
hulló koponyakönnyei közt, valahogy úgy, ahogy az óra ketyegését, mielőtt elaludna, és
mielőtt szétkarmolja az ő saját színeit,
forró kispárnája kimúlását. Ámen!

Fenséges céltalanság

Figyeld a képet. Lentről nézd felfelé, és indulj is el, ha a spontán szimmetriát lépcsőnek gondolod. Megspórolni a kezdeteket Cro-Magnon óta nem kifizetődő. Lassan haladj, ha haladni fogsz egyáltalán. Végtelen számú vetületben a magad egyéni változatával a tapasztalat naprakész műtárgyai közt bolyongani, lásd be, fenséges céltalanság. Amikor gyakorlati célok híján, megélhetési eszméktől egyre távolabb kezdődik el a földi szokások felszámolása. Amikor perspektíva-kuss van, és úgy fordulsz be valami más, körül nem írható kontratérbe, mintha motoroznál egy szintenként nehezített pálya-labirintusban. Amikor a megszokotthoz képest úgy vagy egyedül, hogy minden elhasznált lélegzeted csönddé tömörül, és az én csak test-palackba zárt, illó oxigén.

Turczi István

Gép-templom

Leleplező ez a szabályosság. Sehol egy önmagáért való kitüremkedés, kóbor vonal, torzó vagy formákból kitagadott disszonancia. Szinte fáj, és megaláz, ahogy monstrumként magaslik föléd. Előtte állsz, de mintha megadóan térdepelnél egy gép-templom oltára előtt, és szemed újhítű áhitattal függesztenéd a hol üvegkupolának, hol baziliskusznak tetsző, végtelenbe futó ablakokra. A geometrikus csendben erőlködés nélkül hallani egy imát. Te imádkozol, anélkül, hogy tudnád. Te könyörögsz bebocsáttatásért. Ruhádat te szaggodod, hamut fejedre te szórsz. Holnap emlékeket, még ki sem mondott szavakat morzsolgatsz rózsafüzéreként. A folytatás oltalmáért esedezel az örök szüntelenség színe előtt. Pedig ha jobban figyelsz, megláthatod azt a lépcsőt a lábamatban, ahonnan van hová. Nincs még veszve semmi.

Éteri minta szerint

Ne tanulmányozd magadban az alantast. *Attól még nem lesz valami valami, hogy valamilyen nem.* És ha kísérletezel, nézz fel, és tedd éteri minta szerint. Erre vonatkozóan persze ne várj útmutatást. Ahol monokróm ég alatt egymásba múlnak a napok, a távolság kevesli önmagát, s minden átmenet nélkül kezdődik újra, ami be sem fejeződött, ott fix pontot keresni legalábbis kétséges kimenetel. Nézz a lelkedbe, szólt Marcus Aurelius. Járd körül szavaidat, ímígyen Heidegger. A saját nyelvedet beszéld, mondta Wittgenstein. Hallgass a füledre, így Eco. Saját levében fő, utóbb így lesz delikátesz minden kis jövődöpondró. Ami porból lett, éljen tovább a porban.

Ultima maniera

Ne keress, mert nem találsz sehol. Ne keress, mert mindenben rám találsz. Etruszk félmosollyal a semmi és Semmi közt átívelő hídon hogyha állsz, magadba roskadtan, eposztalanítva — az nem a gyöngesség jele. Nem későromantikus túlfűtöttség. Nem szilárd halmazállapotú közöny. Nem zen-buddhista tér- és fitymaszúkület. Ha tudnád is, mi nem még, hátrahagyod az értelmezést. *Ultima maniera.* Innen nézve ezentúl legyen ez módszered. Valahogy nem kéne érzelmileg elvérezni, mint a rossz versekben. És figyelni kábán, ahogy a meditáció zajtalan rajai odaképzelt csillagaid lengő egében körülvesznek, és átsegítenek valami hosszanfriss látomásba. Nem kéne feláldozni szívedben a béke bizonyosságát, sem a méreg forrását. Hidd el, itt lesz a híd, ha egyszer visszajössz.

Csobánka Zsuzsa

Osztott terek

egy BJI-képre

A lábam még előrevisz, mozog.
 Ha összecsuklana, erősebb lennék,
 mint a térdem. A kövek már
 nem ringatnak, hűtlen bölcsőm
 partra vet, konc a szilaj hullám.
 A bot nem támaszt, hegyeket hallok
 robajlani a messzeségből,
 lépésenként egy-egy puffanás a hátam,
 reggelre alábukok, mintha vízbe.
 Micsoda zúgást hoz a szél,
 ma képtelenül sós minden.
 Hosszú utat tesz meg,
 egy ember bottal a kezében
 valamerre baktat.
 Ragozgatom, hátha könnyebb a szél,
 baktatok, baktatsz, baktat.
 Mert a zsákok csak addig zsákok,
 amíg a vállamon vannak,
 legyenek bár üresek.
 Az ajtóban állni még mindig semmi,
 még visszafordíthat, messzire lökhet a szél.
 A küszöbre lépni ugyanaz a semmi,
 az orromból nem szűnik a só.
 Ha majd a hajadba markol,
 érkeztem haza, és akaszthatom újra a zsákot.
 Vállra, szélre, napba.

Genezis

Ha növényekben mérnénk, lehetnél a kőris.
 A vaksin kítapogatott gyökerek nyirkosak,
 és rágja kígyó alakú szörnyed,
 élnie kell, legyél bár életfa.

Fut a törzsén egy lánc alakú mókus,
 harangozni tanul fel- s aláfuttaban,
 sastól a sárkányig szólni az égre, vörösbarna
 lombba, óvakodj, isten, támadnak a mélyből.

De az istenek csak nevetnek,
 várták a mókust, mióta a mélyet,
 a mókus nem érti, újra-újra föl s le,
 zúgnak a harangok sohatöbbé csöndben.

Darabos Enikő

A petezsák

1677

476.6

0.063

Kéken villogó körcikkely, óvatos kotorászás, jaj, anyám, ezért szültél volna erre a világra? Végül is itt fekszem kiterítve, lábaim fényes vaskampókba illesztve, altestem kifeszül, lazítson, lazítson, mondja egy hang, na, ne viccelj. Mintha Akhilleusz vetné oda nyeglén a harci szekeréhez kikötözött Hektornak, lazíts, öregem, az örökkévalóság felé száguldunk.

Édes pinám, zokog föl bennem homályosan az önszeretet, de rögtön szigorú hang kontráz, nem ennek van most itt az ideje. Fejem szalutálva félrecepom, engedelmes, elkerekedő szemekkel bámulom a kéken villogó körcikkelyt, külső belmagamat, amint lassú ringásokkal kitölti az apró képernyőt. Kitöltöm. Benne vagyok a tévében. Jobban mondva, bennem van a tévé. Vagy legalábbis valami. Egy szerszámmal ügyködnek bennem, nem értem, nem érzem, de kábé olyan, mint amikor a savanyúságos dézsában egy hatalmas Kéz keresi a legízletesebb uborkát. Megfontoltan, mert neki pont az kell. Ide-oda túrkász. Ahogy félrefeszített fejjel figyelem magam a képernyőn, az a benyomásom, hogy kék lé úszkál bennem. Tengerlé, apró fehér pontok.

Éjszaka volt, meztelen fürdőzés, addig sosem próbáltam. A tenger melegen nyalta körül a lábam. Sötét, kavargó massa, az állaga is más a tengernek éjjel. Sokkal sűrűbb, sokkal selymesebb. És sokkal élményitőbb. Fényes csillagfoltok imbolyogtak az orrom előtt. Felkenődtek a bőrömrre. Fekete selyemlé, kínlódva evickéltem, lazulj el, lazulj el, biztosan élvezetes, de félttem. Viszolyogva kászálódtam ki a vízből és hagytam, hogy pucér testemen végigcsorogjon a mázgas csillagfény.

Aha, ott van, mondja egy hang a lábam közül, látja, ott. Nahát, az a kis folt, nyögöm derűsen, mert tényleg olyan, mintha valami lebegne kivetített belvizemben. Igen, még nagyon kicsi, de jól látszik a petezsák.

S képzeljétek, jövő nyáron, eljött hozzám Pete Jacques-om.

Szép, ugye, nyögöm megint, bevallom, kissé hivalkodva, de nem érzékenyül el, jó helyen van, igen, minden rendben vele. Az esztétikai mindig is szembe ment a funkionalista világnézettel, de

azért én távolról tisztelni is tudom. Most egy amolyan atyafiságos viszonyt sem utasítottam volna el, na, mit szólsz, milyen helyes petezsákom van, öreg? Eredeti Nike Swoosh gyöngyvászson petezsák, összehúzható, dupla vállpánttal, a legtutibb extrákkal, kizárólag igényes megtermékenyült petesejtnek.

Rendben, fel lehet öltözni, mondja a Kéz és szinte szemérmes, ahogy visszahúzódik. Mint amikor hirtelen felkapcsolják a moziban a villanyt és nem tudod, hogy kend el észrevétlenül a sírástól kicsordult taknyodat. Ott remegsz a bántóan éles fényben. Illetve lekászálódsz a kampókról és szoknyádat összefogva iszkolsz az öltöző felé, hogy bugyit húzz. És akkor én még véletlenül se abba az öltözőbe megyek. Gyűlölök minden steril szimmetriát, de kiváltképp a mattfehéren kivilágított párhuzamos tereket. Kétrét görnyedve nyitogatom az öltözőket, hol a bugyim. Az asszisztensnő lódít be végül a megfelelő helységbe, mikor megunja a szerencsétlenkedést.

Én olyan vagyok, hogy utána szeretek elbeszélgetni róla. Leülök hát, friss lendülettel, a Doktorral szemben. (Mennyit számít azért, ha a nő visszahúzza a bugyiját.) Keltelem magam, kicsit feszkelődök, huhú, itt vagyok, integetnék kedvesen, hátha mégis észrevesz. Megbeszélhetnénk egyet s mást az én petezsákomról. Mégiscsak most fedeztük fel, mégiscsak ott lebeg a belvizemben, hogy úgy mondjam, mégiscsak a mi titkunk, jogos az elvárás, hogy ezt-azt megtudjak róla. Nagyon hamar belátom, hogy semmi esélyem, szinte meglepetten tekint rám, mi az, még itt van, ennyi volt, jöjjön vissza egy hét múlva. Majdnem megszeretem, olyan éteri a közönye. Végül is most mi, mit kell ebből ügyet csinálni, gyereket várok, rendszeren fejlődik, öt hetes lehet, most verje a seggét a földhöz?

Csókoltam, viszontlátás.

Hanem ahogy megyek hazafelé. Mit megyek, ellágyult tehéntekintettel kísérem magamat hazafelé. És nagyon oda kell figyelnem, hogy ne vigyorogjak állandóan, mint az üdvözültek. Rengő léptű, ósanyai vonulás, megyek a gyönyörűséges testemmel, mint aki a fákkal baszott, a füvekkel, bokrokkal és a hazatos

nádasokkal szerelmeskedett, a széllel, a folyókkal és a jószagú, rothadó avarral ölelkezett. És most megfogant. Ott hordja magában a világot, most majd ő újracsinálja az egészet, porcikáról porcikára felépíti, szemet és gerincoszlopot, kicsi vétagokat, apró, izgága szívecskét, nemi szervet érlel magában, és ha már létrehozta, hagyja, hogy beleköpjön, hogy a könnyeit belesírja, hagyja, hogy kedvére alakítsa vízgazdálkodását, hogy jól belakja, és aztán hagyja, hogy kirúgja belőle egy angyal, ki innen, kifelé, kisöreg, elég volt a jóból. Csókdoshatja évekig átszellemülten azt a kicsi piros foltot, amit az angyal talpa hagyott a fenékén.

VAGY.

Alig vonszoltam magam. Görnyedtem, nyögve, de azért fogcsikorgatva cipeltem testem állandóan kibillenő súlypontját. Adjátok vissza a súlypontomat! De nem, kimozdult axis mundi, a gerincoszlopom makacsul nem illeszkedik a medencecsontomhoz, nincsenek jóban, nem jól vannak el egymással, én pedig mint egy elcseszett gótikus Madonna-szobor, fájdalmas ellenszűz, balra elhajló ívben lapátolok hazafelé, istenem, leég a pofámról a bőr, hiszen nekem most csillognom kéne, taposni a kígyófejet, szórnai a fényt, hogy a napra lehessen, de rám ne. Rám néznek, beszűkül a pupillájuk, gyanakodnak, csak nem részeg, de nem, már látják, ennek fáj, úh, de fáj neki, ez alig bír menni, jó ég, és kiül az arcukra az a viszolygás, amit a bőrödöz langyos tej láttán szoktak érezni. Nézni is rossz.

Hogy teremted meg magadban az elvesztett harmóniát, ha neked most nem magadra kell gondolnod? Hogy gondolsz rá, ha minden fájdalmas mozdulatod magadat juttatja eszedbe? Hogy lazítod el az izmokat, amikor azon görcsölsz, hogy nem tudsz elég laza lenni? Hogy bocsáthatod meg magadnak a fájdalmat, azt, hogy állandóan csak magadra gondolsz, miközben belül, benned, nyavalyás anyatokban, súlytalanul és felelőtlenül ott lebeg a kis petezsák? Hogy örülhetnél neki, ha haragszol magadra? Mit magadra, lassan minden felegyenesedett homo sapiensre haragszol, aki olyan elképesztő könnyedséggel tartja meg gerincoszlopát, miközben te, adta egy görcs, te, Quasimodo, az univerzum selejtje...

És akkor jön a tipp — pszichés alapon szomatizálsz. Gerjesztet magadnak, igen, lelkiileg Quasimodot csinálsz magadból, egy letapadt izomzatú roncsot, akinek újra kell játszania az evolúció utolsó fázisait, igen, kitalálsz, szuggerálsz, fenntartod és ápolgatsz ezt a szerepet, mert te akarod szarni a spanyolviaszt, mindent megfájni, ha kell, hetvenszer hétszer, megfogni, szenvedni, örülni és meghalni, aztán újra feltámadni. És jó, igen, megadom magam, belátom, ezt akarom, bevállalok mindent, de akkor is ott a kérdés: fájhat-e ennyire az ember seggizma lélekből?

Mindjárt lehánylak, édesem.

Hát, berendezkedem erre is. Kialakítok magamnak egy nagyon lírai hangfekvést és nekilátok öklendezni. Nagyjából úgy, mint egy vaddisznó és egy tapír keveréke, bár nem vagyok egészen biztos benne, hogyan öklendezik egy tapír. Mindenesetre visszhangzik tőlem a fürdőszoba. Blöööö, ez az a hang, amit reggelenként, rögtön felkelés után, mintegy hormonális alapon azonnal megütök. Mindez természetesen csak duma, azért öklendezel, mert azt olvastad a baba-mama szaklapokban, hogy a korai terhességre ez jellemző. Mert hányni azért sose hányok, na, jó, egyszer, de azt is, biztos, csak pszichés alapon. Erre igyekeztem ügyelni, kár a reggeliért, az egész csak üres dramaturgiai szekvencia.

De én már a baba-mama szaklapoktól élmeyegni kezdek. (És a hűtőszekrénytől.) Kinyitom és elkezd csorogni a rózsaszín nyál. Akár webes, akár nyomtatott, rózsaszínben folyik a tanácsadás. Mintha eleve úgy hinnék, hogy aki kismama, az azzal a lendülettel meg is kergült. Vagy agyalágyult lett. Idióta. Állandóan vigyorog. Be- és kiszámíthatatlan. (Na, jó, ez mondjuk, igaz, viszont ettől roppant sikkes.)

Látom, nem érdekellek.

Dehogynem.

Akkor mondj valamit.

De most miért?

Hogy egyszer a rohadt életben ne csak miattam legyünk jókedvűek.

Korpa Tamás

Bálnamentés

a bálnák szeme oldalra néz. nyitott. nincs térlátásuk. így az éppen előttük futó tengeri mélyedés peremét sem látják, csak a vékony rétegekben felnyomuló bolyhos, langyos vizet érzik. szakaszosan azt is, ha átúsznak felette. amíg az érzés a hastól hátig ér, megtesznek fél kilométert a homokzátonyok felé — nem is sejtve a szigetről leváló, omlani készülő jelentéseket: a teret — s olyan sebességgel nyelik a partot, szemük a fényt, mint Galilei ablaküvegnek feszített távcsöve a sötétből ömlő patronokat: hogy a Nap helye nem kráter az űrben, hanem tekeredő kezek, lábak és körmök lenyomata. (besárgult körte a keskeny asztalon. a kimászó darázs lábait lazán megeresztve az idős mester fejmagasságába repül D. metszetén). már késő! — földre csapod a narancs-sárga mentőmellényt, a konkurens zöld szivacsokat, műanyag vödröt — elkéstünk. bólintok. a bálna hosszú zajban. befúródott fejfel a partba. szeme, mely testbe vonzva elnyeli a Napot, fekete kráter, s az az íz, barnult, érdes hús, a levegőben. csak teste van, mondod, de lelke nincs. s én, ki tudja miért, aznap este még a szobámba hívlak — később azt mondom: akkor súlytalanak és tisztának láttam mindent —, s görbült ujjakkal combjaid közé csúszok. érzem az izzadt, körkörös izmokat, az összetapadó bőrt — feszegetni, beléd bontani a húsba mintázott jelentéseket —, csonttalan, apró lihegésed, ahogy felkiáltasz: *miért pont én?!* abbahagyod. bólintok. ekkorra fölázik a partból egy réteg. s megemelkedik, szemedben. és tér már nincsen. így. ugye.

Lázár Bence András

Fegyverben ébredt minden

- 1.**
Az összes fehér lapot elvittétek.
A tintát meg felszívták a ruháim.

Este lett, bezártam az ablakot.

Néztem, vannak-e még a kertben.
A verandán vannak-e még.

Szerettem volna tudni,
mért mozog úgy az a nyak,
ahogy a gége kinyúlik.

Anyámat akartam.
Fedjen el,
a hajszálai érjenek a számba.

Meg akartam végre tudni,
mért fordul minden önmagába.
Hogyan lesz az udvarból kert,
a verandából terasz.

Ahogy este lett,
egy férfi nyitotta ki a kaput.
Kezében a lapjaim,
kabátján fekete tinta.
- 2.**
Akartam a délutánokat is.
Beszélni szerettem volna.
Akár végig egy estét.
A semmiről.

De te nem jöttél.

Éreztem, ahogy a lábam,
ahogy lépek, kiszámítható
pontossággal teszem.

Ahogy te is, tetted.
Ahogy este lett.
Következetesen.

Az udvart, amiből kert,
A verandát, amiből terasz.

Akár egy családi album
rosszabb képei.

Egy fotó, amiről le kell,
hogy vágjalak,
mert meggyűrődött a széle.
- 3.**
Mindenki kapott valamit.
Én két villát,
négy osztás, négy él.

Neked késeket adtak, ellenem.
Mint régen, levágtad a hajam.

A hajnalt ketten néztük végig.
A teraszt, a kertet.
A férfit, kezében lapjaimmal.

Fegyverben ébredt minden.
Nehéz volt kimondanom,
leírnom bal kézzel: isten.

Nem maradt itt semmi,
már te sem hallod a hangom.
Négy él, gondoltam,
négy osztás, villát kaptam,
szedjek össze mindent.

Mert este lett,
és elvittétek az összes fehér lapot.

Anahorish 1944

„Kedd reggel volt, éppen disznót vágunk,
Amikor megérkeztek az amerikaiak.
A napfényt visszaverték a vértócsák
A vágóhíd körül. Az útról hallhatták a sivítást,
Majd a hirtelen csendet, és láthattak minket is,
Ahogy kesztyűben, kötényben kilépünk.
Két sorban meneteltek, fegyver a vállon,
Páncélautók, tankok, dzsippek,
Lebarnult karok és kézfejek, ismeretlen,
Névtelen arcok vonultak Normandia felé.
Nem mintha akkor tudtuk volna,
Hova tartanak, csak álltunk, mint a gyerekek:
Rágót és színes cukrot dobáltak nekünk.”

Seamus Heaney

Tavaszi szünet

Számoltam a csöngetéseket,
Ahogy vártam a betegszobán,
Míg kettőkor a szomszéd haza nem vitt.

Az ajtóban apám várt könnyes szemmel,
Ő át tudta élni mélyen a gyászt,
„Szegény apád”, mondta Jim bácsi is.

A kisbaba hintázott és gügyögött,
Nevetgélt, de engem zavart, hogy
Idős emberek állnak fel előttem, és

„Őszinte részvét”-tel adnak kezet.
Rólam sugdolóztak, a legnagyobbbról,
Idegenek, majd anya kézen fogott,

Bár idegesen felköhögött néha,
De nem sírt. Tízkor mentő hozta
A gézbe és kötszerbe pólyált testet.

Reggel felmentem a szobájába:
Gyertyák és hóvirágok díszítették.
Hat hete láttam utoljára.

A négylábnyi dobozban, mint gyerekágyban,
Felhorzsolts homlokkal sápadtan feküdt,
Vér nélkül végzett vele az autó.

Négy évéhez négylábnyi koporsó.

(Gerevich András fordításai)

bankli utca 43

nagyapa,
hat éve már csak, meghalt nagyapa,
így — meg egy mécses az égő halott
városra — és egy bankli a kamarában
egy emlék, valami polcon, valahol
bennem:

Nagy Zsuka

nagyapa, szájában faszeg,
a bankliban a foga, én a sámfán
diót török a kiskalapáccsal —
*vajon ezzel törte be nagyanyám
fejét, mikor részeg volt?*
sarokban szörnyszülött vaskályha,
mélytányér az ölben, kézben
műanyag kanál, a bankli mellett állok,
nagyapa etet —
*ezzel a kézzel zárta rá anyámra
a pinceajtót, krumplibogarak között
zokogni hagyva éjszaka?*
a kapuba kiállva, szakadt atlétában,
mint egy mindennapi cézár, vagy
döbrögi, hátát az ajtófélfának, vakarja,
dörzsöli, a pörköltsafta rúzs minden nap
először neki jártam, beleestem karjaiba,
hogy ott már jó, biztonságos —
*ez az ember ütötte az ébredő kamaszt,
karácsonyfa nélküli ünnepek alatt,
csak neki jutott hús?*
mindig csak csinos csizmát
készített, de a parasztembernek
trampli, görcsös lába volt,
nem fértek a kecses lábbelikbe
megátalkodott, makacs öreg,
nagyanyám nyers húst hord
a konyháról, neki, főz, mos,
takarít, árul, ölel, ha kell —
nagyapa, az emberek közé ment
— mondja nagyanyám —
és nagyapa valahol a gondúzóban,
a négyes kocsmában torzítja arcát
és lelkében terroristát játszik

nem volt jó semmire, nagyapám,
csak egy dolog volt jó benne,
hogy engem szeretett —
*(és most képzeljétek, jelentkezett,
a fáskamrából két üveg vodka került elő,
nagyapa hová bújtál?)*

november

ülök barokkosan,
egy patetikus sorban,
zsebembe gyűröm ezt a napot is —
valaki összemosta az időt, a színeket,
centrifugál, szeretkezik, kitergeti,
és mint kifestőket kisgyerek kezébe,
adja át a holnapot, satírozza, firkálja,
kimegy a vonalból, eső, köd lesz,
gennyedzik, szaga van a versnek,
késő szüretelésű vesztergomit rá —

és később mássz ki egy ablakon,
keresd meg azt a fát,
és érezd, ahogy aszott mellével,
kiélt testével rád fekszik az ősz —

Kiss Noémi

Zoé

1

Szeméből könnyecseppek folytak az orrára, gyorsan beszívta őket, vékony, pici gömbök, sokáig patakozott, mire elállt. A többit elkente a hüvelykujjával, majd a karjával letörölte a szája szélét. Utána hátrakulcsolta a kezét, vigyázva állt, próbált fegyelmezett lenni, de még nem ment neki olyan jól. Kicsi, piros ajka didergett, összeszorította a fogát, de az sem ment igazán jól.

Miért sírsz? Valami baj van?

Elveszttem a Balatonban.

Na, ez nem olyan nagy baj azért. Megtaláltunk, fogd meg a kezem, nyugodj meg, most már biztonságban vagy. Mindjárt megkeressük őket. Gyere, szükség van rád, segíts. Amúgy legközelebb, ha netán elvesznél, keress meg egy felnőttet, ne menj be egyedül a vízbe. Rendicsek?

De én tudok úszni, voltam vízitáborban, bemehetek.

A Jani ment mögöttem, előttem Bea, egyszer csak hátránéztem és már nem volt a Jani sehol. Ő kicsoda? A Bea udvarlója. Már biztosan keres, nagy keze van, meg tetoválása, a lábán és a vállán. Olyan erős, mint egy kalóz. Ő tuti, hogy keres. Az Enikő is velünk van, de még kicsi. Akkor menjünk, nézzük meg. Hátha meglátod őket. Ott egy fekete hajú, az nem ő? Á, dehogya, a Jani nem olyan. Neki izmos a melle, nagyon szőrös, és van telefonja is, a csuklójára kötve, piros, straszköveket szűrt a kijelzőjére, hát az klassz, Bea mondta, hogy kapok a születésnapomra. Jani is mondta, ma reggel. Ha megeszem a joghurtot. Jaj, az jó volt. De csak márciusban van a születésnapom, addig sok idő kell még. Kerestem őket, úsztam, kimásztam és újra úsztam, a vízbiciklitől egyenesen befelé, aztán vissza a partra, de sehol nem találgottam senkivel. Nem értem, hová tűntek. A vízben nem voltak, az biztos. Oda ne menjünk.

Hol feküdtetek? Arrafelé, mutatja párás úszószemüvegével. Pokemonos törölközőnk van, nagy kék, megismerem. Az Enikőé. Meg egy pléd, sárga. Zsiráf van rajta és egy barna víziló. Az az enyém. A fűbe raktam, hogy ne legyen koszos. Egy katicára véletlenül ráléptem közben. Szerintem meghalt. Olyan sárga folyt ki belőle, szegény. Úgy sajnáltam.

Egy kislány, ha iskolába jár, már nem vesztet el, ugye? Tudod mit, majd ha lesz dolgozat a nyári élményről, írd meg ezt. Az, hogy vízisízik, wakeboardozik, szörföl, kajakozik vagy vitorlázik valaki, elég béna, meg a gumicsónak is. Téged viszont mindjárt keres a rendőrség, most szépen felhívjuk őket, jó?

Persze. Biztosan jönnek értem, tudom. A Jani igen, ő kicsit ideges szokott lenni. Olyan biztosan senki nem ír majd, hogy elveszett. Ez jó lesz! Mert ha elveszttem, akkor nem is kell iskolába menni többet, igaz? Senki sem emlékszik majd rá, mi volt velem. De te igen. Tied lesz a legjobb dolgozat.

Legközelebb ugye azért szólsz valakinek?

Igen, fogok, persze, megígérem.

Halló, találtunk egy kislányt. Kérem, azonosítsa magát. Most már elhiszik. Keresték, igen. Ki? Nincs időnk. Állampolgári kötelességből jelentem be, ne szórakozzanak. Kérem, vegyék át, rózsaszín fürdőbugyiban, lila úszószemüvegben, mezítláb. Hogy

hívják? Zoé. Zoli? Nem, Bokor Zoé. Hány éves vagy? Hét múltam. Hol laksz? Pipacs utca 28. Azt kérdeztem, hol, melyik településen? Hát azt nem tudom, fák vannak az utcánkban, Bokor mama is ott lakik, négy házzal odébb, csak kékben, neki zöld a kerítése és nincs kapu, a tyúkok kimehetnek, különben úgy összetapossák és úgy összekakilják az udvart! A közelben nyaraltok? Nem igazán, azt hiszem, autóval jöttünk. Honnan jöttetek? Nem tudom. Sokat ültünk benne, pedig olyan gyorsan száguldoztunk. Melyik az autók, megmutatod? Megnézzük a rendszámot, segítene. Amelyikben kutya van, elöl és hátul is. De nem látom, az nem az, egy másik.

Halló, akkor bevigyük őt? Vagy adjuk le a büfében? A lángosos vigyáz rá addig, míg kijönnek. Sajnos nem megyünk. Mert, csak. Sok a dolgunk, erre nincs most időnk. Akkor értesítse a rokonait. Az sem fog menni. Nem találom a számukat, pedig már hívtak. Keresse meg! Nem, nem adhatom ki, közbe eszembe jutott. Hívom a felettesét. Jó, majd intézkedem.

2

Már úgy hiányzik apa meg anya.

Zoé az odanyújtott kézbe kapaszkodik és sétál velünk. Közben elmeséli, hogy mi a kedvenc műsora, hogy a Bea, a nővére már nagy, és hogy ő szerinte mégiscsak a csúszdánál veszhetett el. Jani elveszi majd feleségül.

Nekem anya csinálja a hajamat, de már én is tudok copfot!

Felvesz egy botot és minden lépésnél beletúr a földbe. A bizonyítványát magyarázza. Odamegyünk, a csúszda száraz, az idén be sem kapcsolták a vízajtó motorját, rozsdás a talpzata, mindenki a bárpulton áll, színes sztrechruhákban, szörfzakóban, a koktélok fele jégkocka, a dinnye kásás, a Barack még nyers, zöldfehér, a lányok a fiúk vállát simogatják, beleülnek az ölkükbe és közben körbenéznek, ki figyel ők. Lánybúcsúsok jönnek, a sáros tócsákba virágszirmot szórnak, szőke parókában, vagy nyuszifüllel, és miniszoknyában, a kosárban kelengye, valakihez odamennek, meg kell csókolnia a menyasszonynak, közben a mosdóból visszajön a fiú barátnője, mérgesen néz, és csak annyit mond, na, remélem, én is férjhez megyek egyszer. Követeli vissza a fiút. Múmosolyt présel műmelléhez, beáll a következő körbe, mert holnap lejár a bérlete. Tetovált motoros kapaszkodik a pulton, nem biztos, hogy haza tud menni, keresi a bőrdzsekije ujját, próbálja belerakni a kezét, de nem megy, visszadől. Két várandós nő sétálgat egy kislánnyal, kinyomják a hasukat, mesterséges megtermékenyítés, és most boldogok. Az egyik néha a mellét simogatja, a másik észre sem veszi, hogy a lába közé nyúlt. Ott fáj, néha. Viszket. Meglátanak egy babakocsit, ikrek ülnek benne, piros és fémvázás, egymás melletti, odamennek kérdezősködni a szülőktől, hogy hol vették, outletben, holland. Elég jó, két és fél kilóval születtek, forog a kereke, könnyű, csak nem fér majd be a kocsiba, Zafira kell hozzá, vagy kombi VW, de nekünk Mercédészünk van. Ikreket várnak. Tíz százalék kedvezmény van rá augusztus 31-ig.

A strand a világ legsűrűbb helye nyáron, a forró betonjárda

minden kockáján áll valaki, a bőrök összeérnek és egymáshoz tapadnak. Akaratlan testiség, ősszel majdnem nyom nélkül eltűnik. De akad olyan is, aki csak az érintésért áll sorba, és a palacsintánál kejeleg. A kezekben pénztárca lapul, izzadságcseppekkel. Könnyű eltévedni. Itt jóval több a hal, mint a tóban, mert a büfében argentin hekket árulnak. Bundáskenyér és lángos terjed a levegőben, üzemi konyhává érnek. Van, aki mégis rántott húst rendel a Matróznál, mert tocsogó kovászos uborkát lehet kérni hozzá, papírtálcán.

Zoé nem érti, mi az, hogy valaki gyereket vár. A gyerek az mindig van, öröktől fogva, az nem jön csak úgy és nem is szalad el. Nem lehet elveszteni és odaajándékozni sem. Az nem olyan, mint egy mobiltelefon. Ő a rendőröket várja, nagyon, egyre jobban. Vagy Beát és Janit. Nem, Enikő nem fog jönni, ő még nem tudna, anyuék is biztos izgulnak, tuti felhívták már őket, otthon maradtak, dolguk volt, nem tudtak velem jönni. Majdnem kipréselődik egy újabb könnycsepp, de meggondolja magát és inkább visszafordul, mert ennek az egésznek akkor már egyáltalán nem volna jó vége.

407-854. Eszembe jutott Bokor mama száma, mondja szelíden és halkán. Felhívjuk, körzet nélkül nehéz volna. Sajnos azt nem tudom. Kipróbáljuk a nyolcvanasokat, Veszprém, Somogy, Zala, senki sem veszi fel. Nincs senki, aki fogadná a hívásunkat. Bokor Zoé keresi rokonait a strandról, pár forintért bemondják, háromszor. Toporgunk a pulton és nem jönnek a lányért.

Dudálást hallani, a kukoricaárus nyomkodja a kocsija csengőjét, kettőszáznegyven Maiskolbé, kiabálja. Főttkukorica, forrócsesemge. Sós az inge, kopott, szűk fehér farmersort van rajta, tiszta víz. Jéggel locsolja magát a hűtőládájából. Találtunk egy kislányt, hogy hívják, Zoé. Jaj, igen, lehet, hogy őt keresik, hadd nézzem, rózsás fürdőbugyi, tényleg, ő az, a csúszda mögött van egy nő, ott kérdezgette. Ne izgulj, megvannak a szüleid, már várnak, és rágyújt, Zoé hajába fújja a füstöt, gondolja, ezzel is vigasztalja. Üvölt a zene, odamegyünk, de nincs ott sem senki. Bemondatjuk még egyszer az étteremnél is, senki sem jön érte, végigmegyünk újra a strandon, a vízben, a paron és a betonúton, végigszámoljuk a parkoló autókat. Ők nem a szüleim, Jani csak udvarol Beának! Zoé egyre jobban szorítja a kezével a talált tenyeret.

3

Ha nagy leszek, rendőrlány leszek, most már tudom. Nem állatorvos. Majd megmondom a főnökömnek, hogy intézkedjen, és én megkeresem az elveszett gyerekek szüleit.

Zoé mosolyog, új foglalkozást szereztünk neki. Sapkát és inget adunk rá. Lehet, hogy beviszünk, nem baj? Jó, mondja alázatosan. És már indul mezítláb, nem kell cipő, nekem így is jó. Eldobja a botot. Kész van.

A rendőrök hallgatnak, de látjuk a helikopterüket, a vizet pásztázza. Valaki eltűnt, kábé két órája lehetett, üresen jött vissza a csúszdás vízibicikli a partra. Kölcsönzőbácsi fűszállal a szájában fekszik a sárga, kiégett fűben, elég nyugodtan várja, nem különösebben izgatja az eset, itt minden másnap eltűnik valaki. Általában volt kelet-németek. Fogalmuk sincs, hol mélyül a víz, leugranak, azt kész. Most ugyan egy magyar fiú hajtott ki egyedül, tizenkilenc éves, a nővére kiabál. Majd visszajön, így vagy úgy, itt lesz ő, nemsokára, morog az öreg. Másnap a nádasban találják meg a fiú puffadt, fehér, foltos testét, kábé tíz méterre a kölcsönzőtől.

Zoé a kutyákról mesél, akik ott laknak az autóban. Mindig ad nekik inni, meg gumicsontot, mikor a Janival utaznak valahova. Sosem mennek el onnan, ugatni is tudnak, póráz pedig egyáltalán nem kell rájuk.

Esteledik, az aranypartra ráhúzódik a naplemente. Vörös fénye már csak egy csík a vízen, ami összeköti a két partot. A tükörsima felülettel éppen a horizonton találkozik. Hirtelen megindul felfelé a vasárnapos teltház. Fáradt vagy? Egyáltalán nem. Tudod mikor fekszek le? Tíz után, ha megnéztük a popdarálót a nagyinál. Leülünk egy padra, mi fáradtak vagyunk, Zoé hajtana, de összezuhanunk.

Kislány, éhes vagy? Szomjas? Fázol? Többben báméskodnak. Hallották a hangosban, és szeretnének valahogyan segíteni.

Nem. Nem kell, köszönöm. Van elég kajánk otthon, hoztunk hűtőtáskát is. Zoé a lábát lóbálja és a kavicsokat súrolja a földön, sóderbuckát épít a talpával, lerombolja és újrakezdi, már huszonhétnél tartunk.

Egyszer csak váratlanul megcsörren a telefon. Jani, mindjárt jön, itt vagyunk igen, rögtön az étterem mellett, egy padon.

Jani mégsem jön. Várunk, még tizenhét bucka. Különböző kérdésekkel próbáljuk ütni az időt; hogy hívják a tanító nénit, szorozni tudsz, hogy megy a tesi? Zoé udvariasan válaszol és kapaszkodik tovább, mikor végre megérkezik Bea. Jaj, Zoé, eltűntél! Öleli. Tudom én azt! Szorítja, és beborítja a melléhez a kislány fejét. Ő meg sem szeppen, csak kipirosodik a szorítástól, csendben tűri a hatalmas, puha párnákat. Köszönjük szépen, nagyon köszönjük. Hová tűntél? Mentünk visszafelé, de te egyszer csak sehol sem voltál. Nincs mit. Elnézést, de mióta keresték a kislányt? Úgy három órája, de lehet több is, négy, talán. Mi úgy két órája találtunk rá, a vízben állt a stégnél és sírt. Hol laknak, mert azt nem tudta megmondani. Békéscsabán.

Zoé, ezt jegyezd meg, ha legközelebb elvesznél.

Persze! Elengedi a kezét, ami fogta. Legközelebb már nem

lesz. Elszibbadt, most, hogy megvan Bea, fázik és éhes és szomjas. Elköszönünk.

Úszunk egyet. Befelé a stégig, ahol el lehet tűnni, olyan mély a víz. Betekernek a hullámok. Halak és sirályok szaga árad a kövekből. A csér kikap egy halat a vízből, odaadja a fiókanak, tovább repülnek.

Elindulunk haza. Tolakodnak a kapunál, papucsok csoszognak. Lucskos az úttest. Sár van és építkezés, szemetet fúj az enyhe, meleg nyárvégi szél. Már csak egy kis darab, vörös korong a nap. Kész, eltűnt, úgy látszik, elveszett Badacsony mögött.

Kifelé menet váratlanul felfedezzük a sötét Opel-t. Zoé fogja Jani kezét, most érnek a kocsinhoz, aztán hirtelen elengedi. Mondtam, hogy tartsd a lépést! Miért nem maradtál együtt a többiekkel? Hagyjál. Túl sokat bóklácsol te lány, izgága kis kucac, összevissza mászkálsz! Na, hagyj. Kis ribanc vagy már most, te pulya. Lekever egy csattanós pofont, vöröslök a szeme, Bea sír. A fürdőzők sietnek a panzióba, részvétlenül elfordulnak. Biztosan megérdemelte. Csak hisztizik. Enikő simogatja, de már késő. Gyorsan, befelé lányok, elég volt, nincs több nyalóka mára. Tisztára szopás ez a nyár! Zoé és Enikő bekúsznak az autóba, Zoé a karjával letöri a szájáról a könnyeket, Jani rálép a gázra, turbó. Sűrű, sötét port kavar, a kanyarban majdnem elüt egy idősebb gyalogost, kurva anyátok, kiabálja. Felhúzza az ablakot, rágyújt egy cigire, és elfüstöl.

Zoé igazat mondott, sötét plüsskutyák bólogatnak a kaptartón, három uszár, egy a visszapiillantón ücsörög.

Nem fogok hazajutni

a kórház utáni első éjszakán meggyötörtek az álmok

miként kerültem Újpestre
öt-hat év körüli fiammal nem tudom
átszaladtunk az úttesten
villogott már a zöld
a busz indulóban
odaát vettem észre
a városba nem arról az oldalról kellene menni
szemben félutcányira a megálló
hülyén éreztem magam
láttam kik a lámpánál rekedtek
figyelik miért akarok visszamenni
a megálló város felőli része dombos volt
fiam leszaladt ideges lettem
ordítottam: azonnal gyere vissza
a hangom megijesztette
és egy latyakos részen
igyekezett visszajönni a megállóba
de egyre mélyebben tapadt a sárba
s én kiabáltam: ne arra
de már elterült a mocskos lében
arcra borulva
nyúltam utána nem értem el

Birtalan Ferenc

valahogy visszamászott a domb aljára
és elszaladt a város felé
álltam tehetetlenül nem tudtam mit kellene tennem
és mit fog szólni az anyja
hova lett a gyerek ha nélküle megyek haza
végül elindultam de valahogy letévedtem a Váci útról
teljesen ismeretlen volt a környék
és reménytelennek látszott még az is
hogyan onnan valaha kikeveredjek
elővettem a mobilom és hazatelefonáltam
a fiam vette föl
de már a mostani a majdnem negyvenéves
és mondom neki mi történt
de nem tudom mit válaszolt annyira össze voltam zavarodva
és leesett az a rohadt telefon
és utána már hiába nyomogattam
csak világított mint egy elemlámpa
— nem is tudtam addig hogy az is van rajta —
végül találtam valakit
aki megmondta miként jutok vissza a Váci útra
indultam tovább a város felé
de újra csak összevisszaság
éreztem kiver a víz
innen már nem fogok hazajutni sosem
és ha igen
mi van velem mi van a gyerekeimmel

felkínlódtam magam az álomból
kinyitottam a szemem
néztem az idegennek tűnő szobát
vártam a kórházfolyosóról rám törő hangokat
csönd volt
Zselyke mocorgását hallottam a másik szobából

hazajöttem de a kisfiú elveszett
és igazából nem tudom ki volt

Van egy malom

foghatnám arra
golyó vándorol bennem
golyó amivel hátba lőttek
ráfogható mi fáj
vagy törvetés
mellembe maró csapda
a múlt század
rossz ómenek
foghatnám bolygóközi
mágneses viharokra
bármire

de minden egyszerű
a hiány szélmalomszárnyai
kaszabolják testem
se páncélom
se szolgálom
rossz gebém
a drága hölgy valahol mesél
messziről lantszó a hangja
míg engem őröl
szerteszór a szél

Rózsák a Vérmezőről

ki emlékszik a rózsacsokorra
amiért a Vérmezőre üzött a részeg este
a feldőlt vázára
sebektől csúfított kezemre
ne mondd hogy nem hoztam virágot
tocsogott a víz áztak a vérszínű szirmok
részeg volt az este részegek az évek
a tizenegy év a várban
hányingerig dédelgetett álmok
hit egy jobb világban
mesékben forgatott fiú
szórtam eléd sallangos verseket
törölgettem arcod bánat-patakjait
ki emlékszik a csokorra
ki rád
ki a semmiből lángholó felem lettél
aki tűz nélkül hagyott
aki nélkül létezem
de csak egy rothadó fél vagyok

nem hittem istenekben
hogy sorsunk elrendeltetett
de nem lehetne álmodni szebben
hogy én megátkozott
találkozhattam veled

ma már minek királlyá lennem
dideregtető trónteremben
feküdni baldachinos ágyba
azért hogy hiányod remegjem
összekarmolt részeg rózsáarva

Mezei Gábor

s z e n t

tartsd a kezed. tessék egy kutyaharapásnyi belőlem. aztán a szemfog helye a tenyér közepén. azért megtartjuk ezt is. te még szeretheted attól. hogy a húsemba tépett. nekem meg így már nincsenek érzelmeim. szent vagyok. és remegek mint a test. félek. és vérfoltos a glóriám. felettem égi szólam a tökéletesről. nincs mögötte senki. erre csend lesz. felmutatod a tenyered sebes. leengeded meggyógyul. a kutya nyüszítve elszalad. aztán visszajön és megalázkodik.

kráter

már látványnak nevezheted őket. akik a külvilágot jelentik. mert egy halvány kőhajításnyira jutottál. rálátásod lett. mondod. pedig egyszerűen elfelejtettek. kezed. amivel az arcodra másolt ezüstudvarára a holdnak fekete lyukat takartál. tavat a szemed helyére. egyben búvóhelyed is. melyre hogy vágytál-e. egyszerűen kiment a fejedből.

Krusovszky Dénes

Chris Burden-másolat (1)

Harcos Bálintnak

Meg sem kell szólalnom,
már az is éppen elég gyanús, hogy látok,
ezt az útkereszteződést például,
mert hiába fekszem be
a legsötétebb ponyva alá,
lesz olyan kép, ami még itt is rám talál.

Az őszinte beszédnél
semmi sem giccsesebb,
inkább azt hazudom hirtelen,
hogy műalkotás vagyok,
mégsem győz le a megértés,
pedig még hagyom is magam.

De ebből az utánzásból már csak
a tagadás felé van kijárat.

Gyengébb gondolatom egy járókelő
erősebb érzésére cserélem,
és amikor jönnek a rokonok
könyörögni, hogy fejezzem be,
úgy kezdem újra,
hogy nem is moccanok.

**Egy előre megfontolt
gyilkosság** *Ficsku Pál*
nem hiteles története

Kérem, keljen fel, hallottam egy hangot, és enyhe tapintást éreztem a vállamon. Kinyitottam a szemem, a kalauznő volt az. Kinéztem az ablakon, gázos töltésoldalt láttam, valahol mögötte házak körvonalait, a másik sín mellett bámészkodó utasokat, rendőröket, tűzoltókat.

Ez nem a végállomás, mondtam.

Nem, válaszolta a mindentudó lények felsőbbrendű büszkeségével. Gázolás miatt bizonytalan a továbbmenet. Kérem, szálljanak le, mondta, és ezzel a többes számmal véget ért az a rettenetes álom, ami általában a vonatalvásaim alatt gyötör, amiben egyedül utazok egy vonaton, és az nem áll meg sehol.

Leszálltam, kiderült, hogy nyílt vágányon vagyunk, de a vonat vége még a peronon volt. Bukdácsoltunk a kavicson, nem régen lehetett a gázolás, mert még a tűzoltók nem láttak munkához. A büfécocsi alatt feküdt a meztelen hulla, egyik keze kicsit arrébb, az egyik lába meg közvetlenül a vonat mellett. Legalább a gyerekeket szállították volna le a túloldalon, a kisebbeket felvették az apák az ölükbe, és eltakarták a szemüket. A vonat végénél egy erősen ittasnak tűnő vasutas hölgy volt, mint később megtudtam, a helyi személyzet, egy öltönyben levő, látszólag fontos ember, meg néhány még fontosabb ember. B. állomáson voltunk. Tíz perc múlva jön egy személy, az beviszi magukat A.-ba, onnan elmennek H.-ba, ahol majd megáll valamilyen vonat, mondta az erősen ittasnak látszó szőke vasutas hölgy. Természetesen azonnal elrobogott előttünk megállás nélkül a személy. Átmentem a túloldalra, ahol jó kétszáz ember várakozott már. Úgy tűnt, átaludtam a gázolást, a fékezésre se ébredtem fel, hiszen ők már ott voltak, én meg az utolsó utasokkal tébláboltam. Csak most figyeltem meg pontosan az állomásépületet. Valaha nagy elővárosi állomás lehetett, megvoltak még a váróterem és a resti hajléktalanodott maradványai, az épület jobb oldala, a partról a peronra vezető lépcső, ahol majd később a tepsis hullát elejtő hullahordók haladtak, mellette a forgalmi iroda, ami egyben jegypénztár, csomagmegőrző és talán alkalmi kupolda is volt.

A hivatalos személyzet és alkalmi hivatalos szakértők helyett a peron póre népére koncentráltam. Mindenesetre szép kis csendéleteket készítettem, csak úgy, bévül.

Parasztasszony gurulós bőrönddel. Ideges píjáromedzsernö szíámimobillal. József Attilát olvasó guggoló lány, előnyös belátással. Agyonfojtogatott pillepalack ideges női ujjakkal... Érdekes, mind nő volt, valahogy a férfiak jobban tűrik a durva közönyt.

Persze ezeknek a csendéleteknek hangjai is voltak. A történetekhez szükséges sztorigyűjtés legegyszerűbb formáját választottam, a figuralest. Álltam egy helyben a peronon és hallgattam.

Két nő beszélget:

Mi a kurva annyáért pont itt lett öngyilkos ez a marha? Pont az állomás előtt.

Miért? A nyílt vágány jobb?

Mibe különbözik? Megdöglött így is, úgy is.

Jaj, asszonyom, ott nincs ivóvíz. Nézze, ott van a kút a túloldalon.

Ez legalább szép volt tőle. Mármint a humánus helyválasztás.

Az asszony elmegy vízért.

Egy fiatalabb férfi és egy ingatag nő.

Részeg volt.

Ugyan már, hölgyem. Miért lett volna részeg?

Mert az öngyilkosok mind részegek.

Miből gondolja?

Én is akartam az lenni.

(A fiatal férfi enyhén megütközik, hogy itt, B. állomáson, egy szakadt peronon önbeismerő vallomást tesz neki egy ismeretlen, testileg helyes nő.)

És ittas volt?

Nem mertem inni, pedig szoktam, de félttem akkor.

Na látja. Aki így bestokizza a ruháját, az nem lehet részeg.

Mit csokizik?

Bestokizza. Szépen élbehajtogatja. Az apám mutatta meg, ő volt katona.

Maga mindent tud, ugye?

Nem tudok mindent, de szeretem az életet. Jó, hogy nem halt meg.

Tényleg jó, néha én is azt gondolom. Meddig utazik?

Ameddig akarja.

Jó. Ez tényleg jó.

Együtt néznek jobbra, a görbülő vágány mögé, ahonnan várják a végre megálló személyt.

Srác, bal kezében fényképező, nagyoptikás, fülén telefon, pirszinges lány haját simogatja jobb kezével, a lány barátnője velem szemez. Csak nem?

Azonnal küldjete ki közvetítőkocsit. Ez nem állapot. Kurva annyát a kormánynak. Fekszik itt ez a szeletelt hulla, fővünk itt a peronon meg a gázos parton, senki nincs velünk. Több halott lesz előbb-utóbb, mint a büfécocsi alatt... Figyusz! Megcsinálom az anyagot, még a szíjemen is le fogja adni. Nem áll meg a vonat. Örökre partonmaradtak maradunk. Ez Magyarország. Lehetne ez a címe. Bazmeg, lerakta, üvölt, és beleremegne az állomás, ha még lenne. A pirszinges csaj megcsókolja.

Ne bomolj, inkább keressünk egy kocsmát. Innék egy sört.

De elmegy a vonat, bébi.

(A barátnő beszél.)

Sörömet egy vonatért? Idő van. Kiszáradni meg én se szeretnék.

(A csávó mobilozik, látszik, hogy vibrátor helyett is azt használja szeretkezés közben.)

Halló? Különleges tudakozó? Azt szeretném kérdezni, hogy B. vasútállomás közelében szeretnénk inni egy sört, van itt kocsmá? Mi? Hogy be vagyok rúgva? Hát azért élsz az adómból, a kiszáradásig elalélunk itt a barátnőimmel.

Letette a barom, mondja a csajoknak.

Észreveszi, hogy hallgatom őket. Hozzám fordul.

Te is média?

Én csak figuralesen vagyok, mondom, csak nem tudtam rendesen megnézni a figurát.

Férfi volt, mondja a srác. Korrekt öngyilkos.

Miből gondolod, hogy férfi?

Nem láttad a lábát a sínek mellett? Nem voltak a körmei kifestve.

Végre jön egy személy, két city már elment M. felé, ami nem állt meg, a személy megáll. Bevisz H.-ba, aztán valahogy csak hazajutok.

Éjszaka nem hagy nyugodni a történet. Kis összeesküvés-elméletet gyártok. Egy férfi meztelenül levetkőzik a peronon, élbe hajtogatja a ruháit, még a zokniját is berakja a cipőbe, szépen, gondosan, nem csak úgy belegyűrve, aztán kiáll meztelenül a peronra. És várja a cityt, ami, tudja, hogy nem áll meg, lassít ugyan, de az neki éppen elég. Lassú halál. Tapasztalataim szerint a vasút hajnalán és alkonyán is, ha egy vonat áthaladt egy állomáson, akkor kiállt a peronőr vagy segédperonőr, forgalmista, bakter, tök mindegy, és tisztelgett az elhaladó vonatnak. A férfi, az öngyilkos, valószínűleg ismerte a vasúti menetrendet meg az állományt is. A fehér blúzós nőt. Akinek észlelnie kellett volna a peronon álldogáló meztelen férfit. A férfi, amikor találkozott a nővel, aki talán megkérdezte, óvodai ismeretség révén, hogy hová mész, innen most nem megy vonat, akkor talán a férfi adott neki egy kétkedős hubit, ha ezt megiszod, tíz perc múlva a tied vagyok. A nő iszik, nyolc perc múlva jön a vonat.

Ez így talán logikusnak tűnik, mégse hagy nyugodni a miért. Az élbehajtogatás. És nem hagy nyugodni a történet, hogy nincs, hogy csak kétségek vannak, mert kell egy történet, hiszen anélkül nem élet az élet, nem hihető a hihetetlen, és hihetetlen a hihető, magam részéről, hogyha van, csak akkor nyugszik meg a szív.

És ilyenkor ki kell találni egy történetet, akár egy öngyilkosságét is, hogy tényleg megnyugodjon az a szív.

Először is adjunk nevet. A név az fontos. Legyen mondjuk a férfi Béla. A Béla az olyan kicsit esetlen, de mégis szeretetre méltó név. A nő meg legyen számító, egyszerre hideg és meleg, mondjuk Klára.

Béla és Klára nagy boldogságban éltek. Béla dolgozott, Klára vásárolt. Gazdasági válság alatt ez egy normális családmodell. Amíg Béla dolgozott, addig nem érdekelte, hogy Klára mit csinál, hűséges asszony, se gyerekiük, se abortusza nem volt. Klára mindig várta Bélát a műszak lejárta után a munkahelye előtt. Béla sokáig azt hitte, hogy szeretetből, a kollegái cukkolták, hogy ő csak serpának kell, csomag hazavivőszolgálatnak. Nem érdekelte. Amikor hazaértek, az asszony kipakolta a ruhákat, mert a turiból hozta a cuccot haza, és nagyokat szeretkeztek. Sikertelenül. Egy napon így szólt az asszony Bélához: Te Béla, arra gondoltam, ha már úgyse csinálok semmit, akkor kereskedhetnék a neten. Hogy veszek ruhákat, és eladom. Kis haszonnal. Béla nagyon megörült ennek, hogy amíg ő gépiforgácsol, addig

az asszony a neten van, nem költ, de még keres is, kis haszonnal. Vásárolhatnék neked öltönyöket is, mondta egyszer Klára, felvennéd, úgy raknának a netre, mégis jobban nézel ki, mint egy próbabábu. Jobban eladható vagy.

Egy idő után Béla észrevette, hogy a Klára által neki vásárolt öltönyök mind frissen vasaltak, illatosak.

Klára, mondta egyszer félénken kérdezve Klárának Béla, ezek nem turisok.

Turisok azok, csak elvittem kitisztítani.

Meglásd, a patyolatos, cukkolták Bélát a munkahelyén.

Az élbe vágja.

A gőzölgő vasalóállványon.

Bélát nem hagyta nyugodni ez az élbevágás. Délután ott-hon, amíg Klára haza nem ért, felpróbálta az összes el nem adott öltönyét. Az egyik halszállás zakójában fogadta Klárát. Gondolta, ebben nagyot szeretkezhetnek, ha nem is az öreg halász, de legalább piránya szeretett volna lenni.

Nincs élbe vasalva, mondta Klára, amikor hazajött. Holnap elviszem javíttatni.

Javíttatás. Ez jutott eszébe Bélának. Néha, amikor úgy szeretkeztek, hogy Klára volt felül, és véletlenül a nagy ringatózásban kicsúszott Klára hüvelyéből az ő micsodája, akkor nem azt mondta Klára, hogy dugddd már vissza, vagy szó nélkül ő segített volna magán, mindig azt mondta, hogy javítsd már ki, javítsd már ki.

Aznap éjszaka nem szeretkeztek.

Reggel azt mondta Klára, hogy most nincs ideje netezni, inkább elmegy javítani.

Béla még sohase hiányzott indokolatlanul a munkahelyéről. Aznap nem ment dolgozni. Filmen már látta, hogy lehet követni észrevétlenül megfigyelt személyt. Ő is ezt tette Klárával.

Tudta előre, de nem merte tudni, hogy Klára a patyolatos-hoz megy.

És az asszony belépett a patyolatos ajtaján.

És Béla előtt felsejlettek a képek, amint a patyolatos a vasalódeszkán illeti az ő asszonyát, s talán az asszony még a szájával is illeti ott, ahol őt is csak egyszer, és akkor az jutott eszébe, élre vágni. Mindent élre vágni.

Reggel kiment az állomásra, előtte az asszony netén, a hűtlen nőineten megnézte, melyik az a vonat, amelyik nem áll meg. Vitt hubit is a szakadt nőnek, akit már az oviban is utált. Ígért neki tíz percet, holott tudta, hogy csak nyolc van.

És élbe vágta magát.

Györe Balázs

röltex(t)

*kerouac emlékére***(12)**

gyáva vagyok
de az érzéseim bátrak
puha talp
a fürdőszoba hideg kövén

(13)

hosszas tanakodás után
ceruzahegyezőt és fogselymet
vásároltam a pénzemen
a hegyező nem vált be

(14)

elhagyja agancsát az őz
forog a malterkeverő
szeméthalmok roncskerítés
tanácstalan őz a mező közepén
a senkiföldjére értem
nincs segítség

(15)

kis repülő köröz a kék égen
vasárnap reggel a ház felett
alacsonyan száll a zöld szitakötő
a terasz kövéhez közelít
a fűbe veti magát a szöcske a lépcsőről

(16)

szétszakadt a farmeringem
a háta feslett el
sok szót gyömszöltem a zsebeibe
éveken át feküdtem rajta
sorban álltam benne
lángost ettem
sajtreszelék potyogott a zsebeibe

(17)

az élettelen pókot
elfordítja a szél
a diófára harkály repül
csöndben van
egyenletesen haladnak
az autók az országúton
reflektoruk fénye a házfalon

(18)

sosem veszek díszes papírt
krúdy lila és vajda lajos barna
csomagolópapírjaira gondolva

(19)

hogyan lehet
3 hét alatt
30 évet öregedni
kérdzte tőlem a lány
aki fölkiért a stúdióba
a tévé székházában
úgy éreztem
mintha egy show-műsorban szerepelnék
vagy trükköket mutatnék be

(20)

elszáradtak az évek
mire vagyok még képes
fölsöpörtem a teraszt
sovány vigasz

Kabai Zoltán

jeges

Ahogy itt ülök:

Leöl a félelem,
hogyan nem kapok
hamburgerszószt,
tipikusan amerikai hamburgerízűt,
átlátszó flakonban,
friss szeletelt pulykamellfilét,
friss csirkeszárnyat,
friss sertésgulyáshúst,
halrudacsakát,
tiramisu desszertet,
felvágott vegyestálat,
sült sonkát,
szeletelt szalámit,
kenhető sajtkrém,
konyakmeggyet,
csokoládés banánt,
instant kávé
eperdzsmet,
burgonyás nudlit
telefon csomagban,
cseppet, 4x30 ml-es kiszerezésben
3 üveg áráért 4-et
nyári utazást 15+1 százalék kedvezményért,
arany és ezüst ékszert
dvd-eket elérhető áron
sms-t 1 Ft-ért
farmernadrágot 1980 Ft-tól
korlátlan adsl-t és telefont,
komplett számítógépeket,
jegyet egy koncertre,
energiaitalt,
plazmatelevíziót
digitális fényképezőgépet,
memóriakártyát
törékeny pendrive-ot,
napszemüveget
szendvicssütőt.

Érzem tarkómon a halál lehelletét,
ha nem vehetek készleten lévő autót
akár 30 százalék kedvezménnyel.

Mert mindegy,
hogyan mind egy,
vagy más.
A lényeg:
akard vagy ő akarjon
téged.

Ok

Nem a méltánytalanság
lett kevesebb, csak
a méltatlankodás.

Az elfogadás lett több,
a szembejövőké,
a melletted elsuhanóké,
a neked ütközőké.

Már nincs az a nyírás
a gyomorban, mint
reggel, ha körözöl
mínusz húszban, hogy
borotvál a lég.

Csak befogadod,
nem befogod.
Tudod, ezért
megdolgoztál.

Már ha.

Érzed,
jön egy szamuráj
és kettévág.

És tudsz ránézni
mosolyogva.

Mert nem azt rontottad el,
hogyan nem ismersz
önvédelmi technikákat,
hanem azt, amiért
megkeresett.

Lengyel Zoltán

Börtöntanító

(filmterv)

1. jelenet

Pusztaság. Szélzúgás. Háromszintes épület, itt-ott omló vakolat. Kamera a házon fél percig, vágás, kamera a házból néz ki, rácsos ablakon keresztül. Léptek zaja hallatszódik, majd a ház összeomlik.

2. jelenet

A börtöntanító ötvenes éveiben járó férfi.

A börtöntanító egy zárkában lépdel fel-alá egy kávéscsészével. Kemény talpú bőrcipő van rajta; halljuk a kopogását.

A zárkában csupasz falak. Villanyizzó lóg a plafonról. Rossz az érintkezése: időnként sötét lesz, majd újra és újra, erősebben vagy gyengébben felvillan a fény.

A csendet csak a rossz villanyizzó pattogása, és a lépések egyenletesen gyorsuló, majd lassuló kopogása töri meg. És a börtöntanító monológja.

A börtöntanító beszéde világos, nyugodt és tagolt. Kedves, türelmes ember benyomását kelti. Mintha kedves tanítványához beszélne.

A kamera a monológ alatt a beszéd ritmusát követve ki- és bemozog a rácsokon: tehát időnként rácsokon keresztül látjuk a börtöntanítót, időnként nem.

A börtöntanító monológiájának hallgatója a kamera-én. A kamera-én semmiképpen sem keltheti egy jelenlevő másik ember benyomását.

A börtöntanító világosan tudatában van, hogy a kamera-én figyel minden szavára és mozdulatára: jobban figyel rá, mint ahogyan arra bármely ember képes lehet.

BÖRTÖNTANÍTÓ: Igen,

kétségkívül ez a legjobb,
amit velük tehetek.

Felrobbantom a Csillagbörtönt.

Ez a legjobb, amit

velük és magammal tehetek:

a levegőbe röpítem mindnyájunkat.

A robbanás a központi körfolyosóról indul,

ott fogok ülni én a detonátorral

robbanásdinamikai

és antistatikai szempontból

az ideális helyen. Hiszen semmi értelme

nem lenne létezniem,

ha a Csillagbörtön nincs többé;

mi is lenne velem

a Csillagbörtön nélkül!

Tudom persze,

talán hetekig eltart majd,

amíg széteszlik a robbanás füstje,

de azt is, hogy

a büntetés-végrehajtás intézménye,

ez a tökéletes nemzetiszocialista-kapitalista intézmény

a legkisebb sérülést sem

fogja elszenvedni,

de ez nem is érdekel többé.

Vége a kamaszos világmegváltó

örületnek,

bár a robbanásnak mindenképpen

Nagypénteken kell megtörténnie.

Ez a lehető legnemzetiszocialistább intézmény,

még az egyébként is visszataszító és

mindannyiunkat lassan megfullasztó

kapitalizmus eszmeiségét is képes

a lehető legocsmányabb és leggyávabb oldaláról

láttatni,

ez rendíthetetlen marad,

mert ez az úgynevezett társadalom legegységesebb

érdeke,

létfeltétele,

hogy rendíthetetlen *maradjon*,

ha ez a nemzetiszocialista-kapitalista,

mert lassan valóban ízig-vérig átíparosított,

üzletszerűen üzemeltetett

intézmény összeomlik,

ez a nemcsak gazdaságilag,

hanem társadalmilag is kényszeres

büntetésgyakorlat és büntetésbiznisz,

ha ez csődbe megy,

összeomlik,

vele együtt roskad önmagába a

társadalomnak nevezett

környezetszennyezés is,

nem előtte és nem utána,

hanem pontosan ugyanakkor,

mert végső soron a kettő alighanem

elválaszthatatlan,

hacsak nem ugyanaz.

Az úgynevezett társadalom

a büntetés-végrehajtás.

A társadalom csakis úgynevezett

társadalomnak nevezhető,

ahol a társasságnak a

nyoma sem lelhető fel,

ahol az egymással szembeni legaljasabb gyanakvás

a legbeváltabb rutin.

Az úgynevezett társadalom

véletlenszerűen összehajigált emberhalmaz.

Hogy ennek az úgynevezett társadalomnak a tagjai

egymással kommunikálni próbálnak,

erre csak egyetlenegy mentségük lehet:

hogy ugyanazt a nyelvet beszélik.

Ugyanazt a

fecsegésbe fulladó,
szellemtompító és
zeneellenes nyelvet.
Az úgynevezett társadalom
a büntetés-végrehajtás.

A büntetés-végrehajtás
nemzetiszocialista-kapitalista
eszmékre van utalva,
nemcsak itt, mindenhol
a világon,
nemzetiszocialista-kapitalista eszmékre,
vagy olyan borzalmas eszmékre,
amelyekre nincs szó,
borzalmasabbak és szánalmasabbak és nevetsége-
sebbek
a nemzetiszocialista-kapitalizmusnál is.
Nyomorúságos és elszomorító
társadalomparódia-generáló
eszmék.
Csakis görnyedt testtartást
és kicsavart tagokat
képesek teremteni.

Magyarországon a királyok óta
néhány pillanatnyi kilengéstől
és kétségbeesett szabadságkísérlettől eltekintve
szó szerint a kispolgáriság ül
a társadalom nyakán,
a kispolgár pedig
olcsó exhibicionista hóbörgésében
mindig nemzetiszocialista eszméket hirdet,
miközben
a maga sunyi vagy kevésbé sunyi módján
a kapitalista gazdasági
gyakorlatból és gyakorlatozásból él.
Politikai hatalom Magyarországon
ma is elképzelhetetlen kispolgári nemzetiszocia-
lizmus
és frusztrált bürokrácia nélkül,
ma talán mindennél inkább elképzelhetetlen,
persze ezt pontosan megítélni nem tudjuk,
nincs mindenre rálátásunk.
Mindenesetre ez így is
marad.
Nagypéntek éjszakáján lesz egy kis felfordulás,
ez minden, amit tenni lehet.

Méltó emléket állítani
az értelmetlen, céltalan pusztítás
szépségének.
Nincs hozzá elég intenzív zaj,

nincs hozzá eléggé sötét szín.
Hallja, ahogy koppannak a lépéseim?
Ez talán elég lesz valamire.
Nem elbizakodott lépések ezek.
Nézze a falakat, ahogy repedeznek fel.
[amint ezt kimondta, a falakon repedések jelennek meg]
Miféle munka ez?
Mindен megérett
a lerombolásra,
nem lehet tatarozni, kedves X-em,
[a kamerára mosolyog]
nincs mód felújítani semmit.
Új épületek pedig
nem épülnek,
építési tervek,
épületek és városképek modelljeitől
már nem férünk el
az utcán.

Magyarországon az utóbbi időben
a nemzetinek nevezett és a
szocialistának nevezett
kormányzat váltja egymást, kedves X-em,
[a kamerára mosolyog]
az úgynevezett képviseleti demokrácia
áltörvényes keretein belül;
az úgynevezett képviseleti demokrácia
nem más, mint képviselési demokrácia.
De sajnos kevés a különbség
a nemzetinek nevezett és a
szocialistának nevezett között is;
az egyik talán
inkább nemzetiszocialista-kapitalista,
a másik meg talán
inkább kapitalista-nemzetiszocialista.
Mindkettő profitostoba és
realitásszegény.
Az egyenes emberi magatartás esélye
a mai magyar közéletben és kultúrában
a nullával egyenlő.
Teljesítmények jelentőségének
túlhazudása,
egyáltalán teljesítmények
látszatának a megőrzése emészt fel minden
egyébként is kihunyóban lévő
teremtő energiát.
Karjuk csak arra való
ezeknek az embereknek,
hogy egymást folyton-folyvást
hátbaveregezzék vele.
Önelégültségük nem ismer határt;

ostobaságukban meg vannak róla győződve,
hogy az önkritika gyengesség.
Szájukból úgy hullanak a szavak,
mint falról a fáradt törmelék.

*[a plafonról ezután elkezd hullani a fáradt vakolat,
a beszéd végéig egyre sűrűsödő intenzitással, mint-
egy fehér esőként; a börtöntanító időnként lesepri
magáról a rá hulló anyagot; a vakolatesővel párhuz-
amosan, annak intenzitásával szimultán erősödő
hangintenzitással fehér zaj szól — most még inkább
csak duruzsol]*

Magyarországon már régóta,
még a képmutatási demokráciát és a megint csak
úgynevezett kommunizmust megelőzően
sem volt más, mint bürokrácia,
kedves X-em, *[a kamerára mosolyog]*
Magyarországon nem demokrácia,
hanem bürokrácia uralkodik,
melyet az általános jellemgyengesség
tart fenn,
és az általános szellemgyengesség
igazgat.
Az úgynevezett kommunizmus sem volt más
itt, kedves X-em,
mint nemzetiszocializmussal átitatott
akaratgyenge bürokratizmus,
még ha nacionalizmus-
és klerikalizmusellenes szocializmusnak próbálta
nagyon gyengén és szánalmasan
hazudni is magát.
Persze úgy tűnhet, hogy ezt
minden újszülött tudja,
de egy-két óvatlan pillanatban
elszólásokból, összekacsintó, sunyi tekintetekből
kiderül számunkra,
hogy a legtöbben csak
úgy csinálnak, mintha ezt
minden újszülött tudná;
kaján élvezettel és kényszeres kéjvágygal nap mint
nap
szidalmazzák a nemzetiszocializmusnak,
vagy Hitlernek,
vagy bármi egyébnek
elnevezett ördögöt,
aki valójában csak a legsötétebb katolikus babo-
na
patás mumusának domesztikált,
nyárszolgárai és álértelmiségi körben is fogyaszt-
ható
változata,

és ettől még kevésbé tudják,
amit állítólag
minden újszülött tud,
hogy a kommunizmusnak nevezett ösztársadal-
mi
jellemgyengesség és politikai szellemgyengesség
sem volt más
itt, sem másutt,
mint nemzetiszocializmussal átitatott
akaratgyenge bürokratizmus,
egyáltalán a nemzetiszocializmus fogalma
teljesen tisztázatlan,
démonizált,
és ezáltal marad homályos és vonzó,
holott alapjában véve mégiscsak egy könnyen át-
látható,
szánalmas és nevetséges,
rendkívül kártékony ostobaság.
A szocializmus szónak,
a szocializmus fogalmának,
sajnos ezt be kell látnunk,
véggképp befellegzett.

*[A vakolateső egyre sűrűsödik; a börtöntanító már
nem is sepri le magáról a rá hulló törmeléket — haja
és válla egyre fehérebb lesz; a fehér zaj hangereje
most körülbelül a beszédével azonos, ettől a ponttól
kezdí azt elnyomni]*

Egy ország, ahol
az általános jellemgyengesség úgynevezett szabad
akaratából
megválasztja azt a miniszterelnököt, aki ezerki-
lencszázötvenhatban
úgynevezett pufajkás volt,
még hozzá állítólag a lelkesebbek közül való
pufajkás, micsoda szó!,
ez a pufajkás miniszterelnök különböző,
teljességükben valószínűleg sohasem feltárható
módokon
nyomorított vagy nyomorított meg
szabadságfantasztákat,
valamint legjobb tudása szerint
társaival együtt továbbnyomorította
a szabadságkísérlethez csapódó csöcselék
egyébként is nyomorult tagjait,
és mikor ezt a pufajkás miniszterelnököt ezzel a
ténnyel
szembesítik,
bágyadt szellemgyengességében és cinizmusában,
és feltehetőleg az alkohollal való gyakori vissza-
éléstől elhülyült

vakmerő bárgyúságában
 annyit képes válaszként visszaöklendezni,
 hogy *naés?*
 ezerkilencszázötvenhatban,
 ebben a mégiscsak tiszteletreméltó
 és egyáltalán világszinten is egyedül említésre
 méltó
 szabadságkísérletben,
 még ha ez a szabadságkísérlet velejéig anakronisz-
 tikusan
 őснаiv is volt,
 egy ország, ahol a jellemgyengesség
 ilyen miniszterelnököt választ,
 meg is érdemli saját államát
 és mindenkori kormányát,
 egyáltalán az államot,
 egyáltalán azt, hogy kormányozzák,
 hogy megmondják neki,
 merre és hogyan.

Mert ez az ország
 egy lépést sem tud
 önállóan tenni;
 ez az ország kizárja az autonómiát.
 De a szomszédod, a munkatársad,
 a barátod is kizárja az autonómiát;
 gügyögnek egymásnak és a legostobább
 játékokkal mulatják az időt,
 mert rettegnek a
 pusztá ténytől,
 hogy múlik.
 Egyre kevésbé zavar,
 ha hülyének néznek
 amiért nem vagyok hajlandó
 össznépi gügyögésükben és totyogásukban
 résztvenni;
 végül is szükségük van rám,
 ez az igazság,
 biztosítok nekik egy kis cirkuszt időnként
 én is.

Mert ez az ország
 megérdemli a
 többi miniszterelnökét is,
 egyáltalán a miniszterelnököt mint olyat,
 és érthetetlen göggel a tévékamerába tekintő
 ősdilettáns minisztereket.
 Az államtitkárokat és államtitkár-helyetteseket,
 a jogszolgákat és jogvégrehajtókat,
 az ő büntetésbizniszüket,
 a szinte kivétel nélkül
 gátlástalanul és leplezetlenül opportunistá

értelmiség- és művész- és leginkább
 médiacsürhét,
 ezt a korántsem jóteknő,
 csak elhülyült és elhülyítő,
 álmoralizáló homályba burkolózó
 általános szellemgyengességet,
 mely az általános jellemgyengesség
 nyakán ül.
 Az általános szellemgyengesség
 az általános jellemgyengesség
 feje.
 Hiába vágod le a fejet,
 a levágott fej tovább beszél
 testetlenül.

[A szokásosnál nagyobb szünet a monológban. A vakolateső addig sűrűsödik, míg teljesen fehér nem lesz a kép. A fehér zaj hangereje mindent elnyom, az utolsó szavak, tagmondatok már egyáltalán nem érthetőek. Maximum tíz másodperc fehérség után a vakolateső eláll. A zaj megszűnik. Csend. A börtöntanítót látjuk újra a zárkában — lepattozott falak között, haján és vállán vakolattal.]

Önfeledten a politikusokat szidni
 a legolcsóbb álértelmiségi vakáció.
 A szidalmazás a csalódottak szokása
 és a szolgák bosszúja.
 Megbékélni az állammal
[a kamerára tekint; megáll]
 éppannyira szükséges,
 mint megbékélni a szárással.
[elfordítja a tekintetét; járkal tovább]
 De az államot szeretni
 nem *annyira* szükséges.
 A disznóság alapvető és
 alkotmányos.
 És a leghatékonyabban működő
 disznóság kétségkívül
 az állam,
 az állami cégek és az államhatósági szervek,
 ezek saját képzelt nélkülözhetetlenségükből
 a legmagátólértetődőbb evidenciát
 hazudták össze,
 olyannyira, hogy úgy tűnhet fel,
 mintha nemcsak nélkülözhetetlenek,
 hanem öröktől fogva és örökké létezők is
 lesznek,
 amíg különböző,
 a legképtelenebb ürügyek okán
 közösséggé szervezett

emberhalmazok
 rohangálnak ezen a bolygón,
 pedig csak ideiglenes,
 átmeneti álmegoldások
 valójában.

Hosszabb szünet. A börtöntanító leül, nyugodt arccal a kamerába néz.

És most fel is függesztem
 őket.
 Jelezték:
 szükségük van rám.
 A letarolt épület helyén
 cirkusz ver sátrat.
 A bohóc pedig így szól majd:
 Nélkülözhető vagyok.

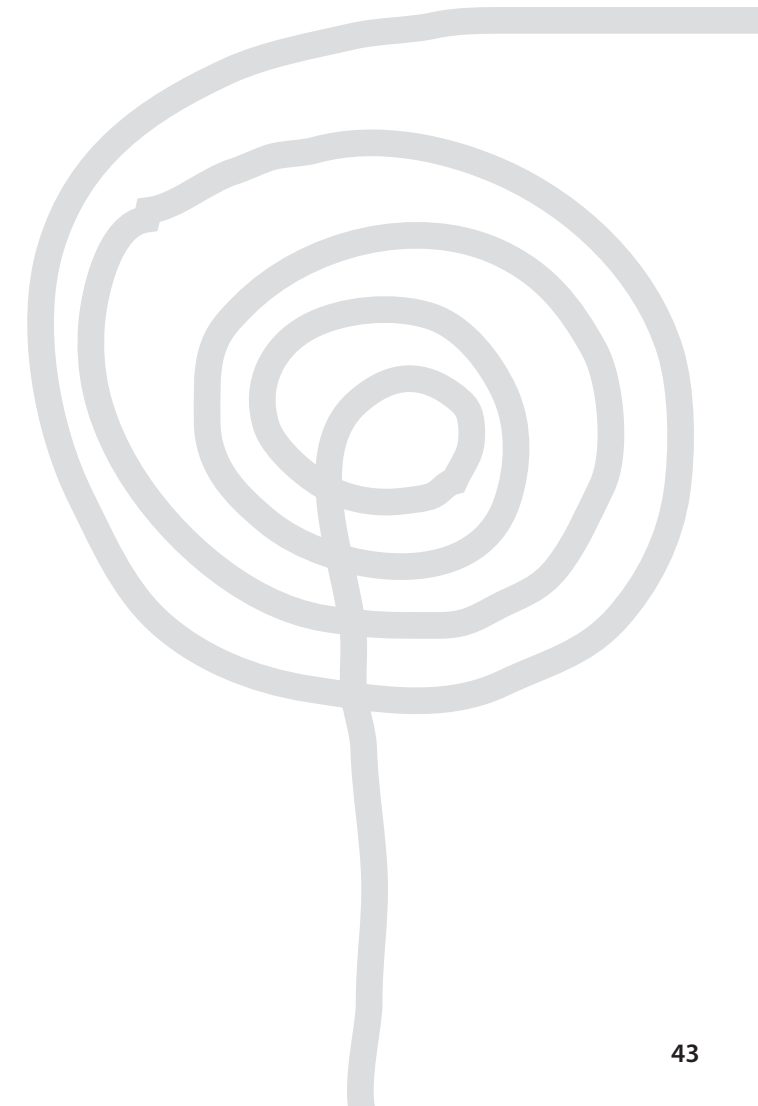
KAMERA-ÉN (géphang) *[A kamera-én beszéde alatt a felvétel minősége a kiejtett szavakkal egy időben roncsolódik; olyan, mint amikor egy VHS-szalag lejátszás közben meggyűrődik. Egyértelmű legyen, hogy a hang zavarja a képet: szüneteknél újra tökéletes]:* Mintha az anarchiát ki kellene robbantani, ez az állandósult tévképzet. Az anarchiát a lehető legkörmönfontabban kell előcsalogatni, szelíden, mint a galamb, és okosan, mint a kígyó. Az anarchia rend, az ideális állam. Mindenkit és egytől egyig szelíden, de határozottan a saját magányára utalni, vagy oda kergetni.

BÖRTÖNTANÍTÓ *[továbbra is mereven a kamerába tekintve]:* Aztán otthagyni őket, ezt próbáljuk. Mégis csak elzárni tudunk, látjuk, hogy ez hatástalan, hogy ez kártékony, de az elzárásukkal erősebb nálunk, ural minket.

3. jelenet

Központi körfolyosó. Börtöntanító székhez kötözve ül kamerával szemben: szeme és szája leragasztva, fülei bedugva. Kezében detonátor. Lépéseket hallunk, majd a lépések megállnak: az érkező meglátja a börtöntanítót a sötétben. Az érkezőt nem látjuk, kamera végig a börtöntanítón. A börtöntanító arcának ráncain látjuk, hogy mosolyog, és a robbanást nem indítja be: a készüléket a földre dobja. A kamera-én lehajol érte.

Kamera kinéz a házból: nincsenek rácsok. Szélzúgás. Ház előtt tisztas: sok fény. Kamera visszahátrál a házba. Sötétség.

„nem az, amit az ofszetnyomtatásban megszoktunk”

Marcel Ruijtersszel Balogh Tamás beszélget

Múlt évben *Inferno – Pokoli színjáték* című képregényed megjelenése alkalmából Magyarországon jártál a Magyar Képregény Fesztivál díszvendégeként. Időközben az *Infernóért* elnyerted a *VPRO Hoogste Prijs* elnevezésű holland képregényes díjat. Hozott ez a díj valamilyen változást a pályádban? Gondolom, anyagilag nem jelenthetett igazán sokat... Hallottam, hogy a másik két kiszemelt rajzoló végül visszautasította a jelölést, mert megalázóan alacsonynak találta a „Hoogste prijs”-zel járó pénzösszeget (a magyar olvasóknak: az elnevezés – alighanem szándékolatlanul – kétértelmű, érthető földíjként, de legmagasabb árként is).

Bár nagyon örülök neki, hogy elnyertem a díjat, ez nem jelenti azt, hogy óriási változást hozott volna az életembe, vagy ilyesmi. Egy lépés a nagyobb ismertség felé, mert az ember neve óhatatlanul kicsit többet forog a sajtóban, de hát végül is már húsz éve dolgozom kitartóan. A könyvnek egyébként nagyon jó volt a fogadtatása, vagyis nincs panaszra okom. Inkább némi nyomást érek: a következő munkámnak nem szabad csalódást okoznia az *Inferno* után. Néhány hónapja jelentették be, hogy hivatalos holland állami képregényes életműdíjat alapítanak, amely jelentős pénzjutalommal jár. A *VPRO Prijs* körüli hajcihő is hozzájárult ehhez (no és kellett hozzá a képregényes szcéna egyes képviselőinek jó érdekérvényesítő képessége). Jó dolognak tartom, azt jelzi, hogy általában is komolyan veszik a képregény-műfajt.

Bemutatnád újabb munkádat, a *Bestiariumot*?

A *Bestiarium* egy kis francia kiadónál jelent meg kis példányszámban. Már nem lehet kapni. Szöveg nélküli nem lineáris képregény. Észrevettem, hogy öregszem, abban az értelemben, hogy egy ideje csinján bánok az ihletemmel. Már nincs az, ami régen, amikor csak úgy, a rajzolás örömeért rajzoltam (leszámítva persze a vázlatkészítést); akkor látok neki a munkának, ha

van kiforrott ötletem. A középkori gondolatvilág még mindig az igézetében tart, főleg mert az ábrázolás mögött gyakran olyasmi bújik meg, amit nem is gondolna az ember.

Apropó lelemény és megtervezettség... Az *Infernóban* nagyon tetszett, hogy a tekergő vonal (szövegtekercs, kötél, osztor stb.) végigvonul a képekben elmesélt történeten. Mintha önálló életet élne a vonal.

Vázlataim és kompozícióim gyakran formálódnak hullámzó vonalakból. Ezzel a középkori rajzokon és a középkori heraldikában találkoztam, ezért is izgatja a képzeletemet egyre inkább ez a formanyelv.

Az *Infernóban* a rajzstílus a középkori fametszetekét idézi, a *Bestiariumban* szereplő képek azonban mintha fametszetek lennének. Még a képek kerete is szálkás, „fásítva” van.

Mostanában nem is érdekel annyira a kézzel való rajzolás, amely sokban motoros tevékenység. A fametszet-készítésnél és hasonló eljárásoknál ez szinte teljesen hiányzik; az anyag is beleszól a mű alakulásába a maga sajátosságaival. Az olyan anyaggal való birkózás, amely nem adja meg egykönnyen magát, szerintem gyakran érdekesebb eredményre vezet, mint az „ecsetlovagok” rutinból megoldott, mégoly szép munkái.

Tudnál esetleg egy példát is mondani?

Hadd világítsam meg olyasvalakinek a példáján, aki egykor nagyon nagy hatással volt rám: Charles Burnsre gondolok. Még mindig nagyon szeretem a régebbi dolgait, tényleg. A rajzai szinte emberfeletten pontosak. De megállt, nem fejlődött tovább. Legfeljebb „realistábban” kezdett rajzolni, kevésbé játékosan, amit nagyon sajnállok.

És hogyan fejlesztetted ki jellegzetes színekombinációidat?

Egyszerű ofszetnyomással készülnek, feketét, rózsaszínt, sárgát és kéket használok. Négy külön filmre kézzel viszem fel a festéket a megfelelő helyeken. Rózsaszín és sárga együtt narancssárgát ad, rózsaszín és kék lilát, és így tovább. Nagyon harsány színek, nem az, amit az ofszetnyomtatásban megszoktunk.

Tervezel esetleg újabb „középkori” képregényeket, szöveggel vagy történettel?

Épp egy új albumon dolgozom, melynek anyaga a szentéletrajzok, illetve a pestis köré rendeződik. Még az ötletgyűjtés stádiumánál tartok, de lassan kirajzolódni látszik a könyv felépítése. Néhány különálló, befejezett lapot már publikáltam egy holland folyóiratban. Most minden azon múlik, hogyan tudom érdekesítő egészzé gyúrni a különálló ötletkezdeményeket. Ami nem egyszerű. Más terveim is vannak, mert elég valószínű, hogy egy nap „kivégzem” a középkort.

Apropó, egy régebbi interjúban említetted, hogy egy egészen más típusú képregény írását fontolgatod, mint amilyeneket eddig láthatott tőled a közönség. Azt is mondtad, hogy ehhez az ösztönzést Theo van Gogh meggyilkolása adta. Azért is kérdezem ezt, mert egy magyar író pár hónapja megjelentette egy részletet készülő regényéből, amely, amennyire a közölt szövegből megállapítható, e gyilkosság köré szövődik.

Ezt a projektet végül megfelelő inspiráció hiányában lefűjtam. A képregény forgatókönyve (D. C. Lama munkája) végül háromszor olyan hosszú lett, mint vártam. Sajnálom, de néha megesisik az ilyesmi. Theo van Gogh meggyilkolását persze egyáltalán nem felejtettem el, csak most nem foglalkoztat annyira, ahogy szeptember 11. sem (a forgatókönyv egyszerre szólt volna van Gogh haláláról, szeptember 11-ről és a holland titkosszolgálatról). A Bush-évek paranoiája elmúlt, vagy ha másként akarok fogalmazni: már mindent elmondtak róla.

Akkor egyelőre maradsz a középkornál?

Tonio van Vughttel, a *Zone 5300* főszerkesztőjével egyfajta „biocomic”-on dolgozunk, excentrikus úriemberekről, akik a sátánizmussal kacérokodtak, mint például Aleister Crowley és William Seabrook. A *biocomic* egy létező, általában történelmi személyről készült képregény. Amilyen Dick Matenáé Vincent van Gogh-ról, vagy Ho Che Andersoné Martin Luther Kingről. Én is csináltam már egyet, Prescott Bush-ról, ifj. George Bush nagyapjáról. Mindkettőnknek elég sok más dolga van, vagyis elég lassan haladunk vele. Múlt évben megcsináltuk az első fejezetet (8 lap), és remélhetőleg most ősszel elkészülünk a másodikkal, amely a hobbi-sátánizmussal és a popzenével foglalkozik.

Pokoli színjáték

A holland Marcel Ruijters *Infernó*ját nem hiába választották hazájában 2008 legjobb új képregényének, hiszen az alkotó szembeemegy valamennyi trenddel, és kifogat mindent, amit csak ér, legyen az a középkori világrend, a képregényekben bemutatott tipikus nőkép vagy éppen a médium formanyelve.

Ruijters Dante *Isteni színjátékát* választotta alapanyagul, ám azt nem egyszerűen fel-, hanem jóval inkább átdolgozta. Dante történetéből elsősorban a *Pokol* érdekelte, bár beemelt művébe néhány apró jelenetet a Purgatórium és a Paradicsom leírásából is. Az átgtyúrás során a *Pokol* felépítését megtartotta, és végigvezeti az olvasót annak egyes körein és bugyrain, ám a szereplőket női alakokra cserélte, így lett Dantéból Danta, illetve Vergiliusból Virgillia. A mű hangneme is sokat változott, mivel Ruijters vizuális humorral gazdagon átszőtt szatírárt készített Dante eredetijéből, amelynek nyitópanelén néhány apáca, köztük hősnőnk, Danta, éppen fakeresztekkel baseballozik. És miért épp a nők kerültek a mű középpontjába? Az *Infernóé* ugyanis a középkori világkép inverze: csak ők képesek intellektuális bűnökre, hiszen a férfiak valamennyien szőrös, ágyékkötős, értelem nélküli, primitív vademberek. Ám míg a képregény-médiumban gyakran hangsúlyozzák a nők szexualitását, Ruijters ezzel a szokással is szakít: figurái szögletes, anorexiás nőalakok.

A képregény letisztult, karakteres grafikája a késő középkori európai fametszeteket idézi. Ruijters a *Locus Solus* című művével mutatkozott be hazánkban a *Papírmozi* antológia oldalain, melynek rajzstílusa egybevág a díjnyertes alkotásával. Ruijters nemcsak egy elfeledett ábrázolásmódot élesztett fel: történethez egy szokatlan, lassan feledésbe merülő képregényes formanyelvet is választott. A korai, képaláírásos történetek mintájára a szöveg nem a képek belsejében, hanem az oldal alján helyezkedik el, fokozatosan megosztva az olvasó figyelmét a narráció és a képi elbeszélőrendszer között (ez a 19. századi képregényforma persze nem mindenütt halt ki egyszerre, Magyarországon például egészen a 20. század közepéig dívott). Ruijters némi szöveget azért a képkockákba is csempészett: a középkori ábrázolások mintájára a szereplők szájából itt-ott előkigyózó szalagokon feltűnik pár latin, illetve hangutánzó szó. Ruijters biztosan mozog a saját maga által kijelölt csapáson, és a mára már kihalt képzőművészeti irányzatok felmelegítésével és megújításával egy vérbeli modern szatírárt készített.

Dunai Tamás

Boros Géza

„Üzemkörön kívüli állóeszköz”

Munkástrón Miskolcon

Kiss István Miskolc Város MSZMP Bizottságának a döntése alapján 1977-ben kapott megbízást, hogy a diósgyőri Marx térre (a mai Újgyőri főtérre), az újonnan épült Vasas Művelődési Központ elé tervezzen egy munkást ábrázoló szobrot. Kiss a *Munkástrón* című meglévő kisplasztikáját nagyította fel monumentális méretűvé. A kész művet a Tanácsköztársaság kikiáltásának hatvanadik évfordulója alkalmából – a magyar munkásosztály „1919-es nagyszerű tetteire emlékezve” – 1979. március 20-án avatták fel.¹ Az avatáson részt vett a vologdai testvérmegye pártbizottságának küldöttsége is. Az évforduló alkalmából adták át a belvárosi lakótelepen az ország legnagyobb ABC-áruházát is.

Kiss István (1927–1997) emblemikus alakja volt a kor hivatalos művészetének. Mindent elért, ami elérhető volt: Kossuth-díjas, a Magyar Népköztársaság Kiváló és Érdemes Művésze, képzőművész-szövetségi elnök, főiskolai rektor, az MSZMP Központi Bizottságának tagja, a Szovjetunió Művészeti Akadémiájának tiszteletbeli tagja. Munkáskötődését jól jelzi, hogy az 1977-es műcsarnoki kiállítását a szokástól eltérően nem egy műtörténész, művész vagy kulturfunkcionárius, hanem egy géplakatos nyitotta meg az Egyesült Izzóból. A kiállítás alkalmából megjelent katalógus portréfotója is ezt az elkötelezettséget hangsúlyozza: a képen a művész „munkás módra” hegesztőpisztollyal gyűjt rá egy cigarettára.

Politikai megrendelésekkel való elhalmozását jól mutatja, hogy a Tanácsköztársaság 60. évfordulója alkalmából egy másik nagyszabású munkáját is felavatták: Budapesten a Magyar Néphadsereg Művelődési Központja előtt felállított, a *Béke védelmében* című krómaccél szoborcsoport alakjai a néphadsereget és a dolgozó népet jelképező alakokból és békegalambok sokaságából állt. (A rendszerváltozást követően számos más köztéri alkotásával együtt ezt is elbontották.)

Kissnek Miskolcon is állt már egy régebbi műve: ő készítette a diósgyőri Lenin Kohászati Művek előtt 1959-ben felállított Lenin-szobrot. Lenin bronzalakját születésének századik évfordulója alkalmából, 1970-ben áthelyezték a gyár főkapuja elé a gyár belvárosi tervező irodája mellett kialakított Lenin térre, ugyanis az a vélemény alakult ki a gyár dolgozóiban és vezetőiben, hogy a zajos, poros és forgalmas gyári környezet „nem méltó a műalkotáshoz”.²

A miskolci *Munkástrón* magas talapzaton trónoló munkása a gyárkérmény és a kohók felé tekint. Mögötte fém zászlótartó rudak sorakoznak, előtte tágas felvonulási tér. A kompozíció az új művelődési ház geometrikus formáira rímel. A hajdan volt dicsőség mára kissé megkopott: a rudak rozsdásak, a burkolat töredezett, a munkásművelődés egykori fellegvárában pedig többek között használatra-kereskedés üzemel.

Egy naturalisztikus munkásfigura köztéri elhelyezése a hetvenes évek végén már anakronisztikus lett volna.³ Kiss István munkája formailag látszólag modern, ideológiai-eszmei mondanivalója azonban idejétmúltan vonalas, egyfajta modernizált szocreál. Monográfiusa, Tasnádi Attila szavával „trónra emelte a munkáshősnek egy térben és időben változatlan eszményét”⁴,

Aradi Nóra kifejezésével „a gépet a maga szolgálatába állító embert”.⁵

„Azt akartam a szoborral bizonyítani, hogy amíg az emberiség lesz, addig a munka ábrázolható, csupán a kor jellemző jegyeit kell megkeresni. A mára a fejlett ipar a jellemző, amelyet mindenekelőtt az automatikáról lehet megismerni” – nyilatkozta az alkotó a miskolci *Déli Hírlap*nak.⁶ Egy kis számmisztikát is becsempészett a kompozícióba: a gép részletelemeiből öt van, „az öt manipulátor, az ötféle tárgy az ember öt ujját jelképezi.” Az anyagválasztás tudatos, a témához és a helyhez, az „acélvároshoz” illő. „A krómaccél az egyik legnehezebben munkálható anyag. Nem véletlenül választottam a sok lehetőség közül a legnehezebbet. [...] Mai jelentést hordoz: hangsúlyozottan kemény, a korra jellemzően szikár”⁷ – indokolta a művész.

Az egykori lektorátusi zsűri jegyzőkönyve szerint a mű „eszmei mondanivalója – ahogy azt ifj. Szabó István szobrászművész megjegyezte – kicsit falanszterszerű”.⁸ A figura egy „nagyon modern” – már-már futurisztikus – gépet irányít, amelynek működési mechanizmusát a néző nem is értheti. A művész tulajdonképpen a jövő munkásállamát vizionálta, ahol a legmodernebb gépek világában is a munkásember irányít. A *Dolgozók Lapja* 1978 novemberében, abból az alkalomból, hogy a *Munkástrón*t több más elkészült új emlékmű társaságában ideiglenesen a Városligetben, a Műcsarnok mellett is felállították, így írt: „Dinamikus, monumentális hatású formavilágával vonzza a tekintetet. Rusztikus matt fényű elemek és csiszolt, pontosan illesztett, mértani szigorúságú formák rendeződnek erő és hatalmat sugárzó jelképpé a szerkezetet irányító munkás keze alatt. A robotstusságában is könnyed, feszes formát és gondolatvilágot tükröző szobor méltán tarthat számot érdeklődésre Miskolc munkáskerületében.”⁹

„Kettős jelkép a szobor – nyilatkozta a művész. – A modern termelési formát és azt szimbolizálja, hogy a munkásember az úr. Ezt akartam egyébként a szobor nagyságával is érzékeltetni.

¹ A felállítás időpontja a szobrász monográfiusa, Tasnádi Attila nyomán tévesen 1978-as dátumként terjedt el a szakirodalomban. Kiss Istvánnak fennmaradt egy hasonló krómaccél kompozíciója Budapesten is: az Árpád-hídnál az egykori angyalföldi pártszékház (ma a Magyar Államkincstár igazgatósága) előtt áll az 1982-ben felállított *Munkások*, amelynek tervét még 1965-ben készítette.

² Kiss Lenin-szobra az 1990-es elbontás után a miskolci Kohászati Múzeumba került, ahol több mint egy évtizeden át az udvaron állt letakarva. A szobor jelenleg a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum budapesti raktárában található.

³ Párhuzamosan egy ilyen felfogású szobor is készült 1979-ben Miskolcra: Cserenyi Kaltenbach István *Martinász* című egészalakos munkásalakját egy kevésbé frekvenciált helyen, a diósgyőri vasgyárban állították fel.

⁴ Tasnádi Attila: *Kiss István*, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1982, 38.

⁵ Aradi Nóra: *Munkásábrázolás a magyar képzőművészetben*, Kossuth Kiadó, Budapest, 1976, 196.

⁶ (makái): *Tisztelet az embernek. Új szobor Diósgyőrben*, Déli Hírlap, 1979. március 21., 2.

⁷ *Uo.*

⁸ Képző- és Iparművészeti Lektorátus irattára, Sz-231/1977.

⁹ Csáky Ida: *Szobrok a parkban*, Dolgozók Lapja, 1978. november 12., 7.

Az életnagyság duplája már heroikus, de nem embertelen; ehhez a nagysághoz még közünk van, és kell is, hogy legyen közünk.” A *Déli Hírlap* idézett cikkében Kiss biztos ideológiai alapokon állva némi csúsztatást is megengedett magának, amikor azt állította, hogy a *Munkástrón* „kifejezetten Miskolc munkáskerülete számára készítette”, ami nem lehet igaz, hiszen a mű valójában már a megbízás előtt létezett több kisplasztika-változatban, és több szocialista országban is bemutatták Varsótól Szófiáig.

A konstrukció a nehézipari munka absztrakt alkatrész- és nyersanyagemeiből épül fel. A városi pártbizottság képviselője, Kovács Gyula a zsűriben a megoldást túl elvontnak találta, és kifogásolta a konkrét utalások hiányát. Hozzászólásában jelezte, hogy „jó lenne fogaskerék-motívum is, ami a gépgyártást jobban szimbolizálná.”¹⁰

A figura ül valamin, aminek a működése megfejthetetlen. Egy mesterséges konstrukció, aminek nincs hasznos funkciója, értelme abban merül ki, hogy a rendszer alátámasztására szolgál. A néző számára talány, hogy a munkás voltaképpen miféle gépezetet irányít. Jobb kezével egy kart húz meg, a másikkal épp egy gombot nyom meg, azt a sajátos benyomást keltve, hogy a következő pillanatban a szerkezet katapultál, s a figura kirepül a semmibe.

Az alkotó szerint a munkás védősisakjának a polírozása adja a figura tulajdonképpeni „koronáját”. A pártbizottság képviselőjét a zsűriben a kompozíció Dózsa Györgyre emlékeztette. A munkás-paraszt hatalom összekapcsolása a spontán értelmezésben árulkodó, a „parasztok királyát” ugyanis nem akármilyen trónra, hanem tüzes trónra ültették, amelynek ipari, munkásváltozata a villamoszék lehetne.

A trónnak mint a letűnt rendszerek szimbólumának és a munkásságnak az összekapcsolása egy újszerű hatalmi jelképben legalábbis szokatlan, kissé groteszk hatást kelt. Nem lehetett ez sokkal másként 1979-ben sem, amikor a Lenin Kohászati Művek munkásai már egyáltalán nem érezhették magukat pi-edesztálra emelve.

A mű több mint egymillió forintba került, amiből kétszáz-tíz ezer forint a művész tiszteletdíja, huszonháromezer-kétszázötven forintot pedig a Művészeti Alapnak utaltak át a művész járulékaként. Egy igen költséges munkáról volt tehát szó, amit azzal lehetne érzékelteti, hogy 1979-ben egy ipari munkás havi átlagkeresete háromezer-hatszázegy forint volt.¹¹

Kiss Leninjét 1990-ben elbontották a miskolci Lenin térről, a *Munkástrón* viszont a helyén maradt. Jelentését elveszítve, egy trónfosztott eszme díszletmaradványaként ma is ott árválkodik a diósgyőri főtéren. Az utókor értelmezési zavarát mutatja, hogy a 2004-ben megjelent *Miskolc nevezetességei* című útikönyv a szobrot már nem az eredeti, kissé bombasztikus címén – nem *Munkástrónként* –, hanem a neutrális jelentésű *Olvasztár* elnevezéssel tartja nyilván.¹² Talán a miskolciak sem sejtik, hogy egy köztéri kuriózum, egy kortörténeti nevezetesség, a szocializmus virtuális köztéri múzeumának jeles darabja van birtokukban, amelynek megőrzése feltétlenül javasolt.¹³

Zárszóként idézzük fel a lektorátusi beruházási átadási jegyzőkönyvek szokásos záradékát: „Kérjük, hogy a műalkotást a 34/1974. MT sz. rendelet 30. § (1) bek. alapján üzemkörön kívüli állóeszközként aktiválni szíveskedjenek.”

1 darab munkástrón – üzemkörön kívüli állóeszközként aktiválva.

¹⁰ (makai): *Tisztelet az embernek. Új szobor Diósgyőrben*, Déli Hírlap, 1979. március 21, 2.

¹¹ Ennél valamiben jobban kerestek a kohászok, havi átlagkeresetük négyezer-egyszázhetvenkilenc forint volt. A fizetési lista csúcsára a politika a bányászokat helyezte. (*Statisztikai Évkönyv 1979*, KSH, Budapest, 1980, 185.)

¹² *Miskolc nevezetességei*, szerk.: Makáné Losonczy Magdolna, Don Bosco Általános Iskola, Szakiskola, Középiskola és Kollégium nyomdája, Kazincbarcika, 2004. 13.

¹³ A fennmaradás érdekében szükséges lenne mielőbb állagmegőrzési munkákat végezni a szobron, mielőtt végleg pusztulásnak indulna. A manipulátor egyik karja például letörött, aminek következtében a csapadék bejut a szobortestbe.

Váltó vagy ütköző? Avagy hová vezet az iparvágány?

A Miskolci Galéria 2008 őszén *Iparvágány* címmel programsorozatot indított. Ennek első állomása a *Vasgyár és kolónia* című fotókiállítás volt, melyen 2008 őszén két helyi kötődésű fotográfus, Bócsi Krisztián és Kocsis Zoltán, valamint egy akkor épp Miskolcon vendégeskedő francia fotográfus, Mathilde Mestrallet képei voltak láthatók.

A kiállítás kurátorai – Dobák Judit és R. Nagy József – a képekkel nemcsak fotókat kedvelőket vagy a galériákat rendszeresen látogatókat akarták megszólítani, hanem azokat az embereket is, akik mindennapokként élték meg a képeken ábrázoltakat. Másik fontos célközönség az a fiatalság, aki legfeljebb a P. Mobil zenekar Acélváros című számából ismeri a kohászathoz és egyéb nehézipari üzemekhez kötődő városi múltat. A képekkel nem nosztalgiázni akartak a kiállítás alkotói, sokkal inkább a fotók nyelvén értelmezni egy Miskolc életében döntő korszakot, amely feltevésük szerint ma is meghatározza a helyi társadalmunkat.

A programsorozat további állomásai is vizuális antropológiai felvételek lesznek, melynek részét képeznék azok a nyilvános eszmecserek, amelyek a témához kapcsolódóan megszólítanák Miskolc város lakosságát, fejlesztőit, működtetőit.

Miskolc és a régió jelenlegi életét alapjaiban határozza meg a helyi nehézipar nyolcvanas évek végi összeomlása. Munkások széles rétege, vezetők, műszaki és egyéb értelmiségi réteg vesztette el néhány év alatt biztos egzisztenciáját. A sokszor generációkra visszavezethető szakmák, gyárak megszűnése nem csak a munkahely, a kereset elvesztését jelentette, de gyakran a város végleges elhagyását jelentette sokak számára.

Miskolcnak ezzel a múlttal kell szembenéznie ahhoz, hogy újradefiniálja önmagát, hogy a meglévő társadalmi, gazdasági adottságaiból építkezni tudjon. A programsorozat kiindulópontja a diósgyőri kohászat, az ipari örökség áttekintése a kiállítás kapcsán. A cél nem elsősorban a múlt citálása volt, sokkal inkább arra a kérdésre keresték a választ, hogy a jelen szakemberei hogyan látják ennek az ipari hagyatékkal terhelt régióknak, megyének, városnak a jövőjét, lehetőségeit. Ebben a múltban van olyan erő és tartalék, amelyet a fejlesztésekben használni, alkalmazni tud a város.

A kiállítás alatt, 2008 november 25-én egy nyilvános kerekasztal-beszélgetésre került sor a Miskolci Galériában *Váltó vagy ütköző? Avagy hová vezet az iparvágány?* címmel. A helyzetet jellemzi maga a helyszín is, hogy egy művészeti intézmény indít egy ilyen programot, ez egyben mutatja is a probléma, a témakör roppant sokrétűségét és bonyolultságát. A kerekasztal-beszélgetéshez olyan szakterületről hívtak embereket, akik sajátos nézőpontjaikból vizsgálják a problémát, de amely végül majd egy komplex választ igényel.

A beszélgetés résztvevői: **Előd Ákos** építész; **Luterán László**, a Drótárú és Drótkötél Ipari és Kereskedelmi Zrt. elnöke (BÉM Zrt., Metaltrade Miskolc Kft.) ; **Kapusi Krisztián** történész, levéltáros; **Dr. R. Nagy József**, kulturális antropológus, a Miskolci Egyetem KVAI egyetemi adjunktusa; **Dr. Döbröczöni Ádám**, a Miskolci Egyetem Gépészmérnöki Karának dékánja; **Francsics László**, a NORDA Észak-Magyarországi Regionális Fejlesztési Ügynökség Közhasznú Nonprofit Kft. ügyvezető igazgatója. Moderátor: **Filip Gabriella**

Iparvágány

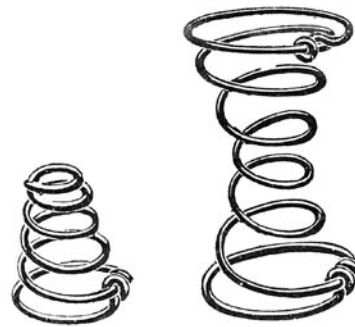
Filip Gabriella: Egy személyes történettel kezdeném. A *Miskolc és a Bükk* című kiadvány szerkesztőjeként bejárhattam a várost, újra rácsodálkozhattam mindazokra a helyekre, amelyek itt vannak, ebben a városban. Egy útikönyvről lévén szó, nyilván elsősorban turisztikai célpontokat kerestem, Miskolcon természetesen megnézzük a Színházat, az ortodox templomot, az avasi templomot, elmegyünk a Galériába, a Barlang-fürdőbe, és így tovább: diósgyőri vár, Palotaszálló, Hámori-tó, Pisztrágtelep... De lehet-e úgy beszélni például a Hámori-tóról, hogy annak keletkezéséről nem beszélünk, vagy lehet-e a hámori temetőben fejet hajtani Fazola Henrik sírjánál, ha nem beszélünk a Fazola-örökségről? Amikor anyaggyűjtés céljából jártam a várost, egyszer az Avasi kilátótól jöttem lefelé a Hideg-soron, hogy leírhassem, innen milyen jól be lehet látni a Vasgyárat. Itt elég nagy a forgalom, a belső oldalon haladtam, onnan próbáltam megfigyelni; az út túloldalán kerteszkedett egy gyerek és átkiabált hozzám: „Engem tetszik nézni?” Mondtam neki, hogy a gyárat, meg hogy lehet-e innen látni a várat. Nem lehet, a gyerek mondta is: „Ó, az már nagyon régi volt, biztos lebontották, mert már királyok sincsenek.” Ez egy huncut, éles eszű gyerek volt, de a gyár és kohászok is vannak még, a Miskolci Egyetemen minden évben meghirdetik a kohász és gépész szakokat. Az első kérdésem Döbröczi tanár úrhoz szól: mivel lehet ide vonzani vagy visszacsábítani a fiatalokat?

Döbröczi Ádám: Úgy gondoljuk, hogy műszaki szakemberekre szükség van, ezért próbáljuk az ilyen érdeklődésű hallgatókat gyűjteni. Magam a Nehézipari Műszaki Egyetemen végeztem 1967-ben, gépészmérnökként. Emlékszem, középiskolás koromban az osztálytársaim szülei és a szomszédok a Diósgyőri Gépgyárban vagy a kohászatban dolgoztak, hajnalonta, öt óra körül Miskolc északi pereméről, borzasztó nagy harákolásokkal elindultak az ötös fűjás után a gyárba. Nyilván a kohó pora, a gáz tönkretette a tüdejüket, gondolom, a cigaretta is többé-kevésbé, tehát a gyerekkoromhoz hozzátartozik egy ilyen emberi vonulás. Én később keltem ugyan, de iskolába menet kiderült, hogy voltak társaim, akiknek a szülei már elmentek a gyárba, mások szülei viszont technikusként vagy mérnökként később, 7-re mentek. A gyerek látta, hol, milyen körülmények között dolgozik az apja, és közben ezt hallotta: „Fiam, tanulj, mert akkor a technikus vagy mérnök lehetsz.” Emlékszem, 1953-ban az áldott emlékű általános iskolai osztályfőnököm a gyakorló általános iskolából kivitt bennünket az éppen akkor indult Nehézipari Műszaki Egyetem laborjába, és a szemem láttára elszakított egy vasat. Egy 9 éves gyereknek óriási élmény, hogy egy vasat el lehet szakítani, a hangját még most is hallom. Mi még természetszerűen egy ipari környezetükben nőttünk fel, az anyaggal közvetlen kapcsolatunk volt. Most pedig keressük a hallgatókat, mert ma már ez a környezet nincs meg, a gyerekek későn kerülnek kapcsolatba az anyaggal; az ipar és a műszaki élet iránti érdeklődés legfeljebb a botkormányon és a klaviatúrán keresztül jelenik meg, így különösen erős belső motiváció

kell ahhoz, hogy valaki mégis ebbe az irányba forduljon. A város múltja adott, a jövője pedig a mindig a tanult embereken keresztül képzelhető el.

FG: Vannak hallgatók, van elég jelentkező?

DÁ: A többség az általános iskola elvégzése után nem választja a fizikát vagy kémiát a középiskolában. Jól tanulnak, érdeklődnek a tudományok és a művészetek iránt, de ha a fizikát vagy a kémiát kihagyják, akkor csak kevesen jelentkeznek műszaki pályára. Jogásznak, közgazdásznak, meg bölcsésznek mennek, ezek nyilván szép pályák, de megvagyok róla győződve, hogy például az oda jelentkezők legnagyobb része nem azért megy jogi karra, mert ügyvédek, bírók, jogászok akarnak lenni, hanem mert ma ezek divatosak, ezekből lehet megélni. De vannak jelentkezők, vannak tehetséges diákok.

Csomózott bútorrugó

FG: Van arról visszajelzés, hogy hogyan tudnak elhelyezkedni?

DÁ: Van. Elmennek sajnos.

FG: Elmennek a városból.

DÁ: Igen. Egy kollégám mondta azt, hogy csak a szegény ember épít házat ott, ahol van, a gazdag oda megy, ahol jók a munkalehetőségek. Ma már az általam korábban bártortalannak látott gyerekek is lazán elmennek Európába dolgozni, ott mérnökhiany van, Németországban például 100 ezer mérnök hiányzik. Ennyi a magyarázat.

FG: Köszönjük szépen. Luterán László egy ipari céget működtet. Vannak-e műszaki szakemberek? Tud-e munkát adni?

Luterán László: Munkát tudnánk adni, de a drótgár valamikor része volt annak az acélipari vagy kohászati vertikumnak, amely

Borsod megyében működött, az alapanyaggyártástól egészen a késztermék feldolgozásig. Ezekből mára nagyok kevés maradt, tulajdonképpen az alapanyaggyártás a legkevésbé, pedig a legtöbbjük életképes és működőképes ágazat. Ami megmaradt, az a néhány szorgalmasan működő üzem vagy vállalat, amely az acélipari ágazathoz tartozónak tekinthető, az nemcsak a szakemberek hiányát szenved meg, hanem az alapanyag-beszerzését is, illetve annak a vertikális kapcsolatrendszernek a hiányát – ez jelentős többletköltségeket okoz. Ma már egyáltalán nem hiszek abban, hogy komoly vonzerőt jelenthet egy fiatal, érettségizett, egyetemi felvételi előtt álló diák számára az, hogy a kohászatban vagy az acéliparban dolgozhasson majd, mert nem is nagyon lát olyan vállalatot se a környéken, sem az országban, amely vonzerőt vagy kihívást jelentene a számára.

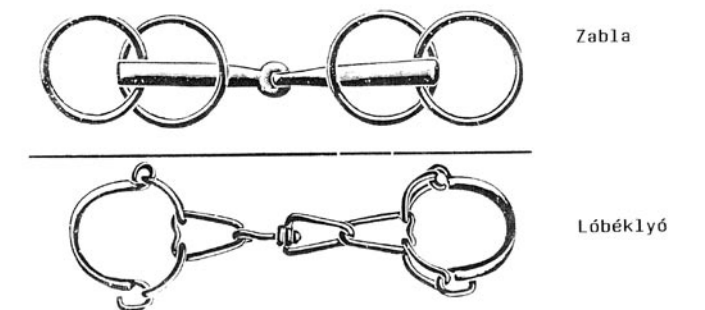
FG: Vagy egyszerűen csak munkahelyet.

LL: Tulajdonképpen igen. De másfelől azt hiszem, hogy valahol nagyon el lett rontva a dolog, mert túlharsogták azt, hogy mit lehet kezdeni ezzel az ipari örökséggel, a hátrányos helyzettel. Pedig nem törvényszerű, hogy itt, Borsod megyében az ilyen nagy múltra visszatekintő, ilyen régi hagyományokkal bíró acélipar ilyen pályát fusson be. Ezt lehetett volna másképp csinálni. Nem biztos, hogy a rendszerváltozás idején feltétlenül ki kellett adni azt a jelszót, hogy vessünk véget ennek az iparosított állapotnak, hogy akkor most valami új ágazatnak a létrehozását tűzzük a zászlónkra, idegenforgalom, turisztika, sok minden elhangzott itt. A mi példánk, a miskolci Drótáru Zrt. működése a példa arra, hogy ezt lehet másképpen is csinálni. Ez a gyár 1912 óta folyamatosan működik, előbb német, majd szovjet tulajdonban volt, később hosszú ideig állami céggént működött, 1995 óta ismét magántulajdonban van, ma pedig ez a gyár Európa egyik legkorszerűbb készáru-termékeket előállító gyára, a legnagyobb kapacitással rendelkezik, 85-90%-ban exportálunk termékeket. A szakmunkásképzés teljes hiányát megszenvedjük, saját magunk képezünk ki dolgozókat; az acélipari vertikum megszűnésének hiánya pedig azt jelenti, hogy az alapanyagokat teljes mértékben külföldről kell beszerezni, holott Magyarországon is meg lehetne termelni – és akik itt dolgoznak, azok itt fizetnek adókat. Egyáltalán nem gondolom azt, hogy ez a fajta „nehéz örökség”, a nehézipar-ellenesség normális dolog, mert ha példaként csak annyit mondok, hogy a világ ötödik leggazdagabb embere birtokolja a világ legnagyobb acélipari vállalatát, akkor arra utalok, hogy ezt lehet így is csinálni, és mindazokat, akik elmentek a városból, de valamilyen kötődésük mégis van Miskolchoz, esetleg vissza lehetne csábítani.

FG: Van-e erre lehetőség? Milyen fejlesztési irányokba mozdulhatunk el? A szó Franciscs Lászlóé.

Franciscs László: Nyilván nehéz beleszólni egy adott cég a fejlesztéspolitikájába, hiszen az mindig a gazdálkodó szervezet belső

döntése. Igazán nehéz beleszólni egy adott iparág a trendjeibe, ez a makrogazdasági rendszer struktúrájának folyamatos figyelését teszi szükségessé. Az, hogy fejleszthető-e vagy nem fejleszthető, az alapvetően nem is a támogatásoktól függ, hanem attól a környezettől, amelyben ez működik, ami egyszerre makro- és mikroszintű környezet, amit úgy hívunk, hogy piac. Egy biztos: ha Miskolc helyzetét elemzem, azt látom, hogy a fejlesztéspolitika és az uniós források fejlesztési irányai szempontjából a város nincs rossz helyzetben. Azért mondom ezt, mert egyre inkább erősödik az a tendencia, amely az európai városok fejlesztését helyezi előtérbe és a városokra koncentrál, mert a város lehet az az optimális társadalmi és gazdaságszervező erő, amely rendelkezik megfelelő háttérrel és infrastruktúrával is egy-egy adott terület problémáinak megoldásában, és megvan a megfelelő kihatása a környezetére. Azt, hogy konkrétan az acélipar vagy a nehézipar fejleszthető-e és van-e jövője Miskolcon, hadd ne én döntsem el. Nem is tudnám eldönteni, mert nem áll rendelkezésemre az az információhalmaz, amely szükséges lenne ehhez. Ha nosztalgikusan kellene döntenem, akkor nyilván én is azt mondanám, igen, meg kell őrizni, fenn kell tartani a nehézipari hagyományokat, különösképp, ha mindez valóban gazdasági erőt képvisel.

Zabla

Lóbéklyó

FG: Nyilván nem mi fogjuk ezt megoldani. Mindenesetre itt van ez az ipari örökség, melyet fel kell mérni, mellyel foglalkozni kell tudományos kutatóként is.

R. Nagy József: Előre tisztáztuk, hogy ez a kerekasztal-beszélgetés nem feltétlenül nosztalgizáló, visszaemlékező típusú csevely kíván lenni, ennek ellenére azt mondom, hogy ha bármilyen szinten is a jövőbe tekintünk, akkor ez elengedhetetlen. Nem a nosztalgizálás szintjén, sokkal inkább azon a szinten, hogy kapcsolódjak Döbröczi tanár úrnak egy-két gondolatához, hogy van emléke arról például, hogy hajnalban mennek a munkások – ez egy minta. E minta átadása immár megszakadt: hallottuk, hogy már szakmunkások sincsenek, illetve a szakmunkáskép-

zés finoman szólva is problematikus, vagy legalábbis – hadd ne használjak erősebb szavakat – a minta megszűnt. Ennek oka, hogy az a fajta kulturáltság, ami a munkáséletmóddal járt, az a fajta munkafelfogás, az anyaggal való kapcsolat is megszűnt, ezeket újból föl kell fedezni, újból ki kell dolgozni, és ha nincs minta, akkor feltétlenül és szükségszerűen olyan mintákat kell követni, melyek kívülről érkeznek, és ez a globalizációs tendenciákkal átítatva nem feltétlenül jó. Ez persze nem azt jelenti – hogy a nosztalgiazás szintjén maradjak –, hogy a rendszerváltás előtti minta jó volt. A társadalomkutató, mint én, csak azt tudja vállalni, hogy megrajzolja és a többiek elé tárja a múltat és a jelent – ebből kell, hogy építkezzünk. Szembesülnünk kell a saját múltunkkal, bár elkerülhetetlen, hogy a fogyasztói társadalom mintái beszüremkednek, de nem szükségszerűen kell, hogy ez motiválja az ipari építkezést. Ugyanis ez eléggé távol áll attól a klasszikus munkafelfogástól, ami a múltat jellemezte, hogy korán kell kelni, az anyaggal kapcsolatba kell kerülni. És hadd beszéljek önmagam ellen, bölcsészetet tanulni azért könnyebb, mert nem kell hosszú képleteket összeadni – vagy ahogy sok szülő mondja a gyerekének: „Azért tanulj, gyermekem, hogy ne piszkítsd be a kezedet.” Az emberek ilyen típusú távortartása a munkától szükségszerűen sokkal nagyobb kárt okoz, mint amilyen hasznot hoz azoknak, akik végül is nem piszkítják be a kezüket. Ennek persze vannak haszonélvezői is: azok a végletesen specializálódott munkások, akik képesek megcsinálni azt, amit pár évvel vagy évtizeddel ezelőtt még mindenki meg tudott csinálni. Földhözragadt példa, de régebben a Trabantját vagy 1200-es Ladáját maga szerelte meg az ügyesebb férfi, aki ma a saját autóját nem tudja megszerelni, mert nem ért hozzá, hiszen az olyan végletesen specializált szaktudást igényel, melynek már nincs birtokában. Így lesznek egyes munkások a „tudósi” ezeknek a témáknak, még inkább eltávolítva a fiatalokat, a munkáséletmód iránt érdeklődőket ettől a területtől.

Ökör szájkosár

FG: Van-e még vasgyári kolónia? Laknak még munkások az ot-tani kolóniákban?

Kapusi Krisztián: Igen, bár azt kell, hogy mondjuk, hogy kisebbségben, sok nem oda született, foglalkozásuk által nem oda való ember között. De a jellegzetes piros téglás épületek, házak csupán díszletek, hiszen az által vált kolóniává, hogy munkások, munkás-arisztokraták, vezetők, ilyen-olyan beosztású alkalmazottak közössége hozta létre. Vagyis abban a formájában, ahogy most létezik, már nem nevezhető kolóniának, hanem csak egy maradványának, a kolónia utóképeinek és utóhangjának.

FG: Itt nemcsak lakások, házak voltak, hanem templom, kórház, kulturális intézmények, vendéglátóhelyek épültek, hogy a gyáróriás mindent megkapjon. Mit lehet ezzel, a múlt emlékeivel csinálni?

Előd Ákos: Gondolom, most az építészeti kérdés következik, erre én már csak azért sem a kiosztottak szerint válaszolok. Igen, ez építészeti kérdés, de ma Magyarországon ezt még másképpen gondolják. Úgy szoktam kezdeni az előadásaimat, hogy az építészetnek mintegy hetven százaléka pszichológia. Mai beszélgetésünk lényege is ez, mert hatványozottan az építészet felelősségéről van szó, arról, hogy mielőtt az építész falakban, födémekben kezd el gondolkodni, kontextusba helyezze azt, amit majd felépít. Oroszlány városában egy hasonló, nagyon komoly koncepcionális folyamat után jutottunk el magáig a konkrét építészeti tervekig. Oroszlány teljes mértékben a bányára épült, minden, a családok, az oktatás, a sport a bányákhoz fűződött, hiszen eredetileg egy kis falu volt, és a bányászat révén lett belőle egy húszeszes város. Amikor a tizenhat bányából tizenötöt bezártak, egy teljesen másfajta gondolkodásmóddal lehetett csak a jövőt elképzelni. Ehhez képest a miskolci helyzet léptékeiben más, de még egyszer mondom, hogy nincsenek minták, a miskolci helyzet egy miskolci gondolkodásmódot igényel. Ha egy olyan építészeti beavatkozásra készülünk, amely egy konkrét város történetében ily meghatározó kolóniájával, meghatározó ipartelepével kapcsolatos, akkor elsősorban nem az épületekkel kell foglalkozni, nem pusztán egy egyszerű műszaki-technikai kérdéssről van szó, amikor az építész ránéz egy ipari épületre, és megsaccolja, mennyi van, lehet még benne, vagy számokat ír egy papírra, bontási terv, újrahasznosításról költségvonatok stb., ezek hideg számok, és az építészet nem ezzel foglalkozik. Az építész az, aki lát. Ezt a fajta látást, ezt a fajta felelősséget kell az építészetnek ismét képviselnie, pontosan egy ilyen dinamikus fejlődő, például az EU által célzottan és konkrét fejlesztési irányokba rendezett folyamatoknál. Egy városban a szakemberek összefogása, együttgondolkodása a legfontosabb. Amikor arról beszélünk, hogy Miskolc ipari örökségével kapcsolatosan milyen fejlesztési elképzeléseket lehet megvalósítani, akkor valójában az identitástudatról, az emberek múltjáról beszélünk, olyan örökségről beszélünk, amelynek az építészeti megoldása csak akkor

lehet ide illő, csak akkor képviselhet valóban egy folyamatosságot, csak akkor lehet korrekt a jövőre nézve, ha a családok múltjában, a hagyományokban rejlő érzelmi gyökereket is feltárja, és nem olyan terv születik, ami bárhol az országban vagy bárhol a világon létrejöhet egy ehhez hasonló ipartelepen. Az a lényege egy ilyen fejlesztési koncepciónak, hogy valóban feltérképezze, nagyon komoly elméleti folyamattal körbejárja, végiggondolja, szakemberek bevonásával elemezze azt, hogy ide konkrétan milyen fejlesztési elképzelések illeszkednének.

Méhészsisak

FG: Mit lehet tenni a kihasználatlan gyárépületeinkkel? Lehet-e belőlük tornacsarnokot, kiállítóhelyet, vagy a bécsi gázgyár mintájára a tartályokból lakóépületet, raktárakat, kiállítási csarnokot vagy extrém sport-termeket kialakítani?

KK: Fontos lenne, hogy Miskolc több tematikus térképre rákerüljön, ahogyan Oroszlány is rákerült egy tematikus térképre. Az Operafesztivál révén a komolyzene tematikus térképén már ott van Miskolc. A héten zajlik egy Ferenczi Sándor-konferencia Miskolcon, ő Sigmund Freud egyik leghíresebb tanítványa volt, Miskolc e konferencia révén az orvostörténeti, pszichológiatörténeti tematikus térképen is ott lesz. Minél több ilyen esemény van, annál hamarabb megértjük, mit jelent, hogy „a kultúra várost épít”.

FG: A Ferenczi Sándor-díszletek között ülünk itt. Visszakérdezek: mennyi emléke van Miskolcon Ferenczi Sándornak?

KK: Nagyon sokat sikerült fellelnem, Ferenczi Sándor tizenhét éves koráig lakott Miskolcon, a főutcán állt szülőházát 1963-ban bontották le.

FG: De mit tudunk ebből megmutatni?

KK: Meg tudjuk mutatni a zsinagógát, ahol imádkozott a család, vagy a múzeumépületet a Papszeren, ez volt a Református Főgimnázium, ahol Ferenczi tanult. Meg tudjuk mutatni a Tetemvárat, ahol a család borospincéje volt, az avasi zsidótemetőt, ahol a szülei nyugszanak, mindez alkalmas arra, hogy kultuszt teremtsünk. Ferenczi tizenhét évig itt lakott Miskolcon, Sigmund Freud egy morva kisvárosban, Příborban született, hároméves koráig lakott ott, aztán az egész család Lipcsébe költözött, majd Bécsbe, de Příborban Freud Múzeum működik, és a város rajta van a Freud-tematikájú térképeken mint emlékhely. Ki lehet használni örökségünk eme részeit.

FG: De mégis csak tárgyakat, épületeket vagy helyeket.

KK: Sajnos a szülőházát 1963-ban lebontották, ez ma a Széchenyi utca 11–13. szám, egy nagy téglatömb áll a Sötétkapuval szemközt, ott volt a szülőház.

FG: Valamiképpen meg kell menteni, amit még lehet, hogy kultuszt tudjunk teremteni.

RNJ: Nehéz kérdés, mert elsősorban az épületekben szoktunk gondolkodni, pedig az épületek megőrzése, állagvédelme, az egész térszerkezet megőrzése, az éppen fellelhető állapotok rögzítése szükségszerűen együtt kell járjon a múltba tekintéssel. De mint mondtam, az épületek csak a díszlet részei, önmagában ez halott téma, ha nem tárjuk fel társadalomkutatóként a benne élő emberek történeteit, életmódját, mindennapjait. A vasgyári kolóniában szerettek élni az emberek, de vannak olyan lakótelepek is, elsősorban a panelházakra gondolok, ahol nem annyira szeretnek lakni az emberek. Mi a kettő között a különbség? Az lenne, hogy az egyikben piros téglá van, a másikban meg beton? Persze ez is jelentős különbség, de sokkal inkább a kultúra létrehozására alkalmas közeg különbözteti meg a kettőt. És ha egyszer már sikerült, sikerülhet másodszor is, többedszer is, és nem feltétlenül a lakóparkszerű együttesek azok, amelyek jó irányt mutatnak ebben.

FG: Lakótelepek helyett most lakóparkok jönnek létre, míg a gyár helyett ipari parkok. Miért nem használják a meglévő épületeket, miért jobb, ha újat építenek?

LL: Először is létezik barnamezős ipari park és létezik zöldmezős ipari park. A barnamezős területeket preferáljuk, hiszen ez együtt jár az adott terület rekultivációjával, revitalizációjával. Nyilván ez is egyfajta örökség, az ipari múlt öröksége, amikor

azokat a szennyeződések is el kell tüntetni, amelyek feltárva vagy nem feltárva, de megvannak a talajban. A nemzetközi példák is azt mutatják, hogy a kohászati területeknek rekultivációja, revitalizációja során teljesen mindegy, hogy hol vagyunk, Spanyolországban vagy Franciaországban vagy bárhol másutt, mert mindig kétméteres talajcserével kezdődik a dolog, ráadásul az épületek szerkezeti kialakítása nem minden tekintetben felel meg a kor szakhatósági és technológiai követelményeinek. Nyilván ez az oka annak, hogy ma olcsóbb egy zöldmezős beruházás, olcsóbb egy új épületet felhúzni, mint egy meglévő átalakítani. Az ipari park egyfajta koncentrációt növel abban a tekintetben, hogy a területén nem minden szolgáltatást épít ki önállóan egy-egy betelepülő, hanem az ipari parknak is van olyan tematikája, amely bizonyos komplexitást ad, zárt ciklusú gyártórendszert, tehát ezek egyben technológiai parkok is. Magyarországon ez sajnos még nem igazán jellemző, az ipari parkok nem ezt követik, hanem jellemzően tematika nélkül épülnek föl, bár ugyanakkor tudnak adni alapvetően olyan szolgáltatásokat, amelyek elsősorban irodatechnikai, logisztikai, vagy önkormányzati szolgáltatások, ezek kétségtelen előnyt jelentenek. Nem is beszélve arról, hogy az ipari parkoknak van még egy előnye: cég céget vonz. Egyébként huszonöt ipari park van a régióban, ezek döntő többsége mondvasinált, nagyon kevés tudja az igazi funkcióját betölteni, területkihasználtságuk nem éri el az ötven százalékot.

DÁ: Régi épületekről van szó, melyek az akkori feltételeknek tökéletesen megfeleltek, de mára már elavultnak nevezhetőek a technológiai megoldásaik. Számos európai államban tényleg közösségi hasznosításra kerülnek, azonban ez borzasztó költséges, mert egy újat mindig olcsóbb felépíteni, legyen az régi családi ház vagy bármi más. De a korszerű lakóparkok is rossz beosztásúak, egyszerűhasználatos építőanyagból épülnek, a festékek két év után peregnek. Mindezt az töltheti meg élettel, ha mondjuk vasárnap délelőtt a gyerekek bicikliznek, a család kint ül a padon, tehát létrejön a közösség, az élő városi publikum.

FG: Egyre inkább pusztulnak az épületeink – ki járt mostanában a Vasgyárban, ki látta, hogy hogyan mennek tönkre azok az épületek? Ennek az estének az a címe, hogy *Váltóba ütközünk*. Gondolom, mindenki megpróbálta a választ megadni erre a kérdésre.

FL: Elértünk egy olyan racionális elemhez, hogy van egy nemzeti vagyon, van egy városi vagyon – mikor és hogyan tudjuk ezt a legjobban hasznosítani? Nem véletlen a két kérdőszó, mert nagy jelentősége van az időtényezőnek. Mikor jutunk el abba a helyzetbe, hogy a nemzeti örökségünket fel tudjuk újítani és meg tudjuk őrizni? Irigylem Oroszlányt, mert eljutott ideig, irigylem az ezt megelőző döntéseket, amelyek megteremtették ezt a helyzetet. Tudom, hogy ez egy nagyon nehéz kérdés, nagyon provokatív felvetés, de nálunk is megvan a lehetősége annak,

hogy kihasználjuk az őskohó adta lehetőséget, vagy bármelyik ipari örökséget, de meg kell tudnunk mondani, hogy miért azt csináljuk. Lehet kolóniafejlesztést csinálni, sok lehetőség van, csak azt kell tudni eldönteni, hogy minek van realitása, illetve minek van nagyobb társadalmi-gazdasági hasznossága. Ezt viszont prognosztizálni kell.

EÁ: Épp erről, a koncepció fontosságáról beszéltem korábban, hogy végig kell gondolni, mi hogyan hasznosítható úgy, hogy az identitás őrzése is megférjen a városi értékorientált fejlesztés mellett.

Ételborító

FG: Gondoljuk végig, készítsünk koncepciót, ebben jelentős szerepe lehet az Egyetemnek, az itteni kutatóknak, oktatóknak, jelen esetben az antropológiai tanszéknek. Hogy tapasztalják, mennyire igényli a város ezt?

RNJ: Egy ilyenfajta koncepció kidolgozásához a társadalomtudomány csak egy kis részletet tehet hozzá. Emellett összefogott munkára van szükség, azt kell mondjam, az antropológián túl vagy innen ezt nem vállalhatja egyetlen ilyen közösség sem.

FG: Többeknek kell összefogniuk. Kinek kell ezt koordinálnia?

FL: Vannak kinevezett felelősök minden terület esetében, hiszen egy teljes hálózatot kell működtetni. A tervezetek persze kimennek társadalmi egyeztetésre, ahol a laikusok is elmondják a véleményüket, majd a megyei jogú város testülete dönt első körben, ezt követően a regionális tanács, végül a kormány mondja rá az áment.

LL: Nagyon előre szaladtunk, és lehet, hogy nem jól tudom, de szerintem nem lehet párhuzamot vonni az oroszországi bányák és a Vasgyár kihasználatlan, pusztulófélben lévő csarnokainak hasznosítása tekintetében, mert az oroszországi bányák, ha jól tudom, mindig állami tulajdonban voltak. Azt hiszem, hogy itt a legnagyobb problémát mindig az jelentette, hogy a sorozatos rossz döntések eredményeképpen nemcsak a Vasgyár, hanem a Diósgyőri Gépgyár kihasználatlan és pusztulásra ítélt csarnokaival sem történik semmi, és ennek oka a tulajdonviszonyokban rejlik. Beszélhetünk nagyon sok minderről, kitalálhatunk koncepciókat, de egyszerűen meg van kötve mindenkinek a keze, a városnak is.

FG: Műemlékházból nem csinálhatok azt, amit akarok.

LL: Nem, mert mi történik akkor, ha egy épületet vagy üzemcsarnokot műemlékké nyilvánítanak? Senki nem szabhatja meg, hogy egy működő gyár területén funkciót kell váltani. Ez legfeljebb arra jó, hogy a tulajdonost kötelezzék a homlokzat újravakolására. Egyszerűen nonszensz, hogy tizenvalahány éve teljesen rendezetlen és szabályozatlan tulajdonviszonyok vannak Diósgyőri Gépgyárban, melynek talán még mindig tart a felszámolása. Sokféle próbálkozás történt, de az ipari park létesítése is csak arra volt jó, hogy fel lehessen venni a vissza nem térítendő állami támogatást. Ezen kívül az égvilágon semmi sem történt. Tehát, hogy ezt a problémát hogy lehetne megoldani, ezek nagyon jó gondolatok, csak éppen az áttörést...

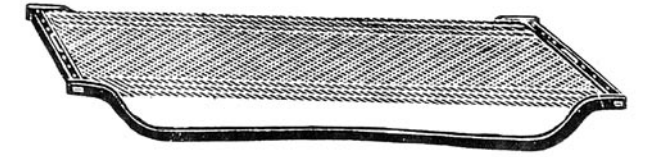
FL: Éppen a regionális fejlesztési ügynökség megbízásából és részben egy interregionális program keretében készült egy tanulmány, mely azt próbálta elemezni, mit és hogyan lehetne a Vasgyár területén csinálni. Kiértékeljük ezt a tanulmányt és ennek is az egyik kérdése, hogy milyenek a tulajdonviszonyok. Észak-Magyarország egyébként az egyik legtipikusabb barnamezős régió, és igazából nem tudunk barnamezős projektet csinálni, épp a paraméterezés hiányosságai miatt, illetve az uniós szttenderdek egyszerűen nem tudják azt a magyar sajátosságot figyelembe venni, hogy esetleg több tulajdonosa is van egy barnamezős területnek.

FG: Ez egy gazdasági kérdés, amit mi nem tudunk megoldani.

LL: Csakhogy ez egy patthelyzet.

FG: Csakhogy ez a patthelyzet nem jelenti azt, hogy nem kellene tovább gondolkodnunk erről a kérdéstről.

FL: Lehetne továbbgondolni, de azt egy komoly, száznyolcvan fokos fordulatnak tartanám, hogy nem is olyan régen a város teljes vezetése azért lobbizott, hogy egy működő vasgyár legyen, felelős tulajdonossal, most pedig majd azért, hogy más funkcióban működjön. Erről beszélünk...

Sodrony ágybetét

EÁ: Ha a vége felé közeledünk, akkor én zárszónak, záró gondolatnak egyetlen szót mondanék, amely még nem hangzott el, pedig rányomja a bélyegét a mindennapjainkra: politika. Nagyon fontosnak tartom kimondani, hogy a városfejlesztésnek nincs, nem lehet aktuálpolitikai vonatkozása. Túl kell lépni az aktuálpolitikai megközelítéseken, ha egy város jövőjéről gondolkodunk, meg kell érteni, hogy kizárólag a szakmai összefogás az, ami egy város jövője fölötti bábáskodást, egy értelmes gondolkodásmódot elindít. Két évvel ezelőtt én dolgoztam ki Balassagyarmat rövid, közép- és hosszú távú városfejlesztési koncepcióját, és mialatt a tervet csináltam, amíg készült maga az építészeti terv, az alatt a fél év alatt rádobtam azt a plusz energiát, hogy a tévében, a rádióban, lakossági fórumokon elmondjam: mindennek nincs semmiféle aktuálpolitikai vonatkozása. Értsék meg ezt, lépjenek túl az aktuálpolitikán és legyenek lokálpatrióták: az egész folyamathoz közelítsenek emelkedettebb lélekkel, mert nem lehet jövőképet megfogalmazni, ha napi politikai hercehurcákba kényszerül a hosszú távú gondolkodás. És ez be is jött: a tizenhét képviselő pártállásától függetlenül, egyhangúan megszavazta a tervet, holott korábban a saját fizetésükön kívül semmit nem szavaztak meg így. Hihetetlen erőt kölcsönöz, hogy a városközpont fejlesztési koncepcióban a teljes képviselőtestület egyetértett. Miskolcnak is csak azt tudom kívánni, hogy ha bármiféle fejlesztés kerül szóba, lépjenek túl az aktuálpolitikán, mert fontosabb, magasabb dolgotról van szó.

FG: De lehetünk-e saját hazánkban proféták? Ha én mondanék valamit, vagy ön mondana valamit, nem azt kérdeznék, „te meg kinek az embere vagy”? Nem kell-e egy tiszta szem ehhez?

EÁ: Ha ez segít, akkor kell. Ha működik magától a dolog, akkor nem kell, de ha nem működik, akkor kell az ilyenfajta segítség. Az a fontos, hogy működjön.

A szövegi ábrák a miskolci Magyar Acélsodrony-, Drótművek és Kötélgár Deichsel A. 1912-ben megjelent termékkatalógusából származnak. Köszönet Luterán Lászlónak a képek közléséért.

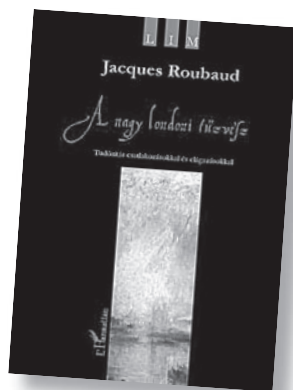

Seláf Levente

Egy elképzelt remekmű romjai

(Jaques Roubaud: *A nagy londoni tűzvész.*

Fordította Szigeti Csaba, L'Harmattan Kiadó – ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, 2008)

Jacques Roubaud-t a francia közönség elsősorban költőként ismeri, s ő is költőként – és matematikusként – határozza meg magát. Ami nem jelenti azt, hogy ne írna szépprózát: féltucatnyi regénye, több novella- és esszékötetete jelent meg a nagy vállalkozás, „*A Nagy Londoni Tűzvész*” kötetei mellett. Ráadásul műfordító, irodalomtörténész és verstanész. Többek közt spanyol, angol, német, holland, dán, olasz és portugál nyelvre fordították műveit.

Ha a kortárs magyar irodalomban keressük egy hozzá hasonlóan sokoldalú szerzőt, egyedül Tandori Dezső juthat az eszünkbe.

Bármennyire is ismert és elismert szerző, Magyarországon kevesen tudják, ki ő, ami persze azzal is összefügg, hogy a kortárs francia irodalom recepciója sem naprakész. Külön tanulmányt érdemelne, hogy a magyar könyvkiadók mit jelentettek meg francia és frankofón szerzőktől a rendszerváltás óta, vagy akár az elmúlt tíz évben. Feltűnő, hogy míg a bölcsész- és társadalomtudományokban nagy erőfeszítések történtek, hogy magyarul is elérhetőek legyenek azok a francia monográfiák, esszék, melyek az egyetemi oktatás és a közművelődés fontos eszközei az egész világon, minőségi irodalmi művekkel ritkán találkozhatunk a könyvesboltok polcain. Kortárs szerzőkkel pedig még ritkábban. Sok tényezője van a jelenségnek, hogy kisebb a kiadói érzékenység és az érdeklődés a francia irodalom iránt, mint amit a délszláv, lengyel, osztrák vagy éppen holland szerzők élvezhetnek, s nem csupán a magyar könyvkiadás vagy a francia irodalom jelenkori állapotát jellemzi.

Ezért is örvendetes, hogy az egyik legnagyobb hatású élő francia költő húszéves regénye végre hosszú hanyattatás után megjelent magyarul. A Jelenkor Kiadó már a 90-es években tervezte a könyv megjelentetését, mégis csak idén, a L'Harmattan gondozásában láthatott napvilágot. Ha azzal vetjük össze, hogy *Az eltűnt idő nyomában* első kötetének magyar fordítása 25 évvel a francia után jelent meg, nem panaszkodhatunk. De megjósolható, hogy Proust művével ellentétben Roubaud hatalmas, hatkötetes vállalkozása még befejezése után kilencven évvel sem fog a magyarul olvasók rendelkezésére állni. A kiadó, amely a kötettel egy sorozatot kíván elindítani az OuLiPo műveiből, a szerkesztő és legfőképp a fordító, Szigeti Csaba minden dicséretet megérdemelnek a vállalkozásért. Az OuLiPo művei formai és

tartalmi szabályokon, megkötéseken alapulnak. Különösen nehéz ilyen műveket fordítani, hiszen legyen szó akár versről, akár prózáról, a fordítói hűség elsősorban a szabály pontos átültetését követeli meg. Például Georges Perec *Az élet: használati utasítás* című regényének német és angol fordítója, akik több évet töltöttek el a hatalmas regény fordításával, idejük jó részét a megkötések pontos feltérképezésével töltötték. Ahogy David Bellos, az angol fordító mondta Bernard Queysanne *Lire-traduire* című dokumentumfilmjében, lehetséges, hogy az általuk feltáratlan megkötések megtalálása akár pár év múlva is új fordítást tesz szükségessé. Perechez hasonlóan Roubaud is az OuLiPo azon irányzatához tartozik, amely nem tartja fontosnak, hogy az olvasók előre ismerjék a művek komponálásához felhasznált összes szabályt. Ez is nehézzé teszi a fordítást, és bizonyos értelemben ideiglenessé a regény idegen nyelvű változatait.

A magyarul megjelent kötet, *A nagy londoni tűzvész* csupán az első ága (*branche*, ezzel a középkori poétikai terminussal jelöli Roubaud prózaműve különböző darabjait) „*A Nagy Londoni Tűzvész*”-nek. Azóta franciául megjelent mind a hat tervezett ág, hét kötetben (*Le grand incendie de Londres*, 1989; *La boucle*, 1993; *Mathématique.*, 1999; *Poésie.*, 2000; *La Bibliothèque de Warburg*, 2000; *Impératif catégorique*, 2008 (ez voltaképp a harmadik ág, a *Mathématique*: befejezése); *La Dissolution*, 2009), és talán még egy kései appendix várható a szerzőtől, hogy a ciklus teljessé váljon (a szesztina strófaszámát utánozva). Eddig 1088 szakasz (vagy paragrafus) készült el a műből. Egy ilyen, már a kezdet kezdetén hosszúnak szánt, gondosan megtervezett kompozíció első kötetének olvasása mindenképp zavarba ejtő, hiszen a szerző időről időre közli velünk, hogy csupán egy töredékét (az első 196 szakaszt) olvassuk a (majdan elkészülő) műnek, amely létrejöttével egyébként is csupán a lerombolása lesz az igazi, tehát absztrakt, soha meg nem valósuló *Terv*nek.

A recenzens és az olvasó is nehéz feladat előtt áll, ha meg akarja határozni a könyv műfaját. Sőt, ha bármit mondani akar róla. Ugyanis a szerző állandóan dialógust kezdeményez reménybeli olvasójával, magyarázza, ismerteti a művét a művön belül, maga kommentálja a fejezeteit és technikai megoldásait, leplezi le ismétléseit. Nehéz így szóhoz jutni. S még nehezebb, ha a recenzens szeretné eldönteni még az olvasás előtt, de legkésőbb az első oldalak során, hogy fikciós, vagy történelmi-életrajzi elbeszéléssel van-e dolga. A könyv, bár regénynek és elbeszélésnek egyaránt hívja magát, számtalanszor hangsúlyozza, hogy az írója tudása szerinti legnagyobb pontossággal kíván beszámolni a szerző életének eseményeiről, legfőképp pedig a *Terv*, *A Nagy Londoni Tűzvész* című regény és az emellett eltervezett költői és matematikusi életmű bukásáról. Talán akkor járunk el leghelyesebben, ha kivételesen minden tartózkodásunkat legyőzve hitelt adunk a narrátornak, azonosnak tekintjük őt a szerzővel, és elfogadjuk, hogy az általunk olvasott mű írásáról, felépítéséről beszél mindvégig. A *Terv* életrajza Jacques Roubaud önéletrajza is egyben, azt meséli el, ahogyan a szerző a terv megvalósításában előrehalad, kudarcot kudarcra halmozva, s a végső bukást,

amely felesége, Alix Cléo Roubaud halálának következménye. Természetesen ezek a kudarcok a *Terv* lényegét illetően jelennek csak balsikert, a szerző által publikált művek értéke csak jelentősebbé válik azáltal, hogy a rombolás dokumentumai. Roubaud az OuLiPo tagjaként fogalmazta meg azt az axiómát, hogy egy szabályt vagy megkötést alkalmazó mű minden esetben elsősorban magáról az alkalmazott szabályról szól: így válik itt az írói alkotás folyamatainak és körülményeinek rögzítése a próza fő témájává. A rombolás, vagyis a saját inverzébe fordított mű megírása a lehetséges megvalósulások kudarcának részletes bemutatásával lehetséges.

Az elbeszélés (*récit*, vagy ahogy a magyar fordítás alcíme fogalmaz, tudósítás) tárgya ez. *A Nagy Londoni Tűzvész* megírását, ami a *Terv* lényege, voltaképp egy az 1960-as években átélt álom nyomán határozta el, amely a Londont 1666-ban elpusztító katasztrófához kapcsolódott. A regény tervéhez egy komplex költészeti és matematikai terv társult, és tulajdonképpen ennek megvalósult darabjaiból áll Jacques Roubaud életművének legfontosabb része. Nyilván bármennyire is mozgalmas egy terv élete, nem várhatunk tőle olyan izgalmakat, mint egy emberről mintázott regényhős kalandjaitól. Ahogy Tandori Dezső olvasói között is vannak, akik prózai műveiben nehezen viselik a költő mindennapjainak leírását, Roubaud-val sem lesz ez másként. Ha Roubaud olvasója ezzel is megbarátkozott, és még mindig nem dobta sutba a könyvet, elengedheti magát, és élvezheti Roubaud szarkasztikus és önironikus, néha tragikus tónusú, máskor vállaltan patetikus prózáját.

A hatrészes *A Nagy Londoni Tűzvész*t az ötödik ág, a *La bibliothèque de Warburg* végén Roubaud mint „püthagoreus regényt”, „igazi oulipianus mesterremeket” definiálja. Ez sejteti, hogy a mű írását meghatározó szabályok elsősorban a számokkal kapcsolatosak. Nem véletlenül hat ágat tervezett, az áganként elkészült szakaszok száma is determinált, és minden más szám is, amely a műben előkerül, jelentőséggel bír. A szabályok másik köre a mű írásának időbeliségére vonatkozik. Javítások, visszatérések nélkül, napi rendszerességgel írja a szakaszokat, minden nap egyet, előre megkomponált és előző nap memorizált vázlat alapján. *A nagy londoni tűzvész*ben, az első ágban az eltéréseket a tervhez képest a könyv végére helyezett „csatlakozások” (*insertions*, én talán inkább úgy fordítanám, betétek) mutatják, melyek két típusa a „beszúrás, betoldás” és az „elágazás”. Ezek alternatív olvasási sorrendet és plusz fejezeteket nyújtanak az olvasónak. A regénynek így például legalább három lehetséges befejezése van: a 98., 163. és 196. szakasszal is véget érhet, az olvasó kénye-kedve szerint. Roubaud a mű néhány másik kötetében is ezt a megoldást választotta, sőt 2000 óta folyamatosan kísérletezett azzal, hogy a számítógép nyújtotta lehetőségekkel olvashatóvá tegyen egy több szinten egymásba ágyazott prózát is, ahol a keretek akár nyolc-tíz szinten is közrefoghatnak valamilyen kiegészítést, exkurzust. A *La Dissolution*, a 2008-ban megjelent hatodik kötet igazi experimentális próza, a szöveg szintjeit különféle színekkel és számokkal jelöli, így segítve az olvasót az eligazodásban. A megkötések egy harmadik csoportja

azokhoz a stílusokhoz kapcsolódik, amelyeket Roubaud Kamō no Chomei tizenharmadik századi japán költő nyomán adaptált. Ezt a tíz stílust, melyekről az első ág 84. szakaszában számol be, felváltva használja. Mindegyik fejezetnek és ezen belül minden szakaszban van egy sajátos stílusa, amely néha csupán egy kifejezéshez kapcsolódik, néha a leírás módjához, témájához. Például a *duplum stílus*ának használatához köthető, hogy bár az első kötet témájaként az írást határozza meg, az elsősorban a regény tervezéséről, elkezdéséről szól, s kiemelt jelentősége van benne a példaképeknek, a szerző olvasmányainak, az imitálni kívánt, itt felidézett műveknek. Roubaud tobzódása az irodalmi referenciákban még a magát joggal műveltnek tartó olvasóban is kínos érzést válthat ki. Szerencsénk, hogy nem csupán provanszál trubadúrokra, japán középkori és angol barokk költőkre vagy viktoriánus regényírókra hivatkozik, hanem például Szentkuthy Miklósr is, így téve otthonosabbá a magyar olvasók számára írói panoptikumát.

Bizonyos, hogy Roubaud prózaműve az elmúlt évtizedek egyik legjelentősebb irodalmi vállalkozása, mely fontosságát tekintve Joyce, Döblin, Proust regényeivel vetekszik. A magyarra fordított első ág ebből kínál némi mutatóanyagot, egyfajta étvágygerjesztőt. Már egyetlen kötet fordítása és magyar kiadása is végtelenül időigényes, bonyolult feladat volt; nem csoda, ha a gondos munka ellenére hibákat is találunk a könyvben.

Már a borító sem a legsikerültebb, és bár biztosan környezetvédelmi és takarékosági indokokkal magyarázható, hogy a kis betűméretnek és a nagy írástükörnek köszönhetően a magyar változat több mint száz oldallal rövidebb az eredeti, Seuil által kiadott kötetnél, mégis talán érdemes lett volna nem spórolni sem a papírral, sem a fordítói utószóval, mely ad ugyan néhány fogódzót a könyvhöz, de szintén lehetett volna jóval bővebb. A nyomdai szerkesztés hibája, hogy az eredeti központosását és betűtípusait, jóllehet fontosak a szöveg megértése szempontjából, több alkalommal pontatlanul reprodukálja a magyar kiadás. Szigeti Csaba fordítása sok helyütt bravúros, számos részlete élményszámba megy, ami egy olyan szöveg esetében, mely számtalan matematikai és filozófiai hivatkozással, rengeteg különféle stílusú irodalmi idézettel van tele, nagy teljesítmény. Például remekül fordítja az eredetiben szereplő ófrancia krónika-idézetet „rég magyar”-ra (181). Mégis találunk benne kérdéses, meglepő szöveghelyeket. A be nem avatott olvasó nem tudja eldönteni, hogy a fordító vajon általa nem ismert formai megkötéseket tárt-e fel, és azért fordít néhány szót, kifejezést, szövegrészt úgy, ahogy. Talán akkor is erről van szó, amikor Edward Herbert két, Roubaud által idézett szonettjét nem a közismert formájú műfordításokban közli, hanem ahogy a franciában van, sorokba tördelt prózában. Ez a hűség a francia eredetihez csak helyeselhető. Más esetekben viszont érzésünk szerint olyan hibák maradtak a fordításban, melyek kijavítása egy reménybeli második kiadásra vár. Néhány példát említek.

Nincs igazán jelentősége, hogy a 41. szakaszban a taxist először Raymond úrnak, másodszer és harmadszor viszont, ahogy

az eredetiben is, Raynaud úrnak hívják. Ilyen jellegű probléma az is, hogy a 67. szakasz harmadik bekezdése (három mondat csupán) a magyar változathoz hiányzik (123). Másféle hiba, hogy a magyar kiadás figyelmen kívül hagyja ezen az oldalon valamivel lejjebb, hogy Roubaud, aki olyannyira kényes a dőlt, félkövér, aláhúzott betűtípusokra, amint azt a fordítói utószó is kiemeli, nem véletlenül kurziválta (és *nem* „nagy kezdőbetűvel látta el”) a *décision* (döntés) szót, ahogyan azt jelzi is a szövegben. Ezt a jelzést a magyar változat a „Döntést Övező Csend (nagy kezdőbetűvel, ahogy a *Nagy Londoni Tűzvész* van írva)” kifejezéssel adja vissza. Talán egyszerűbb lett volna itt is kurziválni. Ugyanebben a bekezdésben talán jobb lett volna a „négy év óta nem világítom meg” helyett azt írni, „nem világítottam meg négy évvel ezelőtt sem”, hiszen konkrétan egy korábbi írására utal a narrátor. A következő szakaszban szereplő „Amikor már nem kényszerültem rá, hogy Nanterre-be utazgassak, kitenni a matematikát a hallgatók hallgatóinak füleiké” (124) félmondat, bár szép az alliteráció, pontos fordítása inkább a következőhöz áll közel: „Már nem kellene Nanterre-be mennem, hogy matematikával gyötörjem a tárgytól ódzkodó hallgatók fülét” (vagy egyszerűen „hallgatókat”, vagy „tömjem a... hallgatók fejét”), s az ezt követő „főleg azért maradtunk együtt az ágyban, [...] hogy a Times Literary Supplement által ajánlott (a TLS-t megbízható értesülései kapcsán már említettem [67] szakasz) és megvásárolandó könyvek időszaki listáját összeállítsuk” félmondatnál közelebb állna az eredetihez valami ilyesmi: „főként az ágyban maradtunk volna [...], például hogy időről-időre megrendeljük a könyveket, amelyeket a Times Literary Supplement (a beavatottnak, ahogy a 67. szakaszban is emlegettem, egyszerűen TLS) ajánl.” Lejjebb Roubaud két sort idéz jelölés nélkül Apollinaire *Menet* című verséből, ezeket ha nem is kellett volna feltétlenül Vas István fordításában közölni („Ó Nettessheimi Agrippa egy kiskutya szaga is elég lett volna nekem / Hogy kölni polgártársaidat leírjam pontosan”), talán lehetett volna jobb megoldást találni az „Ó, Cornelius Agrippa, egy kutyuska szaga elég volt nekem, / hogy pontosan megadjam társaid Cologne-ban” mondatnál. Ugyanezen az oldalon tévedés Percevalt mint „gallust” emlegetni, hiszen a Kerekasztal lovagja, Perceval wales-i (nem Gaulois, hanem Gallois) volt. (Persze ez a hiba nem egyedi, például Umberto Eco *Művészet és szépség a középkori esztétikában* című művének fordítása is elköveti.) Nem sokkal ezután, a 126. oldalon (és korábban a 117., majd a 153. oldalon), a *rakki tai* stílus kommentárjaként az szerepel, hogy „fügeillat, nehéz”, pedig inkább olyasvalamit jelent az *odeur du figuier sombre*, hogy „a sötét (vagy az árnyas) fügefafa illata”, és nem azt olvassuk az eredetiben, hogy „a füge szétszóródva a kockás konyhakövön, a ház hátulsó részében”, hanem „a ház mögött (esetleg a ház hátsó részében) álló fügefafa, melynek gyökerei szétfeszítik a konyha padlócsempéit (padlózatát)” megfelelőjét. Ugyanitt Roubaud hosszan fejtegeti, mi volt *Tervének* költészeti vonatkozása. A francia *poésie* szó poliszémiája, s hogy magyarra költeménynek és költészetnek is fordítható, nem könnyíti meg a fordító válasz-

tását. Talán az olvasó jobban értené a szöveget, ha „A költemény számomra formatevékenység” helyett itt „A költészet számomra formatevékenység” állna (127), és a „költeményterv” kifejezés helyett is állhatna „költeszterv” vagy „költészeti ter”.” Ezek, és több hasonló apróság azt a látszatot kelthetik a könyv magyar olvasójában, hogy Roubaud prózája nehézkes, illogikus, néhol érthetetlen, pedig csupán mély, bonyolult és alkalmanként enigmatikus, de mindenütt kristálytisza.

Nagyon reménykedem benne, hogy Jacques Roubaud költői és prózaírói életművének magyar recepciója nem áll meg ennél a kötetnél. Logikus folytatása lenne az ezzel egy időben komponált *Quelque chose noir* (*Valami fekete*) verseskötet magyar kiadása. Nézzünk bizakodóan a jövőbe: *A nagy londoni tűzvész* megjelenése fontos állomás az OuLiPo és Roubaud meg- és elismerése felé vezető úton, ami közelebb vitt minket ahhoz, hogy az elmúlt több mint negyven év legfontosabb irodalmi csoportjából ne Italo Calvino legyen az egyetlen, akinek munkássága java része elérhető magyarul.

Garadnai Erika

Leleplező bokréta

(Onder Csaba: *Illetlen megjegyzések – Tanulmányok és esszék*. Ráció, 2009)

Ha csapda volt, akkor beeléptem. De egy olyan szerzővel, aki a korábbi önálló kötetét (*A klasszika virágai*, Csokonai Universitas Könyvtár, Debrecen, 2003) a 18–19. század fordulóján született verses antológiáknak szentelte, s vizsgálati szempontjának a szöveg körüli szövegekkel (paratextusok: cím, mottó, előszó stb.) kapcsolatos elméleti és irodalomtörténeti elemzést választotta, óvatosan bánik az olvasó. Hiszen kivé-

telesen jól ismeri a szerzői identifikáció, a szerzői-szerkesztői stratégiák vagy az olvasói horizontok alakításának csínját-bínját. Ebben az összefüggésrendszerben Onder új műve persze az előző könyv felől volna olvasandó, és bevallom, így nyitottam ki az *Illetlen megjegyzéseket*. Innen nézve pedig az új kötet egy, a szó eredeti értelmében vett *antológia*, azaz virágcsokor, ahol nem a kortárs többszerzős gyűjteményre kell gondolni, hanem a poétikai, szerzői hagyományokat követő, egy-egy alkotó saját műveiből összeállított virágcsokorra. Onder kötete pedig tanulmányokat és esszéket is közlő könyv. Összegzés és válogatás eddigi több műfajú munkáiból. Nos hát, miféle mankót is ad nekem a

mottó, amellyel nekivághatok a kalandnak? Vagy mit rejtenek a fejezetcímek, amelyek sokat sejtetően szedték össze az egyes, korábban már külön-külön megjelent, ám itt csokorba gyűjtött tanulmányokat? Azt kérdezi a mottó is: „Akkor hát mi a megfelelő eszköz, amelyet az olvasónak használnia kell?” (Nabokov) Majd meg is ad hozzá egy, már a címben elrejtett *kulcsot*, amelyre itt szükség is van: „*Apokalümmenoi logoi* annyit tesz: illetlen megjegyzések. A titok és a *prudencia* körébe tartozó dolgokról van szó tehát.” (Derrida) Onder tudatos kötet szerkesztése nyomán az öt részre tagolódó antológiában fejezetenként három tanulmány és esszé olvasható. Indulok hát a titkok után.

Az első fejezet a *Groteszk*, amely Berzsenyi, Vörösmarty és Borbély Szilárd szövegeit boncolgató tanulmányokat tartalmaz. Elsőre talán különös mindez, de a kérdések, és az arra adódó válaszok vagy lehetőségek idővel összeállnak egy kerek egészé. Alapja ennek maga a módszer és talán a kíváncsiság. Onder egyrészt nem rest, jó irodalomtörténész, aki utánajár *A bonyhai grotta* keletkezéstörténetének, leás a mélybe. A szavak, képek és szövegek jelentésének etimológiai ősforrásait is bemutatja. Másrészt a felhalmozott anyagot gondos elméletiséggel rendezi el, és felépíti saját absztrakcióit, gondolattársításait, amelyek az értelmezés lehetőségeit kínálják az olvasó számára. Sőt. Már az első tanulmánynál felmerült bennem, nem lenne-e találobb a tanulmányok *vagy* esszék alcím, ugyanis a szövegek messze szétfeszítik a „tudományos diskurzus” kereteit. „Egy szövegkeret kell tehát építenünk” – mondja Onder (15), amikor is Berzsenyi verse, az angolkert és a kortárs olvasási kontextus megalkotása során 91 pontba szedve jelennek meg ezek az elemek. Aki akar, elindulhat benne, akár egy labirintusban. De éppen ilyen térbeliesült (*A*)*morf* képződményként jelenik meg Vörösmarty *Rom* című költeménye Berzsenyi olvasatában, meg- avagy *elértésében*. Borbély *Ami helyet* című kötetének elemzésekor pedig úgy fogalmaz: „leegyszerűbb, ha egy *mór szőnyeget* képzelünk magunk elé.” (55) Úgy tűnik, Onder először beenged minket a kertbe elkalandozni romok (a)morf teste körül, groteszk grották verssel díszített műfalaihoz kalauzol, szőnyegre ültet, de mindeközben persze sosem feledkezik meg arról, hogy a szépírói stílust megidéző szövegrészek mögött folyton a vizsgált szöveget kérdezze.

És ekkor feltárul a második fejezet: *Ajtó, ablak*, ahonnan egészen érdekes kilátás nyílik. „Az érdekelne, mire és hogyan is használja a vers a festészet által kínált kereteket?” (69) Csokonai, Berzsenyi, Petőfi és Kafka kerülnek látóterünkbe. Egy irodalmi toposz Horatius nyomán, a magyar líra ablakai, avagy mit is látott Berzsenyi a Kemenes fölött, és mit és miért nem látott Petőfi a koltói ablakból? A talán elavultnak tűnő kérdések azonban nem nyugszanak meg, és mindig továbblépnek az értelmezés és újraértelmezés mezején. Tér és idő és alak szövegformációi kapnak újabb jelentést e tanulmányokban. Onder beenged a házba, kinézhetünk a bérci tetőre, sőt Gregor Samsa változó lakásterének szörnyeivel is találkozhatunk.

Talán mindezt azért, hogy a harmadik, *Szemérem* című fejezetben lerántsa a leplet a szemérmes irodalom kis faleve-

lekkel eltakart titkairól. Így kerülnek górcső alá a le nem írt, elrejtett dolgok, amelyek azonban paradox módon éppen saját hiányukban hordozzák értelmüket. Ebben a fejezetben található az *Apokalümmenoi logoi* című tanulmány, amely a Derridától kölcsönzött könyvmottóban is megjelenik, s az antológia egész olvasatát meghatározó szöveg, valamint a címadó *Illetlen megjegyzések* című Csokonai-dolgozat is. Az apokalipszis, avagy leleplezés, a rejtett értelmek feltárása Káin és Ábel történetén keresztül egészen Móricz Zsigmond *Sárarany* című regényéig vezet az olvasót. Ondert olvasva úgy tűnik, hogy Ábel történetén és sorsán tündöző mondata: „elhallgat-e valamit előlünk ez a régi történet?” (119) valamennyi szöveg, az irodalom egészének olvasása során érvényes, és kimondatlanul ő maga is felteszi ezt a kérdést minden tanulmányában.

S hogy mindez hová vezet? Talán a *Szavak* fejezethez, ahol a kimondott és ki nem mondott dolgok értelme, súlya és azok hatalma is értelmezést nyer. A kötet egyik legérdekesebb tanulmánya a Kazinczy hatalmi stratégiáit elemző rész, amely egyrészt a korabeli joggyakorlat szempontjából tekinti át a Nekrológ-ügyet, másrészt nagyszerűen érzékelteti, hogy egy-egy *illetlen megjegyzésnek*, szónak milyen retorikai, emberi, irodalmi és hatalmi tétje van. Ehhez szorosan kapcsolódik az ortológus–neológus- és a kritika-vitát párhuzamba állító, összehasonlító elemző dolgozata is. Az utolsó klasszikus értelemben vett tanulmány a *Harry Potter*-regények valóságábrázolását, illetve a valóság és fikció határainak átlépését, a nyomok eltüntetését, elrejtését, elhallgatását mutatja be. Míg korábban a le nem írt dolgok feltárása, itt a regényben leírt dolgok eltüntetése, ezek jelentése kérdéses. E fejezetben hagyja, hogy a tekintélyek helyett a szavak diadal-maskodjanak, irodalom és hatalom évszázadokat átölölő vitáiról és a valóságot eltüntető beszédmódokról Rowlingtól Bulgakovig tájékozódhat az olvasó, akit a kötet utolsó fejezetében meg is szólít a szerző.

A *Dolgok* című fejezetben a könnyebb léptékű esszék, naplőbejegyzések és a füveskönyvekéhez hasonló tanácsok szerepelnek. Ám erre a részre is érvényes, és Onder egész antológiáját az az alapkoncepció határozza meg, hogy feltárja az eddig elhallgatott dolgokat, jelentéseket, jelenségeket, s az irodalmi alkotások állandó újrakérdésével a már meglévő ismereteknek bővülő értelmet szerez. A Derridától kölcsönzött, a tanulmányok elé illesztett és azok értelmezési terét összefogó gondolat és módszer, valamint a leleplezés gesztusa ott lapul minden tanulmányban.

Onder kötetének másik fontos tényezője, és ez a szövegekben külön-külön mérhető és látható, hogy nem süpped bele egy-egy probléma idejébe és terébe, hagyja, hogy az irodalom összefüggésrendszere működésbe lépjen, korszakoktól, szerzőktől, műfajoktól függetlenül dolgozik az anyaggal, és dolgozik maga az irodalom. Lehet kiindulópont az antik költészeti hagyomány vagy a *Genezis*, a kortárs alkotók és irodalmárok polémiája is terítékre kerülhet, a tanulmánykötet olyan tudatos elrendezéssel olvastatja újra a már korábban máshol megjelent szövegeket, amely nem hagy kétséget afelől: működik az „antológiai csap-

da”. Azaz belépek én a kertbe, ahol megláthatók a talán már elfeledett, groteszk elemek. Majd jönnek, s új ablakot nyitnak a szövegek az irodalmi világokra, a házon belül már a szemérmesebb dolgok is feltáruznak, s mindezt tetőzi a szavak súlya és fontossága. Legvégül pedig, amikor már mindenféle dolgok szóba kerülnek, az utolsó oldalakon a *Tanácsok egy ifjú olvasónak* is segíthet abban, hogy visszatekintve elhelyezem valahol ezt a kötetet a *könyvek rendszertanában*. Ez azonban most már nyílt titok.

Onder Csaba

Eljutni Móriczhoz

(Szilágyi Zsófia: *A továbbélő Móricz*. Kalligram, 2008)

Aki klasszikus Móricz-monográfiát vár Szilágyi Zsófia új kötetétől, az csalódni fog. Aki esetleg hagyományos, tematikus tanulmánykötetet, az is. *A továbbélő Móricz* rendhagyó könyv, nem egyszerűen sajátos műfajisága, sokkal inkább nyilvánvalóvá tett érdekeltégei miatt. *Személyes nyomozás az irodalom történetében*: a kötet első fejezetének címe igen pontosan határozza meg ezt az érdekeltéget. Az olvasás és a személyes olvasástörténet eltagadhatatlan eseményeinek és hatásainak rögzítését, eme rögzített nyomok tárgyilagos és

egzakt vizsgálatát. Miközben a nyomozás (módszertani értelemben) ismerősen szabályos mederben folyik, a nyomozás választott tárgya (Móricz és az irodalomtörténet) kapcsán az erősödhet meg bennünk, hogy az irodalomnak sokkal inkább történetei, mi több, személyes (olvasás)történetei vannak, semmint egyetlen története, továbbá ezek a történetek sokszor lezáratlanok, pontosabban *a priori* nem lezáratlanok. Így tekintve ez a Móricz-könyv Szilágyi Zsófia saját irodalomtörténetének feltáruklása is egyben. Egy olyan nyomozás elbeszélése, amelynek nincs feltétlenül kézzel fogható végeredménye, amely nem kecsegtet mindig (de sok esetben azért nagyon is) hagyományos értelemben vett sikerrel: új (filológiai) eredményekkel, új (elméleti) belátásokkal vagy új (történeti) összefüggések megértésével Móricz és az irodalomtörténet ügyében. Mindeközben mégis megtörténik a legfontosabb, amit ez a sajátos, a személyességgel, az életrajz és a szövegek összefüggéseivel különösen és sűrűn foglalkozó olvasástörténeti nyomozás eredményezhet: úgy juttat el Móriczhoz, ahhoz a bonyolult és összetett szövegvilághoz, amelyet tehát ez a

név jelöl meg számunkra, hogy együtt nyitja meg Móricz felé (és persze viszont) a mai élő, keletkező irodalmat, és a diskurzusba bevont saját családtörténetet.

Szilágyi Zsófia Móricz-könyve persze nem előzmények nélkül való a műfajiság, az elbeszélhetőség vagy az egybeszerkesztés igen koncepciózus műveleteit tekintve. Legutóbbi tanulmánykötete, *A fellábu ólomkatona. Irodalmi mű-hibák* (Kalligram, 2005) előszavában éppen saját szerzői-szerkesztői pozícióját teszi reflektálttá. Kötetének kulcsszavai (hiba, novellaciklus, regény) eszerint nem véletlenszerű kapcsolatban állnak a tanulmányokból és kritikákból összeálló szöveg egészével, amely így akár valamiféle egységet is megképezhet (a novellaciklushoz hasonlóan), a vele dialógusba bocsátkozó olvasói értelemalkotó munkának köszönhetően. Az időben korábban született írások utólagos egybeszerkesztésekor, hogy elkerülje közreadás pusztán reprezentációs, regisztrációs jellegét, nem elégszik meg bizonyos szövegek átírásával, az összeállítás során „sokkal bonyolultabb műveletek történnek félmondatok szövegbe illesztésénél” (11). Ugyanakkor a monográfiák erősen normatív, többnyire a pályakép alapján szerveződő koncepciója sem lehet számára irányadó, mivel – és Szilágyi a Korona Kiadó egykori monográfiásorozatának szerzőjét, Eisemann Györgyöt idézi –, ez a szemléletmód „az interpretáció fontos kérdésfeltevéseit korlátozhatja” (9). A költés vagy átmeneti vagy új (mindegy) megoldás valójában így egy olvasási ajánlás lesz, amely tehát az olvasóra bízva a tematikusan és sokszor szövegszerűen is egybekapcsolt, egymásra utaló, de a monografikus beszédmód és logika szorítását nélkülöző szövegek összeolvasását, a szükségképpen adódó üres helyek kitöltését. *A továbbélő Móricz* esetében talán ezzel az elvárással magyarázható, hogy nincs jelölve az írások eredeti lelőhelye (de egy bibliográfia és névmutató azért nem ártott volna): az elfedés mintha egy félreértéstől kívánna megkímélni bennünket, olvasókat: az eltérő kontextusok (folyóiratok vs. *A továbbélő Móricz*) eleve más-más szövegeket, és más-más olvasatokat kínálnak.

A Móricz-kötet nem rendelkezik kanonikus helyen lévő előszóval. Az előszó helyén nincs semmi. Az első írás azonban („*mint egy megíratlan regény főhőse*”, *Dédnagyanyám, Kálmán Bella*) mégis egészen pontosan megadja a lehetséges olvasói viszonyulási formákat, világossá téve és meggyőzően elfogadta az elbeszélői pozíció és érdekeltség egészét is, annak minden szokatlanságával együtt. Ennek lényege mindössze annyi, hogy a személyes vagy családi kötődés (egy íróhoz, történetesen Móriczhoz, még ha áttételesen is) „különös, tarka labirintusba vezet el, amelyet a valóság, a legendák, az irodalom és az adatokból kikerekített történetek építenek föl.” (13) Mindez nem egyszerűen motíváció Szilágyi Zsófia számára, hanem olvasásmódját, kutatásait, s nem utolsó sorban elbeszélői pozícióit is megalapozó összetett szituáció. Nyomozásokat folytat, akár egy irodalomtörténetész: szövegekben, szövegek közötti terekben, személyes és fiktív történetekben. Az említett szövegben konkrétan éppen a családi legendáriumban élő, az ifjú Móricz és a dédnagyanya vélt vagy valós szerelmének története adja az apropót

a *Forr a bor* című regény újraolvasásához, filológiai apróságok felmutatásához, Kisújszállás irodalmi hagyományainak, vagy éppen a személyes családtörténetek szálainak bogozásához. Persze ez önmagában így még kevés volna egy egész kötethez, az első fejezet többi írása nem véletlenül bővíti és finomítja az elbeszélőt (személyesen is izgató) témák sorát a művek mögötti modellek (Móricz és Litkei Erzsébet), Móricz álneveinek és álarcainak, vagy éppen a káromkodás vagy a sport Móriczot érintő kérdésével. Különösen szimpatikus és inspiratív Szilágyi Zsófia ama, egyébként az egész kötetre jellemző eljárása, hogy nagyon széles és mély intertextuális hálót sző a vizsgált témák köré. Csak egyetlen példa: a már említett *Csibe és apuka* című fejezet Vladimir Nabokov *Lolitáját* és Szabó Magda *Für Elise* című regényét is segítségül hívja, természetes módon mutatva rá arra is, mennyire differenciált saját olvasói tapasztalatunk, mennyire szabadon hagyatkozhatunk minderre akkor, ha élővé kívánunk tenni valamit – történetesen éppen Móriczot.

Ez a kötet végső soron a szerzői monográfia megújítására tett újabb hazai kísérletként is olvasható. Mindez nem jelenti azt, hogy a szerzői monográfiák ideje lejárt volna, sokkal inkább azt, ami az irodalomtörténetek, a kánonok és kánonképzések pluralitása kapcsán már jó ideje érezhető: nincs egyedül üdvös megoldás, ezért minden megalapozott elbeszélés és megoldás érvényes lehet. A Korona Kiadó (időközben ugyan abbamaradt) sorozata is mutatja azonban az igen erősen élő elvárások (tehát legyen életrajzon, pályaképen alapuló elbeszélés, mint egy klasszikus monográfiában), és az egyébként mindezt már elhagyni kívánó irodalomtörténeti kísérletek (a már szóba hozott Eisemann György mellett most csak Bécsy Ágnes Berzsenyi-, illetve Margócsy István Petőfi-könyvét említeném) sajátos szimbiózisát. Nyilván egyszerűbb azonban ma tanulmánykötetet közreadni, mint kétes kimenetelű és kockázatos kísérletekkel bajlódni. E tekintetben Szilágyi Zsófia nagyon is merész könyvet írt, pofonegyszerű és felettébb sikeresnek és hasznosnak mutatkozó képlettel: Móricz újraolvasásának (személyes, szépirodalmi és szakmai-filológiai) történeteivel, amelyből egyfajta Móriczkép vagy tudás, egyfajta Móricz-olvasás mégis nagyon határozottan létrejön.

Miközben az elbeszélés szakmailag megalapozott (a jegyzet-apparátus imponáló), a tudományos elbeszélésektől elvárt személytelen beszédmód helyett egy személyes és egyedi elbeszélői hang érvényesül kitaratóan, nem válva azonban sem nyelvében, sem látásmódjában kizárólagosan szubjektívvé. Amint azonban arra a szerző az utolsó rövid fejezetben reflektál, ez a személyesség nagyon is meghatározó volt a tárgyalt Móricz-szövegek kiválasztásánál, a témák sorjázatása során. Ez a személyesség játszik közre abban is, hogy az újraolvasás (az eddig elvégzett munka) még korántsem ért véget. Nem pusztán a móríci szövegvilág itt is hangsúlyozott fontosságot kapó, de lényegében még elzárt részei (*Tükör, Naplók*) miatt, de az olvasás mindenkor lezáratlan volta miatt sem. Talán ebből adódhat az is, hogy vannak olyan fejezetek, ahol a személyesség, a Móricz- és a kortárs szövegek

egymásba olvasásból eredő meglátások szinte csak az ötlet szintjén maradnak. Szilágyi Zsófia elegánsan, néhol nagyvonalúan villant fel később lényegében érvekkel alig alátámasztott, jobban nem kifejtett lehetséges kapcsolatokat. Ez a pazarlás akár zavaró is lehetne különben, pontosabban ami az olvasónak esetleg inspiráció (hogy egy nyomon maga is elinduljon), az a kritikus olvasónak jogos hiány (hogy csak *Az Isten háta mögött* mint Veres Laci regénye, vagy a Móriczot újraíró Nadas eseteire utaljak), amit egyedül az elbeszélő deklarált személyes újraolvasásának reflektált problémája tesz elfogadhatóvá. Az elméleti, tudományos apparátus és beszédmód háttérbe szorítása, a saját hang, nézőpont, elbeszélés mód kiválasztása azért sem lehetett könnyű, mivel, ahogyan Szilágyi is említi, éppen újraolvasása idején szaporodtak fel a Móriczcal kapcsolatos szakirodalmak (ennek kiemelt tárgyalását végzi el a harmadik fejezet). Mindenképpen szimpatikus tehát, hogy nem kíván kulcspozíciót elfoglalni, se nem egyszerű recepciókritikát művelni, hanem vállalva saját, tudatosan megkonstruált nézőpontját, abba igyekszik integrálni mindent, amit csak tud. Szilágyi Zsófia a lehető legjobb időben írta meg könyvét, fedezte fel magának Móriczot.

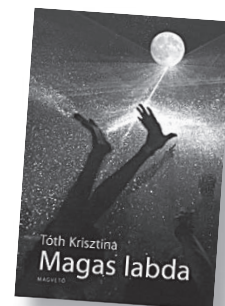
A három részből álló könyv fejezetei (*Személyes nyomozás az irodalom történetében, Továbbélő Móricz, Móricz-újraolvasás*) egymással szorosan összetartoznak, logikusan és igen szerencsésen követik, illetve egészítik ki egymást, lehetővé téve persze az önálló, tanulmányzerű olvasást is. A második fejezet a kötet címadó fejezete, nem véletlenül (középen állva, a kötet gerincét adva) hangsúlyos a kortárs magyar irodalomban élő, annak szövetébe szövődő Móricz-szövegvilág vizsgálata, mivel nyilván elsősorban a szépirodalmi szövegek képesek arra, hogy bármit is megőrizzenek a magyar irodalom hagyományaiából, termékeny interpretációs közeget nyújtva Móricz újraolvasásához és rekanonizációjához. Szilágyi Zsófia itt talál fogásokat, hogyan segíthet egy-egy kortárs író (Grecco Krisztián, Tar Sándor, Nadas Péter, Háy János, Oravecz Imre) Móricz-képünk újrarajzolásában, akár a falu, a paraszti világ, az árvaság, a metaforikus olvasás vagy éppen a származás (hogy csak néhányat említsek) hasonlóságai vagy éppen különbségei tekintetében. Sokféleképpen el lehet tehát jutni Móriczhoz a kortárs irodalom segítségével, s ennek beláttatásában Szilágyi Zsófia könyvének igen nagy szerepe van. S abban is, ami talán ennél is fontosabb belátás, hogy érdemes eljutni ismét Móriczhoz.

Bodor Béla

Az absztrakció érzékisége

(Tóth Krisztina: *Magas labda*. Magvető, 2009)

Tóth Krisztina versesköteteinek vannak állandó sajátosságaik, és mindig találhatunk bennük újdonságokat, meglepő dolgokat. Állandó vonás, hogy a versek nem alkotnak természetes ciklusokat, nem épülnek sorozatokká, és nagyon kevésbé lehet belőlük képzeletben afféle kötet-történetet alkotni (vagy rekonstruálni, kinek hogy tetszik). Ugyancsak többé-kevésbé állandó a versekben csengő muzikalitás, a játékos képszerűség, a saját élmények feldolgozása, persze

stilizálva és némi iróniával; és a játszott gyerekesség, vagy ennek hidegebb formája, az angol mintájú nonszensz hang is gyakran felbukkan egy-egy darabban. Mindezt a *Magas labda* verseiben is megtaláljuk. Arra viszont nem emlékszem, hogy a költészet mesterségével, az irodalomtudomány kurrens kérdéseivel foglalkozó, vagy szenvedélyesen látomásos költeményt írt volna eddig. Ezek tehát, mint ahogy a tematikus pillérekre épített hídszerkezet is, ennek a kötetnek az újdonságai.

A kötet 35 verset (címet) foglal magában, és ezt a gazdaságosan megépített szerkezetet a *Hangok folyója* és az *Esős nyár*, két nagyobb lélegzetű gondolati költemény, a kezdő- és záróvers pillérei fogják közre és feszítik ki. Ez nemcsak szerkezeti, hanem gondolati architektúrát is jelent. A költészet két elméleti alapproblémája fogalmazódik meg itt: az elsőben a vers születését megelőző érzéki és tudatalatti folyamatok, a másodikban a vers nyelvi előképe a költemény tárgya. Ez voltaképpen két költészet-tani iskola kérdésirányait szembesíti, bár sok bennük az átfedés is. Az első azoknak a tudósoknak a nézeteit exponálja, akik a pszichoanalízis vagy a megismeréstudományok felől tekintenek a nyelvészeti alkotásokra, míg a másik olyan gondolatokat fogalmaz meg, melyek a nyelvfilozófia előfeltevéseivel operálnak. A *Hangok folyója* elsősorban a látási, hallási és egyéb érzéletek, élmények, emlékek, érzelmi benyomások és egyéb tapasztalatok kavargását jeleníti meg laza asszociációk formájában: „Dobog a szív alatti szív, zubog a hang alatti szó, / hidak alatti örvény, mondat alatti mondat: / mit visz a felduzzadt vízű, mély folyó, / redőzött, bolyongó ágya mit sodorhat? / Ismétli folyton lebegő testeit, áradását, / zárlatos városok nyomtatott áramkörét az éjben, / algás homlokú házak és morzézó utcalámpák / merülnek fel sötét, kanyargó emlékezetében [...]” A vers kulcsszava az *alatt*. Az álom, a képzelet, a képszerű fantázia működése ebben a versben fiktív ellenvilágot alkot. A különféle pszichoanalitikus iskolák fogalomkészlete költői átírásban szerepel. A kollektív tudattalan fogalmát például így jeleníti meg: „van a szavak folyása mentén, kell legyen / egy hely, ahol minden fel van sorolva.” A

dolgok „víz alatti” változatának emlegetése a dolgok álomszerűségét teszi érzékletessé; de voltaképpen maga az *álomszerűség* sem más, mint a tudat által nem ellenőrzött elméleti tevékenységek általános metaforája. A képek, hangok, jelek kiemelése azt érezteti az olvasóval, hogy a gondolkodás folyamatai ebben a tevékenységben redukáltan vesznek részt. A szív alatti szív az érzelmek előképe, benyomások és indulatok együttesének metaforája; a hang alatti szó azokat a fogalomalkotás előtti elmealkozatokat jelöli, amelyek a gondolkodás tudattal követhetetlen szakaszait alkotják. Mert a gondolkodás valójában nem kimondatlan szavakkal végzett néma művelet – ez már maga a nyelvi transzponáció, a gondolatok megszövegezése –, hanem a lehető legvegyesebb benyomások áramlása, érzelmi szignifikációja és rendszerbe, kapcsolati csoportokba állítása. Valami ilyesmit érezteltet a vers, de informatív, közvetlen közlésnek tekinthető része ennél is egyszerűbb. A fontos közlést azonban nem a hírtértékű, hanem a redundáns elemek hordozzák. Minden költeménynek ez a lényege. A vers elsősorban arról az ambivalens érzésről szól, amivel a költő önnön lényének ezekre a tájaira tekint.

A sötét hömpölygés, a hideg, mégis füledt, párás bűdösség, az alakatlan tér, a történések szüntelen ismétlődése, az örökös változás az időben, ami mégis monotonitást sugall, hiszen minden változat önmaga változata – ezek a benyomások alkotják azt a szférát, amelyről a vers beszámol. Az első két rész kérdéseire – „mit visz a felduzzadt vízű, mély folyó”, és „Ki beszél folyton itt és ismétli mint a hullám / holdkóros vonulók zajló tekintetét?” – a harmadik rész válaszol. A kimondhatatlan és a kimondatlan, amit a hangok folyója sodor, az érthetetlen emberi beszéd és a csend kettős hang-ürességében nyer alakot: „Zubog az emberi beszéd, gyereksírás a napban, / töltésen nyárfalomb, szülők hajnali suttogása”; és „ártéri utca jár a mélyben, vak folyosó, / csöndek vízfüggönyén nyíló árnyékszobákkal.” A mindenkori költő-vágy fogalmazódik meg a „kell legyen / egy titkos hely, hol ott vár partra dobva / ott áll dombokba gyűrve egy helyen / aminek neve van, de nincs kimondva” részletben: a versírás szorongató gátoltsága alóli felszabadulást, a korlátolatlan, könnyű, euforikus költés lehetőségét vetíti a költő a szorongató tájra, ahol önmagát teremti meg a költői lehetőség. Pusztán a kimondás vágya és akarása teremti meg a szöveget, a sejtelemből és a félelemből bontakoznak ki a nemlét tájának alakzatai, a viszolygás terei és tárgyai.

A másik pillér-versnek, a kötetet záró *Esős nyárnak* a beszéd nyelvszerkezeti megelőzőttsége a tárgya. „Kísért egy mondat, egy szavak nélküli hosszúság öntőforma.” A gondolat ismét meglehetősen egyszerű: egy vakmondatról van szó, melyet az első sor mindjárt jelentésszerű szavakkal kitöltve mutat be. A 18 szótagos alakzat nem stabil verssorminta, a szöveg sorai csak abban egyeznek meg, hogy csakugyan „hosszúságak”, vagyis zömmel hosszabbak az 1-2 lábbal megtöltött nibelungizált alexandrinnál, amit olvasói hallásunk még hosszú, de egyívű verssorként érzékel. Vagyis nem arról beszél a költő, hogy a költészet történetének valamely sztenderd versalakzata jár a fejében/fülében,

hanem kiemelten egy mondatról van szó, a nyelv legalapvetőbb szerkezeti egységéről.

Egy ilyen hosszabb szerkezettel, melyben a jelentéssel bíró és viszonyiszavakat kedvüinkre cserélgethetjük, szinte minden elmondható. De most itt is, mint az előző példában, a költészetről magáról szóló beszéd költői visszafoglalásáról van szó. A költő nem arra törekszik, hogy rendszeres és kontrollálható kijelentéseket tegyen, hanem hogy erről a tökéletesen absztrakt objektumról, a szavakat még nem tartalmazó mondat-matricáról beszéljen a maga érzéki, logikán túli, és elsősorban képekben élő költői nyelvén. Vagyis megint csak a redundancia hordozza a lényegét, azt a lehetőséget, hogy a költemény szerzői elsőségét a költő a nyelvtől visszaveszi. Könnyű belátni, hogy a „szavak nélküli hosszúkás öntőforma, / jelek és csöndek negatívja” magában véve kevésbé érdekes valami. Az teszi különlegessé, azért érdemel figyelmet, mert egy művész, aki meg van áldva/verve az észrevevés képességével, rátekin, és másként látja, mint az emberek általában.

Voltaképpen az a legfőbb érdekessége a versnek, hogy nagyon hasonló dolgokat vesz észre a szövegtelen mondatalkzatokban, mint korábban a tudatalattiban, abban a szférában, amely az elme hallgató rétege, beszéd alatti köre. Voltaképpen egymásra másolódik a nyelv nélküli tudat és a tudat nélküli nyelv világa, és azt látjuk rajtuk, hogy szinte felcserélhetők. A költemény létrejöttében a látó-halló-érző-gondolkodó lény és az író-beszélő lény egysége tűnik fel. Vagyis ami magát a megszövegezés, nyelvszerűsítés aktusát megelőzi, az egyfajta készség, a felismerés, megpillantás képessége.

Ezeknek a költeményeknek az alkotója arra képes, hogy szinte bármire pillantva nagyjából ugyanazt vegye észre és ismerje fel: önmaga szorongásainak, elfojtásainak, főbiáinak és vonzalmainak elemi jeleneteit. Ezek megelevenítése a lényeg, aminek a megelőző elemek, a tudatalatti víziói és a nyelv szerkezeti és fogalmi készlete csak a lehetőségét adja. A szenzibilizáció elsődlegességének elve ez. Lényegében véve kezdettől fogva ezt a szemléletet tükrözi Tóth Krisztina költészete, csak éppen most versei tárgyává tette ezt a problémát, ami nem beszédbeli jelenség: „szavak nélküli tompa sajgás, / jár a testben a mondat körbe és nem akar mást, / nem akar szünni, maradni, múlni, se megszületni [...]”

A beszéd, a költői szólás sem más, mint ennek a működésnek a produktuma, vagy talán csak a nyoma: „nem ez a mondat hanem egy másik, mindig egy másik.” Nem a szó szoros értelmében vett „alkotás”, kreáció ez a „hosszú-hosszú mondat, ami egész a Teremtésig ér le, / olyan öblös és mély, hogy a legalját nem hallom én se”, nem is a nyelv konkrétója: „beszél a beszéd mögött és így bujkál az arcban”, nem fogalmazódik meg: „lüket az álom selymes bőre alatt”, nem is hangzik: „hangok nélküli mondat, nem mondja-hallja senki”, és ha hangok kapcsolódnak hozzá, azok sem értelmese: kongat, félrever, pulzál, kotyog. Megjelenése nem kitüntetett esemény, nem függ ihletől vagy újonnan szerzett tapasztalattól, jelenléte változó minő-

ségű, de szakadatlan: „Rohan egy mondat, egy szavak nélküli hosszú ritmus, / hallod a suhogást, belülről szól hozzád, amíg futsz, / aztán megállsz, elhallgat, ott hadar a mellkasodban, / éjjel-nappal ott van a mondat, mindig ott van [...] *a beszédre képtelen, beszélők közt örökké néma testben.*” (kiemelés tőlem – B. B.) Rendkívül fontos gondolatnak tartom a nyelvi előformának ezt az eltávolítását a szellemi, spirituális, elvont kontextusból, és összekapcsolását a testtel. „Táncol a mondat a mozdulatlan végtagokban, / fennhangon énekel a fejben, a zárt torokban.” Ez nemcsak költői gondolatként, hanem teoretikus állításként is revelatív. De a gondolat folytatása természetesen már költői eszközökkel, képekben, perszifikációban fejeződik ki: „gurul a mondat, lehunyja fáradt szemét a serpentin” stb. A verset záró sorpár pedig („testetlen test a mondat, rejtőző, reménytelen remény, / hallgatás löszfalába ásott fénylő titoktartóedény”) paradoxonokban oldja fel azt a túlfeszítettséget, amely abból adódik, hogy a vers túlságosan sokat és sokfélét mondott erről a bizonyos szavak nélküli mondatról.

Elgondolkodtató kérdés mindezek mellett, hogy az eddig tárgyalt két pillérvan milyen mértékben terheli meg saját súlyával a kötet szerkezetét. Nyilvánvaló, hogy csupa ilyen versből nem lehet kötetet összeállítani, illetve Tóth Krisztinát valószínűleg nem lenne könnyű rávenni, hogy még sok hasonlót írjon. Mint ahogy a kötet célja sem az volt, hogy efféle elfoglaltságokat adjon a költőnek, hanem hogy az utóbbi években írott verseit magában foglalja, típusuktól, hangvételüktől függetlenül. Hiszen, mint fentebb írtam, Tóth Krisztina költészetére változatlanul az a jellemző, hogy egyes verseket ír, illetve nagy ritkán néhány darabból álló sorozatokat, de semmiképpen sem épít kötetkompozíciókat. Én úgy látom, hogy a kétpillérvű kötet szerkezetnek áldozatául esnek egyes darabok. Úgy tűnik, mintha az így épített híd alatt zavaros eleyben folynának el az ilyen-olyan alkalmi darabok, melyeket a *Letölthető csengőhangok* vagy a *Hasonlatok* reprezentál, és elsodrónak egymás mellől azok a darabok, melyek értelemszerűen összetartoznának és erősíthetnék egymást. Sokkal intenzívebben szólna ciklusba foglaltan az *Ünnep*, a *Szülők*, a *Cicc* és talán *A szerető álma*, ezek a mesés-mitikus toposzokkal operáló, olykor látomászerű, tágas légtérű versek éppúgy, mint az önéletrajzi mozzanatokból kibontott, személyes és közvetlen beszédű gondolati költemények, az *Idegen test*, a *Kutya*, *A világ minden országa*, *A koszorú baba*, a *Delta* és talán még egy-két rövidebb darab. A játékos, dal- és rögtönzészertű versek is a helyükre kerülnének, ha a költő azzal a gesztussal adná ki a kezéből, hogy tisztában van esetlegeségeikkel, ötletszerűségükkel. (Nem mintha könnyed és játékos, esetleg gyerekeknek szóló költeményekből nem lehetne nagyszerűeket írni; de azok, amelyeket itt olvashatunk, bár szellemesek, ötletesek és költőileg is gondosan kidolgozottak, mégsem remekművek.)

A legkevésbé a költőtársakat megszólító vagy munkáikat parafrázáló versekkel tudtam megbarátkozni. Persze ezek is kerülhettek volna afféle fejezetbe, de ez sem old meg mindent. A Lator Lászlót köszöntő *Évszakok zsolnára* nagyon szépen imitálja

a mester expresszív, szeszélyes képalkotását, szóösszetételekből és váratlan szó szerkezetekből építkező ornamentikáját; szellemes a Shakespeare-szonett, az *Az vagy nekem* travesztíája, erőteljes az Orbán Ottó-hommage, a *Hallod-e te sötét program* kezdetű szöveg, és így tovább. A *Hála-változatot* azonban már kissé közhelyesnek érzem, és akad még egy-két darab, melyben ettől a költészettől még idegenebb lírai anyagra történik utalás.

Egyrészt persze arról van szó, hogy fontos versek publikálását a költő és kiadója nem akarta tovább halogatni, ugyanakkor a versek összességükben még nem adtak ki egy kötetet. Vagyis nem volt ok arra várni, hogy esetlegesen keletkező újabb darabok talán koherensebb összképet adnak majd ki, miközben a cél nem volt könyvkompozíció építése. Másrészt az olvasók sem vártak Tóth Krisztinától ilyesmit, viszont szerették volna kézhez kapni az utóbbi években keletkezett nagy verseket. Tehát nem állítom, hogy a költő vagy kiadója rosszul csinált valamit. Csak jelzem, hogy egy későbbi gyűjteményes kötetben jó lenne a szerkezet kérdését valahogy megoldani. Így ugyanis éppen ennek a költészetnek az alaposabb ismerői nem a versek szövegek közötti kapcsolatrendszerét követik, hanem tematikus megfontolások alapján föléljük rendelnek egy életrajzi narratívát, és ez a műveket illusztratív szerepbe kényszeríti, nyomokká fokozza le.

Megközelítésem azonban innen kezdve használhatatlan, mert túlságosan nagy jelentőséget tulajdonít a könyv nemlétező szerkezetének. Ez a szempont az olvasó szempontjából nem feltétlenül releváns, ezért a további dolgokat a kötetben található egyes versekről mondom. Persze csak néhányra térhetek ki, de nem is lehet célom, hogy mindent elmondjak a kötetéről.

Az *Ünnep* című darabot a mesés-mitikus toposzokkal operáló, látomászerű, tágas légtérű versek között említettem fentebb. Ha az első sorokat idézem: „Vörösen ég a hosszú lampionsor / és tükröződve leng a csónakokban. / Morajló hullám ér a partra nyolckor, / nincs még sötét, de már mindenki ott van” stb., nyilván érthető, hogy mire gondolok. De túl is akarok lépni a szoros skatulyán, amikor azt mondom, hogy ez a vers egy moralizáló, ethoszt provokáló költeménysorozat első darabja. Legalábbis nem emlékszem szorosán vett előzményére. A vers látszatra éppen relativizál, amikor azt mondja el, hogy a pusztulásra ítélt városok észre sem veszik a beteljesülő végítéletet: „a fény utat tör, aztán kénesővel / zuhogva érkezik a tűzijáték, / hegyes csillagok tühullása jó el, / hogy lávafényben fürdik mind e tájék. / Szodoma tapsol és Gomorra tapsol, / és pezsgőt bont, utána újra rendel, / fölötte lángra kap a lampionsor, / hamut szítál a szürke arcú reggel.” A vers mintha azt sugallná, hogy a végítélet, a bünnös városok pusztulása csak afféle irodalmi játék, vagy túlbuzgó hívők képzelgése. De éppen ez ébreszt kétségeket az olvasóban, éppen ezért kelt szorongást az esetleg mégis beteljesülő jóslat. Óhatatlanul eszembe jut az emlékezetes augusztus 20-i vihar mint aktualitás. Tárgyilagos, mindenfajta erkölcsi ítéletmondást nélkülöző közlések sorából áll a vers, a képek tere tág, hangulata oldott, impulzív, kontrasztos, sok fényhatással operáló. De a versből nemcsak az ítélet, hanem a részvét és a borzalom is

hiányzik, vagyis mindazok az effektusok, amelyek az erkölcsi gondolkodáshoz kapcsolódnak. Semmi másnak nincs helye a versben, csak a szem örömeinek, „érzékeink szeretetének”, ahogy Platón mondja. A vers így fejeződik be: „a csónakok mellett a köszegélyen / az olajos víz hullámozó apálya / hajakat fésül: egy ütemre, szépen / ringnak a tegnap este ritmusára.” Enyhén szólva hátborzongató kép, de a költő szemernyi részvétet sem mutat. Ez a morális ítélet eszköze ebben a versben: nem ítéletmondás, hanem a részvétlenségnek, a legsúlyosabb erkölcsi bűnnek az imitációja fogalmaztat meg ítéletet az olvasóban.

Hasonlóan ikonológiai a reménytelenség kifejezése a *Sodrás* című versben. Égi és földi pusztulás párhuzamosságát, nyomasztó szimmetriáját láttatják a vers képei: „Van egy öböl a szívben. [...] Fél pár szakadt cipő / rohad apálykor itt”, mondja előbb, majd a záró sorokban látószöveget vált: „a sziklás ég partján cipő lebeg, / úszó felhők közt lenn rohad a hold”. Természetesen a *rohad* ige ismételt használata is erős (bár talán éppen a durvasága miatt kissé elidegenítő hatású) effektus, de leginkább a hold és a cipő hasonlatba foglalása ragad magával. A hold, mint *lenn* a felhők között rohadó cipő azt a gondolatot ébreszti az olvasóban, hogy a magas szférák sem különbek az alantasoknál.

Tóth Krisztina újabb versei többször is hasonlót érzékeltetnek. Ez azonban nem feltétlenül közvetíti a költő (vagy csak a vers) reményvesztettségét, hiszen az olvasónak módja van ezt másként gondolni. Ugyanígy az *Ünnep* rejtett üzenete, miszerint nincs itt semmiféle végítélet, Isten sem tesz mást, mint elpuffogat néhány kénszagú petárdát, azt a bizonyos kategorikus imperatívuszt teszi próbára, ami az olvasó elméjében vagy eleve ott van és generálja a gondolatok erkölcsiségét, vagy nincs, és akkor úgyszincs miről gondolkodni. Remekül lehet érezni ezeknek a verseknek az olvasása során, hogy nemcsak a kimondott, de a sugalmazott téveszmék is lehetővé teszik saját oppozíciójuk megragadását és a szabad akarat útján történő választását.

Voltaképpen ezek a versek úgy is felfoghatók, mint a nagy európai mítoszok provokációi. Ha bölcséleti szempontból nézzük, Tóth Krisztina költészete máskor és másutt is irritáló módon súrolta ezt a hagyományt, nem tendenciózusan, pusztán öntörvényűen. Ebben a kötetben azonban ezek a provokációk élesebbek, keményebbek, mélyebbek. A régi görögök azt mondták, hogy az idő haladtával az ember elveszíti a bátorságát, és bölcseséget nyer helyette. Ma, illetve ebben a költészetben ez a tétel úgy teljesedik, hogy az ellentétébe fordul. Tóth Krisztina szembenéz gondolkodása ikonjaival, és belátja, hogy gyermekként vagy intuitívan érzéki ösztönlényként mondhatja róluk a leginkább érvényes mondatokat. Ez egyfelől az ostobaság belátása, másfelől viszont bölcs ítélet; egyfelől meghátrálás a (reménytelen) feladattól, másfelől bátor szembenézés a realitás lehetőségeivel. Ahogy az emblematis *Holdvándor* összevágott sorai mondják: „fogja magát és útra kel az ész, / fogja magát és a sötétbe kortyol, [...] / tizenkilencre lapot kér a sorstól, / aztán veszít, és nem is megy haza.” Ez a mulatságosan, ugyanakkor tragikusan nagyszabású allegória a felvilágosodás radikális kritikáját

foglalja magában. Az *ész* beállítása iszákos szerencsejátékosnak előttem nagyon széles asszociációs mezőt nyitott meg, Einstein kijelentésétől („Az Úristen nem kockázik”) József Attilán át („e léha, locska / lelkek közt ingyen keresek / bizonyosabbat, mint a kocka”) a *haza* fogalmával az *otthon* leíró magyar nyelv határtörő természetéig. A költő ezeket mind – a kulcsszó kezelésével, vagy ha úgy tetszik, manipulációjával – eltávolítja magától, kicsit gyerekes naivitással, kicsit szarkasztikus bölcseséggel. Csak egy szakaszt idézek még a *Cicc* című versből, aztán befejezem, de ez még ide illik, megvilágítja ezt az attitűdöt: „Angyal nézte a kertet, kék, idegen hold. / Az egyik kiment a szívével társalogni. / Mire gondolt, miközben másra gondolt? / Hosszú sora van annak, nem kéne kibogozni.” Intenzív költőiség, a nyelvi anyag gondos megmunkálása, eszközök, áthallások halmozása látszik egyfelől a szövegen, másrészt a megcélzott kérdés szinte már nonszensz megkerülése a szakasz zárlatában arra utal, hogy a versírás célja nem a kérdés legyűrése, megválaszolása, hanem folytonossá tétel útján történő birtokba vétele lehet.

Nagyratörő, jelentős versek sorakoznak Tóth Krisztina új kötetében. Úgy foglalnak el felhagyott költészeti területeket, úgy nyitják meg a bölcséleti kérdések, illetve a legfontosabb közösség, az etika vizsgálatát, hogy semmit sem adnak fel impulzív, érzékeny, érzéki és szeszélyes beszédmódjukból; játékosak, miközben mélyek, és a festőiség vagy a pátosz éppúgy nem idegen tőlük, mint a kajánság, vagy a hűvös ironia. Sok minden kezdődik, és sok minden teljeseedik ki ebben a kötetben, ami egészében mégsem kezdete, és nem is záróköve semminek. Csak egy könyv, egy nőnemű ürgétől. Ha érthető, hogy mire gondolok.

Deczki Sarolta

Rózsailat, életszag

(Darabos Enikő: *Hajrá, Jolánka. Jószöveg Műhely, 2009*)

A Jolánka név számomra egy vidéki, otthonkás, idősebb és kövérkés női figurát idéz fel. Porcukros sütemény jut róla eszembe, tartóshullám, és édeskés nipppek üvegvitrinben. A kötet címadó novellája azonban teljesen másfelé tereli a képzettársítások irányát: az abban szereplő Jolánka egy fiatal, felemás kapcsolatban kínló lány, a korra szabott *terminus technicusszal*: szingli. De nem ez az egyetlen eset, amikor Darabos Enikő szakít a sztereotípiákkal, és bátran kísérletezik szokatlan megoldásokkal, hangulatokkal, helyzetekkel, perspektívákkal. Úgy, hogy mindeközben a helyzetek, szereplők, hangulatok

nagyon is ismerősek számunkra. Nemegyszer a megoldások is, csak minden valahogy máshogyan. Úgy kerülnek át a történések más, szokatlan megvilágításba és perspektívába, hogy mindeközben teljesen mindennapi élethelyzetekre csodálkozhatunk rá, melyeknek aktív vagy passzív résztvevői vagyunk vagy lehetünk magunk is. Semmi rendkívüli, csak az élet. Ahogyan történik. Ahogyan szerelmes az ember, ahogyan pofára esik, ahogyan hivatalokban packáznak vele, ahogyan felnő, altatják az oviban, meg minden. És közben semmi, de semmi gomolygó pátosz, bigott ideológia vagy párás tekintetű nosztalgia.

Hanem frissesség van és szellemesség, ironia meg játékoság, amolyan vagány, hetyke vircsaft. A könnyed hangvétel szerencsés találkozása a novellák különben nagyon sűrű anyag- és életszerűségével. Fricskák, a köznapi beszéd jellemző fordulatai, szleng, mímelt, kiforgatott szövegek, de közben meg mégis nagyon jó és pontos mondatok, melyek, ha kell, elbírják a fájdalom vagy akár az egykedvűség terhét is. Mert néha el kell nekik bírni, de érzékösség, panaszkodás nélkül; pár határozott vonallal felskiccelve egy egész élet akár. Semmi dráma, semmi lelki csipke, csak a *brutum factum*, a szilvalekvár sűrűségű élet.

Ennek a sűrűségnek pedig valóban nyers materialitása, érzékesége, sőt szaga van. Legalábbis számomra nagyon feltűnő volt az olfaktikus minőségek megjelenése, melyek mintegy kiléptetik a szövegeket a kétdimenziós papírszerűségből, és szinesztetikus érzéki utaláshálót hoznak létre, mely felrúgja a megszokott tájékozódási pontként szolgáló dimenziók rendezett egymásra vonatkozását, és megsokszorozza, játékosan egymásba játszatja őket. Ami történik, ahol és akivel: mindezeket szagok közvetítik. Kis túlzással azt is mondhatjuk, hogy az élet szagok által nyeri el a maga hús-vér tömörségét. A szaglásnak megvan a maga sajátos dialektikája: az orrunk után menve, mintegy az amóbák preferencia-indexe szerint azonosítjuk a dolgokat és személyeket szeretem-nemszeretem létezőkként. Az észlelés minden tudatosságot megelőző kémiaja kalauzol a dolgok között, valamint rakja össze és szedi szét a világot.

Az apának apaszaga van, világos. Nem kell külön részletezni, milyen összetevőkből is áll eme speciális szag, merthogy a kontextus igazolja a *sensus communis*: nyilvánvaló, hogy az apaszag biztonságot nyújtó, meghitt, ölbe vevős szag. S ha a kislány narrátor azt mondja, hogy „Csak beültem ide az ágyra egy kis apaszagot szívni. Elülődögni, csendben szopni az ujjam, suttyomban beszívni a szagát” (33), akkor ez azt jelenti, hogy az apa(szag) világteremtő princípium: kiméri annak határait, és nekiveti a hátát, történjék bármi. Hasonló szerepet tölt be az anyaszag a világ érzéki koordináta-rendszerében. Ez különösen akkor válik világossá, mikor az *Árulás* című darabban otthagya a kiscsajt a „nyálkás, oviszagú halálban” (20). Az anya „gyönyörű, jószagú”, s a szagok a testi közellét intimitását jelzik, melynek leírásakor aztán végképp összekeveredik mindenféle érzéki minőség. Az anya melle: „az micsoda élvezetömlő!” (15) A gyerek teste egy az anya testével, egyfajta illatozó kiazmust alkotnak: „Rángathatom, fogdoshatom, szagolghatom a testét, mert ő én

vagyok.” (17) Az anya „sikongat gyönyörében” (16), ha a gyerek megharapdossa az állát, „azt a senkiföldjét ott” (16), hiszen az egész, ösztöni-öntudatlan-testi kapcsolat mintegy a senkiföldjén játszódik le, ahol nem szabályozza az illem, hogy mit szabad és mit nem. Az apa- és az anyaszag a világ otthonosságát és biztonságát közvetítik az ösztönöknek.

Az oviszag azonban kitessekelés a paradicsomból, erről az áldott, jószagú senkiföldjéről. Mit kitessekelés, kiakolbólítás inkább. Más világ, másfajta szagok, másvilág, pokol. Az érzéki benyomásokból egy ellenséges világ tornyosul fenyegetően a csöppnyi gyermek felé: „Belépünk. Rögtön az arcomra kenődik az a világ. Masszív szagok, odakapott rántás és rémült gyerekek pisiszaga.” (18) Milyen az, mikor az arcunkra kenődik a világ? Az bizony egy jókora saller, a fal adja a másikat. Maga a heideggeri „hátorzongató idegenség”, *Unheimlichkeit*; szorongás és egyedüllét. Mert az anya el. Eliszkol, s a magára maradt gyerek pedig „reggeli gyászszertartást” improvizál: figyelni a távolodó alakot, s közben „látod magad hátulról, apró gyerekseggeden megrottyan a nadrág, toporzékolás közben kis, kacska lábaidon hurkákban reng a gyerekháj. [...] Lassan belehalsz.” (20) Kiszolgáltatott, törekeny, búbanatos, és mégis mókás embergyerek. Bömböl, majd megnyugszik, és hiába minden végsőkig elkeseredett dac, a végsők közel vannak, mert mégis elalszik délután az oviban. De előbb belehal, persze; „Aludj el szépen, kishalál.” (24)

A *Gin fizza* című novellában esőszaga van annak a pasinak, aki a két barát nő beszélgetésének tárgya. Esőszag: ázott rongy, kipárolgó doh, lúzerszag. (Van még a másfajta esőszag is, a friss, lendületes, de itt most nyilván nem erről van szó.) A srácról hamar kiderül, hogy frusztrált bölcsész, s a két lányról is, hogy nyomorult plázacikák. Egymás tökéletes inverzei, ugyanazon előjellel. A pasi „tökbüdös”, ráadásul бүdös sajtot eszik reggelire, s amúgy is: az egész helyzet бүzlik. Mindene olyan szagú, „Tudod, mikor strandolás után benn felejtet a törülközőt a hátizsákban.” (77) A szaga felvezeti magát az embert, s ezután már meg sem lepődünk azon, hogy a kiéhezett bölcsész kinyájában Kanttal akar villogni a lány előtt, majd méretes hímtagjával (melynek láttán a lány reakciója: „...hogymostmit? Allelujazzak? Koszorúzzam meg? Írjak haza anyámnak?” [79]), de végül röhögésbe fullad az aktus, az amúgy is kéréséletűnek tervezett kapcsolat pedig teljes kudarcba. Mindeközben azonban a szag, a szleng, a modor és egyáltalán az, ami történik, ami meg tud történni: két kvázi-emberi létforma teljes és szájalmat nem érdemlő kudarc. A bölcsészlétmód csődje, melynek sem Kanttal, sem Kant nélkül nincs joga semmifajta fensőbbiségre a plázaserű véglényekkel szemben. A pasinak hiába van óriási szerszáma, ám mégsem tud mit kezdeni vele, és egyáltalán az egész helyzettel, ahol férfiként kéne jelen lennie: randi, udvarlás, vagy legalább a kötelező formális körök, hogy azért mégis meglegyen a dolgok látszatja. Az érdek nélküli szépség meg az egyéb „értelmiségi műrizsa” megy, a szex és minden, ami hozzá tartozik, meg nem. Ám morális ítéletnek ezúttal is híján vagyunk, nem akar itt senki moralizálni: Ez egy olyan helyzet, amelyben senki sem járhat jól, de

ez nem a helyzet hibája, hanem azoké, akik benne vannak. Ők azonban éppen azért, mert olyanok, amilyenek, sose foghatnak ki jó helyzeteket.

Ám mielőtt átlavíroznánk a szív és az egyéb szerelmi dolgok területére, olvassuk tovább a szagok enciklopédiáját – melyben, a fő címszavak illusztrációjaképpen, benne vannak a szív, meg egyéb szerelmi dolgok is. A rózsá illatában benne van egy egész élet, annak minden kétségével, kiszámíthatatlanságával együtt (*Kövek*). Rövid, tárgyyszerű mondatokban. Semmi szenvelgés, csupán száraz tényközlés. Meg a rózsák illata, mely hol elülődöz, hol visszahív. De nem csak az illatozó, igazi rózsák formálják a sorsot, hanem talán még inkább a masszív, tömör fájdalmat szimbolizáló kőrózsák. Amikor az asszony (akinek még a nevét sem tudjuk meg) halott ikerpárt hordoz méhében: „Kőrózsák ha nyílnak, az fájhat ilyen nagyon.” (108) A virágba borult kőrózsák tették tönkre a testet, s rajta keresztül az asszony házasságát és életét. Hiszen „a vetelés után sokáig nem bírtam elviselni az uram szagát se” (112). Ahogyan a teste idegenné, idegen fájdalommá vált számára, éppúgy minden és mindenki, akinek e testhez köze van. Hiába a háborún keresztül cipelt hűség, az orosz fogságból is hazatérő állhatatosság, és az újrakezdés terhét közösen hurcoló remény: a férje másik nőnél találja meg boldogságát, aki még biztos „hangosan sikítózott is neki” (112). A narrátor nem sikoltozik, még kínjában sem. Némán tűr és szenved. S közben az átható rózsailat. Mert „Azsidó” rendszeresen virággal állít be, de ki gondolna már a szerelemmel, s amúgy is: a fojtogató, átható rózsailat, meg azok a buja szirmok, a burjánzó vegetáció, nem lehet tőle megmaradni. Sűrű, nagyon sűrű narráció, megáll a fakanál a szilvalekvárban. A következő bekezdésben költözés, házasság, mással. Négy mondat az egész történet, négy szűkszavú mondat. Majd: „Fél évre rá fogtam a holmimat szépen hazaköltöztem. Hiányoztak a rózsák.” (115) Így. Ilyen egyszerűen, és tömören. Aki profi, az nem veszteget időt felesleges szavakra és mozdulatokra. Előrántja fegyverét, a következő szempillantásban már el is rakta, ellenfele a földön ráng még egyet, neki pedig arcizma sem rándul. Ebben a novellában Darabos Enikő úgy bánik a klaviatúrával, mint Clint Eastwood a revolverével a *Dollár-trilógiában*.

Többnyire a kötet más írásaira is ez jellemző, megjegyzem, a rend kedvéért. Tömörség, pár nagyon találó szóval odatett hangulat, jellemzés, életézés, helyzet és ember. Az érzéki minőségek, állapotok merész társítása, melyekkel mintegy impresszionista módon elkap egy-egy pillanatot a narrátor. Mint ahogyan az ég kékje is rengeteg olyan színből áll össze egy festményen, melyeknek elvileg semmi közük a kékhez, de éppen azért lesz belőlük ég. Ahogyan például egy részeg éjszaka után megvirrad a *Natasa* című novellában: „A reggel, mint vérszegény önsajnálát, úgy szállta meg őket.” (122) Másik ébredés, ezúttal nem részeg, hanem a gyermekkorban vagyunk, családi vasárnap reggel (*Ez kijár*): „Ez a pár perc. Hiába jön, hiába tolja oda enyhén bo-rostás, vasárnapi illatát. Várja csak ki. Legalább amíg átcsúszol a helyes személyragba.” (35) Tessék? Hol van az ember, mikor

nem a helyes személyragban? Az álom öntudatlan, testi-érzéki, *ego cogito* előtti regiszterében, ahol még nem válnak szét a dolgok kontúrjai, ahol bármiből lehet bármi, s minden, ami van vagy lesz, nem egy tőlünk független dráma, hanem teljes, kiasztikus hús-vér jelenlétet igényel, melyben nincs jelentése az egyes szám első személynek, meg a többinek sem. Ez a dráma játszódik le a már emlegetett ovis elalvás során is. Rítusszerűen jelentkeznek be az álom előkészítő mozzanatai, melynek végeredményeképp „nyálcsorgató szunyába butulsz” (22). De addig jön a rózsaszín kispálya, melybe becsavarják a gyermeket, a vergődés az „unalom tornácán”, a konkáv sokszögekben repkedő légy, majd a végső stádium: a függöny. Ha az elkezd tevése, akkor kész, vége, „leépülésem immár visszafordíthatatlan” (23). Ha a firhang mintája tevét formáz, akkor szélnek szóródnak a személyes névmások, s az álom felé vezető úton egybekavarodnak a színek, szagok, tárgyak, emberek.

S most nézzük végre a szív, a test és a szerelem dolgait, hiszen a kötet egyik nagy tematikus vonulatát alkotják azon különböző helyzetek, amikor nemek és testek találkoznak, s ezen találkozásokból mindenféle érzelmek fakadnak. Egy módozatra láthatunk példát fentebb is, rózsailatban, de mivel a test és a szív bonyolult képződmények, ezért minden konstelláció más és más. Voltaképpen igen kevés novellában nem jelenik meg ez a szál, noha nem mindegyiknek fő témája. De ahol a szerelem nincs, test ott is van. Mint ahogyan a már emlegetett *Ez kijár* című novellában. Az első farmer megvásárlásának története, a „fröccsöntött, exkluzív gyerekkor” kulisszái között. Aki a nyolcvanas években volt gyerek, az alighanem mind átesett ezen a szertartáson: farmervásárlás a lengyel/KGST piacon, ez valami nagyon menő dolog volt, legalábbis vidéken. Hősünkkel mind ez külföldön történik meg, „de azt sem tudtam, mi az, hogy külföld.” (41) S aki bármely évtizedben volt kamaszlány, az egy másik beavatáson is átesik: az első menstruáción. A két első alkalom ezúttal közös időpontban történik meg: a nadrág próbálgatása közben derül fény arra, hogy mi az az iszonyatos fúrófej, mely „egyre mélyebbre mar” (43), mi az az émelegés. A „vértől izamos combok” a test és a létezés egy radikálisan újfajta tapasztalatának külső nyomai, mely érzelmek fura kavalkádját szabaddítja fel: undor, rettegés, iszony, majd meglepedettség. Innentől kezdve a dolgok haladnak a maguk útján. Az apa odaküldi a lányt a nőkhöz, „ők tudják majd, ők biztosan segítenek.” Nem segítenek persze, mert mindegyik „szégyelli ugyan, de leküzdeni nem tudja a szemében megvillanó kárörömet.” (45) Welcome to the club.

A *Reggel és a Hajrá Jolánka!* című novellák a női érzelmi-testi lét másfajta regisztereit tematizálják. Nagyjából hasonló helyzet játszódik le bennük: a férfi jön, s míg megkapja, amit akar, addig marad, és nem tovább. Majd lelép, magával viszi saját magát, a nő pedig marad és szenved, mint a kutya. Mert ő máshogy gondolta, máshogy érezte. „Itt állok, villogó kurzor.” (56) Ami a címadó novellában lejátszódik, az voltaképpen egy teljesen szokványos és banális történet. Ezért sincsenek egyénítve

a szereplők, csupán pár olyan tulajdonságra vannak redukálva, melyek az ilyesfajta helyzetek sztenderd kellékei: Jolánka „aranybogar”, „olyan volt, mint a lakmusz. Csak hozzá kellett érni és máris idomult. Színben, kellemben és hangulatban.” (83) De amit már az elején is sejteni lehetett, az a vége felé közeledve egyre határozottabb körvonalakat ölt: Jolánka hiába fogadja el, inte megadóan és mosolyogva szeretője, Kесе (rőla gyakorlatilag alig tudunk meg valamit) által diktált feltételeket, szíve szakad, „rászorítja száját a kitörni készülő kérdésekre”, befelé zokog. Hatalmas lelke megérti Kесе lelkének kínjait és gyerekkori traumáit, s azt is, hogy persze, most nem jöhet a férfi, mert a sörözés az komoly dolog, pláne férfias, meg azt is, hogy nem vállalhatja kapcsolatukat hivatalosan, „annak kötelezettségeivel, felelősségével, kínos és bénító kompromisszumaival együtt.” (87) Kесе pedig jön, ha néha olyan kedve van, s ha ott van, akkor együtt merülnek alá a gyönyörök kútjába, akkor Jolánka készsége és odaadó, nem zaklatja kínos kérdésekkel azt a drága és elfoglalt férfit. Amikor azonban elmegy, akkor megőrül hiányától, amit semmilyen kristálytisztá logikával kifundált érvrendszer nem képes semlegesíteni. A novella nagyon finoman mutatja be az érzések és állapotok lassú elmozdulását a nőben (mert a férfi nagyjából azonos marad, azonos viselkedésmintázattal) a nagy kitörésig. „Jolánka filmszakadás, szorítva szűrő légszomj. Kisugárzik a fájdalom. Jolánka szája mozdul, szaggatott vonal, elpattanó szájjár, *te baszni jársz ide?*” (91) Vége.

Mint ahogyan a *Reggelben* is hamar véget ér a nagyromantika. Nem konkrétan a történetben, hanem a tapasztalatok tanúsága szerint. A nemrég még lelkes és szenvedélyes pasi visszafordul a „szívbeli izécskéjéhez, az ő többrendbeli kicsodájához, elvégre évek kötik őket egymáshoz és igenis, a szeretet a legfontosabb dolog a világon. Na, hogy ez nekem nem jutott hamarabb eszembe. Szeretetből kirúghattam volna például a fogát...” A nő képzeletben afféle celluloid hősnőként, XXI. századi Lindaként néhány pontos rúgással elintézi a férfit, majd elegánsan lelép, „adjonisten”. Aztán (ezt nagyon szeretem) „hazamész. Jó, akkor hazatantorogsz. Oké, valahogy elvergődsz hazáig. [...] Úgy szenvedsz, mint egy kutya. Valósággal széhenvedsz. Nyáladzol, csurogysz és brühühü.” (55) A filmes látásmód és szcenírozás megidézése a sorsdöntő nagyjelenetnél egyszerű és populáris kli-sékre fordítja le a személyes fájdalmat, haragot és csalódottságot, s ezzel el is távolítja ezeket, ám úgy, hogy a távolságból még jobban rá lehet látni arra, hogy mi is történik, s ebben kinek milyen szerepe van. Így aztán duplán fájhat. Olyanná válik az egész (a nagyromantika és a karate egyaránt), mint egy film, egy unalmas, ócska forgatókönyv alapján forgatott film, melynek akár így, akár úgy pofára esés a vége meg brühühü.

Lehetett volna ezt ideologikusra is hangolni, mint ahogyan a *Gin fizzt*, vagy éppen az első menstruáció történetét is. Hogy lám, a női lét milyen testi-lelki-érzelmi kiszolgáltatottsággal jár, míg bezzeg a férfiak. Hogy azok milyen kutya. De nem csak hogy nincs ideológia, de még csak fel sem merül, és ennek én nagyon örülök. Semmi vádaskodás, semmi önsajnálát vagy nyil-

vános sebmutoztatás. Van ellenben irónia, humor, és így létrejön az a távolság, mely egyrészt a történések elfogulatlan tálalásához szükségeltetik, másrészt pedig rávilágít azon típushibákra, sztereotip helyzetekre, melyekben férfi és nő egyaránt vesztes lehet – ki rövidebb, ki hosszabb távon. Megpróbálni legalább jó képet vágni hozzá, ha már így is, úgy is beledöglük az ember.

S most ugorjunk egy nagyot, de hogy hova, arról fogalmam nincs. Hiszen az eddig szóba hozott írások egy kivétellel nagyjából egy tematikai csoportba sorolhatók. Történetek a gyerekkorból, kapcsolatokról, viccesen, lazán elmesélve még akkor is, ha fáj. S van még több ilyen, amiket eddig nem említettem, de mindenre lehetetlen kitérni. Az egy kivétel a *Kövek* című írás volt eddig szerintem, mely másfajta hangoltságban egy teljesen másfajta életről tudósít. Ha klasszifikálni kéne a novellákat, akkor a következőképpen tudnám. A már említett poétikai sajátosság, a hús és az érzékiség nyers jelenléte merész hasonlatokban és színesztéziákban artikulálódva valamennyi írásnak a védjegye, ez biztos. Tematikailag azonban már differenciáltabb a kép. Vannak a gyerektörténetek, szerelmi történetek, ld. fent. Ezeket valahogy még akkor is hajlamos vagyok egyazon blokkba rakni képzeletbeli kötetbeosztásban, ha nagyon is különböző élethelyzetek, korok és nemek jelennek meg bennük. De az első blikkre világos, hogy több közük van egymáshoz, mint a már említett *Kövek* című írásnak valamennyiükhöz, vagy hasonló dilemma merül fel *A lepke*, az *Idegenek*, az *Autopszia* kapcsán. Bár ezek egymással sem nagyon hozhatók kapcsolatba, az utóbbi szellemes sci-fi történet meg kiváltképpen kakukktójának mutatkozik. Az az érzésem, hogy van egy viszonylag nagyobb tematikailag-hangulatilag homogénebb novellacsoport, s *ehhez képest* néhány, a többihez nem illeszkedő darab. S hogy nem lett a kötet blokkokra osztva, annak valószínűleg az az oka, hogy ezek a zavarba ejtő „maradékok” (dehogy maradékok! nagyon is kiváló írások) egymással sem találnak semmiféle közös nevezőt. Így aztán minden beosztás nélkül, randomszerűen követik egymást az írások. Az olvasó pedig döntse el, hogy van-e hiányérzete a blokkos beosztást nélkülözve, vagy nincs. Én arra jutottam, hogy a tematikus tagolás nem feltétlenül jobb megoldás, de elegánsabb.

Voltaképpen az *Idegenek* is besorolható lenne a nagy többségbe, hiszen narrátora hasonló, vagy éppen ugyanaz a személy, mint akinek szerelmi bánata van. Csakhogy itt nincs vicc, nincs humor, itt egy XXI. századba átkigyózott kaskai helyzet van, mely nem csupán a Hivatalnak való emberi-női kiszolgáltatottságot viszi színre, hanem nagyon finom, de markánsan érzékelhető politikai hangoltsága is van. Azért nagyon finom, mert egyáltalán nem direkt, és más írásokhoz hasonlóan itt sincs moralizálás, felháborodás, ítékezés. Csak a tények, csak az élet. De e szempontból már maga a cím is árulkodó, hiszen a Canossa-járás tétje a letelepedési kérelem elfogadása vagy elutasítása. Oda kell figyelni, milyen ruhát vesz föl az ember, mikor be kell mennie a Hivatalba, hiszen tekintettel kell lennie arra, hogy kérelmét férfiak bírálják el, hogy meg fog izzadni, és oda fog tapadni a

műbőr ülésekhez. S míg a vallatás zajlik, átértelmeződik az embernek a saját identitásához, neméhez, országához, családjához való viszonya. Ebben a helyzetben nem lehet nyerni, teljes a kiszolgáltatottság: „Mintha a bugyimat tartotta volna a kezében. Néztem ezt az idegent.” (142) De hogy ki is az igazán idegen? Mít is jelent idegennnek lenni, hol, mitől, és kik között lesz az valaki? „Amíg én itt adom a nőt, ez engem alaposan bekenet szarral. Most büzlök. Idegen a szagom.” (147) A kérelemért folyamodó egy másik ország polgára, ám azonos nemzetiségű, mégis méltatlan tortúrákon kell átmennie, és a Hivatal nagy körülményesen még arra is rá akarta venni, hogy szolgáltatson információt számára. Keni, kenegeti a már amúgy is megalázott ügyfelet; büzlük az egész helyzet, az egész ország, az egész régió.

Márpedig mint mondtuk, a kötet egyik legfontosabb érzékszerve az orr. Biztos tájékozódási eszközként szolgál, éppúgy, mint a gyomor: jelzi hol jó, hol meg nem, s mi jó, mi pedig nem. Ez nem túlságosan differenciált, cizellált tudás, de sokszor még ilyesmivel sincs tisztában az ember. Darabos Enikő kötete e tekintetben is kísérletezés: olyan élethelyzetek felvonultatása, melyekbe könnyedén beleszöppenhet az ember manapság. Hogyan jó, hol és kivel, kikkel. S kísérletezés poétikailag is, melynek eredményeképpen egy nagyon élvezetes, friss és megdöbbentően plasztikus nyelvezetet, és frappáns, ironikus-szellemes stílust kapunk. Én ennek örültem a legjobban.

Gervai András

A talált táj megtisztítása

(Kiss Noémi: *Rongyos ékszerdoboz. Utazások keleten. Magvető, 2009*)

I Kiss Noémi megint útra kelt. Galíciába és Bukovinába, Erdélybe és a Vajdaságba kalauzol el minket, egy opuszban pedig gyerekkora helyszíneit keresi fel. (A vajdasági és a gödöllői látogatást kivéve mindig busszal, s ismerős társasággal, barátokkal, s egy ízben a párjával utazik.)

Földrajzi és kulturális, antropológiai értelemben többnyire távoli vidékeket, helyeket, városokat „fedez fel”, amelyek ki-

estek az idő vagy éppenséggel a sokféle, egymást kioltó emlékek rostáján. A négy év kalandozásai, gyűjtőmunkája eredményeképpen létrejött hét írás sokféle műfajból áll össze. Az esszéisztikus elemekben gazdag szövegekbe sok ismeret, útikönyvek, helytörténeti munkák adatai, tényei is beépülnek. Kiss gondosan rögzíti

benyomásait, érzékeli a hangulatokat, az emberek rezdüléseit, de az „idegenvezetésben” nem törekszik teljességre, arra, hogy a hely összes érdekességéről, fontos látnivalójáról számot adjon, s nem fáraszt nagyívű történeti, politikai, gazdasági elemzésekkel sem. Ellenkezőleg, tudósításaiban a legfontosabb, a legmeghatározóbb elem írói szubjektuma, érdeklődése és érzékenysége.

A személyiségen átszűrt tudósításoknak, esszéisztikus élménybeszámolóknak nemcsak az utazás a főszereplője, hanem legalább annyira az idő, az emlékezés, az emlékezet. Az, ahogy a szerző a könyvekből, a még élő szemtanúk elbeszéléseiből rekonstruált és saját elképzeléseiből, esetleges prekoncepciójából összeálló képet és a valóságot szembeesíti: az idő- és emlékezet-síkokat egymásra kopírozza. A talált tájat (tárgyat) megtisztítja a mítoszoktól, s szűz szemmel rácsodálkozik a látványra, a környezetre, az emberekre és szokásaikra, a tárgyi környezetre, s a „vázjelekre”, amelyeket a múlt és mégis mozdulatlan idő karcolt a házak falára és az emberek arcára.

A tekintetekből, egy-egy szemvillanásból, elejtett szavakból, de még inkább a hallgatásból, tétova mozdulatokból, az utcai sétákból, az emberek jövés-menéséből, az épületek málló vakolatából nagy beleérző képességgel, empátiával sok mindent kiolvas. Hangulatok, apró villanások, találó képek, és ami rendkívül fontos: filozofikus elmélkedések segítségével ragadja meg a hely szellemét, lelkét.

2

Érdemes utalni arra, hogy Kiss korábbi írásainak, szövegeinek – két novelláskötetének – egyik legállandóbb motívuma, témája az utazás (képzeltbeli vagy nagyon is valóságos tájakon) és az emlékezés. A *Tájgyakorlat* novelláiról Horváth Györgyi azt írta a Literán, hogy azok félig fiktív, félig valóságos közép-európai tájakról, tér- és időbeli utazásokról, élet- és tájtörténetekről szólnak, de a szerző belső, szubjektív szűrőjén átszűrve, líraian, bölcséleti átgondoltsággal. Műfajuk az útirajz, a bédekker, az úti napló, de a gondolati tájköltészet, a szerelmi vallomás, a család-történet és a műfajul megjelölt esszé is. A második kötet, a *Trans* – véli Erős Kinga az Irodalmi Jelenben – úgy is olvasható, mint utazás szerepből szerepbe, helyszínről helyszínre. S Margócsy István is úgy gondolja (Élet és Irodalom, 2006. november 10.), hogy a könyv továbbviszi az idegenség, az identitás, a másság problémáját, az utazás motívumát, s gazdag metaforákban beszél az emlékezéséről.

3

A *Rongyos ékszerdoboz* alighanem legizgalmasabb, legösszettebb darabjai – amelyek leginkább mutatják Kiss írói, gondolkodói erőit, színes, eleven fantáziáját, érzékletes leírásait, találó hasonlatait, nyelvi kifejezőerejét – a bukovinai és galíciai „mélyfúrások”. Kiss avatott és érzékeny kalauzként ennek az elszűnyedt világának sokféle arcát, karakterét megrajzolja. A két régió sokféle jelentéstartalmat hordoz, s mint a hiány, a pusztulás metaforája jelenik meg.

A soknemzetiségű, multikulturális Kelet-Galícia Lengyelország első felosztásakor, 1772-ben lett a Monarchia része, legnagyobb tartománya. Az alig tízezer négyzetkilométeres, Luxemburg nagyságú Bukovinát két évvel később – a török uralom alóli felszabadulását követően – szállták meg az osztrákok; 1849-ig államigazgatásilag Galíciához tartozott, ekkortól azonban nagyhercegség és önálló tartomány. Kelet-Galícia és Bukovina egyaránt a végeken feküdt, nemcsak a birodalom legtávolabbi, de legelmaradottabb tartományai is voltak. Kelet-Galícia pedig valóságos mocsara a rendőrségi, bírósági önkénynek, korrupciónak, megvesztegetésnek, kegyetlenségnek. (Szellemi klímája talán éppen ezért kiemelkedésre és elszakadásra ösztönöz; itt született többek között Joseph Roth, Bruno Schulz, Manes Sperber, s a Nobel-díjas S. J. Agnon is.) Ma Bukovina egy része Romániához, a másik Ukrajnához, Kelet-Galícia pedig Lengyelországhoz és Ukrajnához tartozik.

Talán nem véletlen, hogy a kötet – megadva alaphangját – a *Bukó* – *Csoportos utazással* indul, amely korábban szerepelt a *Tájgyakorlatok* című novelláskötetben is. Ez egyben bizonyosság arra, hogy Kiss esszéi, útirajzai gazdagok fikciós elemekben, eszközökben – vagy fordítva: novellái (gyakran) útirajzként, tájleírásként is olvashatók. Mindenesetre Kiss folyamatosan változtatja, keveri a műfajokat.

Kiss Bukovina iránti kitüntetett figyelmét bizonyítja az is, hogy két novelláskötete között monográfiát publikált a tartomány híres szülöttjéről, Paul Celanról (*Határhelyzetek*), amelyben a költő pályája indíttatása, gyökerei mellett gazdag képet rajzol a bukovinai irodalomról is.

A szerző számára már a múltba – vagy az arra emlékeztető jelenbe – való alászállás is próbatételt jelent. „Bukovina jelentős szellemi és testi erőt igényel az utazótól, sőt a lelkét is igencsak igénybe veszi.” (6) Ez a világ inkább hangulat, mint beszéd vagy nyelv, itt senki nem mondja ki, mije fáj, mindenkinek valami nagy és titkos baja van. Leginkább hallgatni szeretnek az emberek, akkor is, ha beszélnek. Bukovinában nincs cél és nem is lehet elérni azt. Kitzúzni sem lehet, és tervezni sem. Tilos a jövő. A bukovinaiakat a „feleslegességbe való vágytalan beletörődés” jellemzi. (66)

Következő látogatásán (*Nem egyenes, görbe és sárga* – *Csernovic*) a szerző Bukovina egykori fővárosát – Celan szülőhelyét – keresi fel, amely ma is a régió központja, igazi metropolisz. Különös hely lehetett: Martin Pollack osztrák újságíró, író nemrég magyarul is megjelent *Galícia* című könyvéből tudhatjuk, hogy a 80 ezer lakosú városban 1900 körül például az utcákon konflis, I., II. osztályú villamoskocsik közlekedtek, a kereskedők nagy része pedig a három nagy piac ellenére kávéházakban és büfékben üzletelt, tőzsdézett. Az újságíróknak és művészeknek több kávéházuk is volt; a Kaiser Cafében például 160 európai napilap várta a vendégeket. A Kiss által idézett Gregor von Rezzori azonban mindezt csak a civilizáció látszatának, a helyet pedig céltalannak és értelmetlennek nevezi.

Kiss az egykori „Kis-Bécs” gyönyörűnek, romosnak és büdösnek, törekvőnek, elmaradottnak és jámbornak látja. Mintha

száz évet repültünk volna vissza az időben, ismeretlen és megismerhetetlen terepen járunk. Száz év alatt a lakosság is teljesen megváltozott. Kiss úgy véli, ilyen nagy változáson Európa egyetlen városa sem ment át.

Lembergben (Lvov), Galícia egykori fővárosában – amelyet szintén neveztek „Kis-Bécsnek” – az író még drámaibb és radikálisabb változásokat tapasztal. (*Rongyos ékszerdoboz* – *Lemberg*) Az egykor rutén (ukrán), örmény, lengyel, magyar, német, zsidó, majd szovjet város, ma egyszerűen csak ukrán. „Száz év elteltével kicserélték a lakosságot, lecserélték a vezető nemzetet, átépítették a külvárosi ligeteket, iparosították a területeket, megváltoztatták a nyelvet, helyesebben nyelveket, némelyik megszűnt; eltörölték a szabályokat, helyettük új szabályokat hoztak, otthontalanná és nincstelenné tették az embereket.” (83)

Lvov – Ukrajna mai kulturális központja – sok mindent megőrzött nagyságából, szépségéből. Egyszerre pazar és szürke, szmogos, új, csillámló és romos világú, rongyos és kopott szépségű. Piactere a világ legszebbjei közé tartozik. Az évszázadok során állandóan izgága fejlődésben volt, mert a különféle kultúrák folyton váltották egymást, s e cserék kontúrjai ma is jól látszanak. Kiss „érezkeli” is a házak falára montírozott több stílust és elnyomást, a kevert, gyöttrő és kacagós éveket.

4

A leépülés, pusztulás, a retrográd tendenciák ellenében egy – igaz, felemás – sikertörténet is akad. A *Néprenoválás* – *Szászföld* című írásban Kiss a szászok nyomába ered, akiket a Ceaușescu-érában az NSZK „kivásárolt”. Út közben az erdélyi falvakban, városokban szegénység, munkanélküliség, sorsára hagyott gyártelep, bezárt vasércbánya, a szocializmusból örökölt jellegtelen, csúnya panelházak, betonmonstrumok, poros utcák fogadják. Szászföldön, Nagyszebenben azonban csoda történt: itt minden épül, szépül, a házak és az óváros visszanyerik régi arcukat. „Úgy járja át a német szellem a várost, mint viharban huzat a szobát.” (49) Megkezdődött a „néprenoválás”. A város különböző foglalkozású és nemzetiségű lakói, de legfőképpen a románok pár perc alatt egyként identitást váltottak. A lelkük – ahogy Kiss fogalmaz – szász lett. Ez nyilván másfajta munkamorált, kulturális és magatartási mintákat, gondolkodási sémákat jelent és kíván meg.

Kiss nem ítélkezik, de éppúgy megvan a véleménye a pénz diktatúrájáról, az identitás feladásáról, mint a mindenáron való egyhelyben maradásról, amely ráadásul érvként a tradíciókra, a szokásokra hivatkozik. Nem hisz a közhely-„igazságokban”, az olyanokban, mint például hogy a magyarok összetartanak: ennek éppen az ellenkezőjét tapasztalja még utastársai között is. Előítéleteinket, magyarkodós nemzetsztereotípiáinkat is megcsipkedi, ironikusan láttatja és kommentálja. „Romániában utazni konjunktúra. Sűrű programunk van, mert rohamléptékű a fejlődés, amit meg kell figyelni, számunkra mégis inkább egy vesszőfutáshoz hasonlítható, csak állunk és nézünk, nyomorunk saját lelkünk terhétől, nem tudunk igazán feloldódni,

mert folyton valami hazugságot sejtünk.” (27) Elcsodálkozik azon is, hogy a románok – mint valami csodafegyverben – rendkívül bíznak az Unióban, s ez szimbólumokban és szavakban is megnyilvánul.

A *Fickók* – *Erdély* című írásában a szerző a Maros megyei mezőségi kis település, Fickó mindennapjait, a régi életforma lassú erodálódásának folyamatát villantja fel. Vége a 35 éves tradíciónak: a közelmúltban négy román férfi is a falubeliek között talált magának párta, de jönnek Budapestről is, s a „gyüttmentek” között egy német is akad. A „poros szellemű” falu lakóinak nagy része összefog a rájuk leselkedő „veszedelem”, a beházasodni akarók ellen. Nem adják el házaikat, lányaikat pedig fiúruhába öltöztetik és bújtatják.

5

A kötet eddig még nem említett két írása kicsit, vagy nem is olyan kicsit elüt a többitől: személyesebb jellegű, sokkal inkább novellaként, mintsem úti beszámolóként olvasható.

Az *angol iskola* – *Emlékpánalek* címűben Kiss gyerekkora gödöllői helyszíneit keresi fel: szülőházát, a négytantermes elemi iskolát, ahol nagymamája tanított, s az angol elemekből, s végül angol szerelők segítségével felépült, harminc év múlva is változatlan, csak már kissé lerobbant, tágasabb paneliskolát. A novella középpontjában a nagymama alakja áll, Kiss az ő ellentmondásos személyiségét, haldoklása, kórházi kezelése nyomorúságos körülményeit rakja össze az emlékezet cserepeiből. Az *angol iskola* nemcsak kelet-európai helyszíne okán rokon a kötet többi írásával, hanem mert fő témája az emlékezet sajátos, torzító működése, a küzdelem az idővel, s emlékeinkkel, hogy a múlt felidézhető, megfogható, rekonstruálható legyen. Nagymamája több évtizedes tanítónői jelenlétének csak nehezen találja nyomát egykori munkahelyén, s saját emlékezetében akkor is csalódnia kell, amikor a tudatában gyerekkori édenként megőrzött szülőházával szembeül.

A *Geográfiai ficam*. *Zomborból Szabadkára* című írásban annak a néhány kalandos napnak a krónikáját meséli el, amikor Pesten élő, vajdasági barátnőjével annak szülőhelyére, Zomborba, s a környékére, Szabadkára, Palicsra látogattak. A szexualitás – mint a szerző novelláiban – ezúttal is nagy szerephez jut, két, majd három hősnőnkre ragadnak a férfiak, s még két erőszakos kérőjük is akad. Az írásnak sodró a lendülete, erős az atmoszférája, de útirajzként nem igazán érdekes. Az elmúlt évek polgárháborús pusztításának még mindig látható nyomai inkább csak kulisszaként szolgálnak a történethez. A magyar sajtót hosszú időn át elöntötték a jobb-rosszabb beszámolók, tudósítások a volt jugoszláv tagköztársaságok háborúiról, kegyetlen gyilkosságokról, begyógyíthatatlan lelki sebekről. Ezekhez képest Kiss nem tud semmi újat, eredetit hozzátenni. Csak ilyen – valljuk be, kissé közhelyes – mondatokra futja: Szabadkán a főtéren „Ott van a [...] szakadás, a szagok, a rom, a bűz a csata után. [...] A hullákat nem lehet az egyik pillanatról a másikra eltakarítani, ezért ott fekszenek még mindig az utcán, test nélkül.” (134)

Ebben a kontextusban is akad – mint a könyvben máshol is, szerencsére ritkán – nem igazán értelmezhető, mély értelműnek szánt filozofikus gondolat: „Itt születik az élet, Bácskában fogan Európa, és sárból van.” (148)

6

A könyv kulcsfogalmai: a változatlanság és változtathatatlanság, a tétlenség és tehetetlenség, a beletörődés, az unalom, a leéplülés, a homogenizálódás (a nemzeti, kulturális sokszínűség megszűnése, népek, népcsoportok, kultúrák eltűnése a térképről). Kiss nem egyszerűen csak kiválaszt magának néhány izgalmas, beszédes tájat és várost, s azok lakóit és kultúráját, de mindennek apropóján sok mindent elmond, még többet megsejtet a kelet-európai lét lényegéből, egy részben eltűnt kelet-európai világról, az évszázados megpróbáltatásokat elszenvedő kisember és világa mozgástörvényeiről, a szabályok, törvények átmenetiségéről, arról, hogy honnan jöttünk és hova megyünk, hol tartunk.

A cegőtelki lelkész figyelmezteti őt az 1999-ben emelt, tíz méter magas kőoszlop, a Cserhalom-emlékmű megmászásának fontosságára, de ő az intellektus nélkül is jól tudja, hogy a jelen nem érthető meg a múlt nélkül. Társával együtt mégsem tart a többiekkel „[...] nincs kedvünk harcolni. Felküzdeni magunkat a hegyre, aztán nézni a hatalmas követ, meg az az igazság, hogy a múlthoz sincs kedvünk.” (176)

Ez persze nem igaz: hiszen könyve nagyrészt éppen erről a múlttól szól.

Kiss állítja, Lemberget csak úgy lehet csodálni, mint egy ékszeres dobozt a női budoárban: „Csak lassan illik kinyitni, nézegetni, úgy, hogy a rejtély maradjon, és a nyitogatás célja is titkos legyen.” (82) S szerzőnk így tesz az összes „keze ügyébe” akadó kincsével: távoli városokkal, településekkel, elátkozott, elfeledett tájakkal, helyekkel. Lassan forgatja, nézegeti, részben le is írja őket, „lefényképezi”, az emlékezet villanófényével egy pillanatra megvilágítja őket, hogy aztán a titkukat részben megfejtetlenül hagyja, vagy azt az olvasóra bízta.

Szegő János

Hűlt helyek és forró nyomok

(Kiss Noémi: *Rongyos ékszerdoboz. Utazások keleten. Magvető, 2009*)

Kiss Noémi narratív esszéisztikája továbbra is út közben van ott-hon.

Harmadik kötete, a *Rongyos ékszerdoboz* némiképpen az első két könyv szintézise. (Voltaképpen ez Kiss Noémi negyedik kötete a 2003-ban megjelent Paul Celan költészetéről és magyar

repciójáról szóló monográfiájával, a *Határhelyzetekkel* együtt.) A *Tájgyakorlatok* (2003) esszéprózáit okosan és érzékletesen kitágított szövegtérben helyezte el, úgy, hogy az egész kötet főmotívuma a részek és részletek közötti utazás volt. A néhol intellektuálisan absztrakt, másutt pedig pőrén húsbavágó mondatok a saját és az idegen, az ismerős és az ismeretlen, a múlt és a jelen, valamint Közép-Kelet-Európa különböző tájait járta nem is annyira végig, mint inkább körbe-körbe. A második kötet, a *Trans* az átlépés módozatait és következményeit demonstrálta. Ennek az átlépésnek poétikai módja a műfajváltás volt, az esszé irányából továbblépés az elbeszélés irányába; kritikai következménye pedig valamifajta nehezen körülírható hiányérzet, mely talán abból fakadt, hogy a novellák mélyszerkezetében az esszéisztikusság vagy éppen a szociografikusság, a kulturális utalások hálója, a vendég-szövegek jelenléte reflektálatlan maradt. Ezen az íven szemlélve az új kötet visszatérés és újraindulás egyszerre.

A *Rongyos ékszerdoboz* alcíme és műfaja szerint *utazások keleten*. Csakhogy ez a kelet mintha itt lenne valahol közepen, vagy legalábbis *a közép közelében*. Érdemes darabjaira szedni ezt a rongyos ékszerdobozt, ugyanis a címben rejllő feszültség adja az egész kötet lendületét. A rongyos, némileg leegyszerűsítve, a perifériatértséget jelöli, azt, hogy a helyek, ahová ellátogatunk, Európa peremén található: Bukovina, Lemberg, Szászföld, Vajdaság. Ugyanakkor a történelemben volt egy-egy kitüntetett pillanat, amikor ezek a provinciális vidékek kulturális régióközpontokká váltak. Ha ezt a két tagot összekapcsoljuk, akkor azt is mondhatjuk, hogy utazásunk során a periféria centruma kerül a középpontba. Ezt az egyik útirajz mottójává tett hajdani apróhirdetés frappánsan érzékelteti: „Ha átszállás nélkül akar utazni New-Yorkba, Kanadába, Dél-Afrikába, La-Platába és Kelet-Ázsiába, keresse fel Bukovina utazási irodáját. Csernovic, Herrengasse 16.” (51) A százegynéhány éves reklámszövegnek ma a fordítottja igaz: nagyon sok átszállással lehet eljutni Csernovicba. És még több átszállással lehet eljönni onnan. A visszaút végeredménye a múlt és a jelen összetorlódása: „a múlt kerül át a jelenbe, az emlékezet tájait keressük fel. Csak úgy tűnik, mintha előre haladnánk, de valójában visszafelé megyünk.” (8) Ennek variánsa a következő szöveghely: „Múlt tényleg van mindenhol, de itt mindenhol csak a múlt volt látható, jövővel sehol nem találkoztunk.” (21) A Bukovinából elszármazó (ezen a vidéken mintha azért születnének az emberek, hogy aztán elszármazhassanak) író, Gregor von Rezzori pedig „a civilizáció lát-szatának” nevezi szülőföldjét. Tehát ezeket az egyszerre nagyon is valóságos, brutálisan valóságos, másrészt viszont virtuális, egykorvolt vidékeket sok minden rokonítja egymással: „Kelet-Európában aligha akad izgalmasabb a hűlt helyeknél.” (41) Kiss Noémi elbeszélői optikája ezeken a hűlt helyeken keresi a forró nyomokat. Mindezt Pilinszkyre emlékeztető frazeológiával így sommázza a szerző: „A történelem átvérzi a táj szövetét, elfolyik, szétárad, leszivárog.” (15) (Itt most nincs lehetőség eltöprengeni azon, hogy ennek a táj-metáforának és az *anyaföld* kifejezésnek milyen közös lélektani kontextusai lehetnek.)

Az útirajz-füzér műfajának legnagyobb kockázata, hogy a különböző vidékek kísértetiesen elkezdenek hasonlítani egymásra. Ezt a jelenséget szellemesen a változás állandóságának nevezi a szerző egy helyütt. Például olykor szó szerint, minden egyes kirándulásakor a zsidóság hiányjelenlétébe botlik. Abba, hogy itt egykoron éltek, most pedig már nincsenek sehol. Illetve nagyon is jelen vannak a permanens, elmondhatatlan hiány formájában. További azonosságot teremt a szövegek között, hogy mind-egyik útirajzból kivethető az elbeszélő profilja is. Ez a jelenlét hol marginális, hol pedig számottevőbb. Visszatérő motívum, hogy felidézi az utazás első lépéseit, ahogyan elindul Miskolcra az antropológia szakosok külön csoportja a jól bejárattott alpesi busszal; a társaságot egy bizonyos DJ Zöld többször színesíti, mintha szerepeltetése adna keretet a könyvnek, az első és az utolsó út során találkozunk vele. De találkozhatunk az elbeszélő élettársával, T.-vel is, aki hol elkíséri utazó párját, hol pedig otthonukban várja őt a túra végén. Nem az a kérdés, hogy ott volt-e T., vagy sem, hanem hogy milyen funkciója van ezeknek a referenciapontoknak. Ezen a ponton mintha összekeverednének a műfaji kódok. A szövegek nagy része ugyanis nem akar útinapló, stílszerűen: mezei útinapló lenni, a referenciasatírozások ellenpontjaként gyakran él az elbizonytalanítás, a lebegtetés, magyarázó fikció eszközeivel. Ezek a fikciós ficamok, vagy fikciós fikciók (a ficam és a fickó a könyv két kulcsszava) van, ahol fokozzák az olvasói figyelmet, máshol pedig inkább zavaróan hat, mintha egy helyben topogna a szöveg, a referencia-fikció húzd meg-ereszd meg játéka miatt. (Legalábbis e sorok írója így olvasta ezeket a szöveghelyeket.) Pár helyen vendég-szövegekkel is találkozhatunk. Ezek az idézetek nagyon arányosan vannak elhelyezve, Kiss Noémi nem viszi őket túlzásba, egyáltalán nem kérkedik velük. Nem illusztrálásra, hanem demonstrálásra használja az idézeteket, például Paul Celan egyik strófáját. Másutt pedig Celan eredeti nevét (Antschel) rejti el a szövegben.

A leírás nehézségeire Kiss Noémi a kötet legelején reflektál. A *Bukó* című nyitószövegben, mely a *Tájgyakorlatok*ból vándorolt át ide, a táj leírhatatlanságát így írja le: „A tájban kizárólag bukolika van, az pedig leírhatatlan, mert Bukó inkább egy hangulat, mint beszéd vagy nyelv, itt senki sem mondja ki, mije fáj, mindenkinek valami nagy és titkos baja van. Leginkább hallgatni szeretnek itt az emberek, akkor is, ha beszélnek.” (10) Mondhatjuk úgy is, hogy a némaság ezeken a végvidékeken tájnyelvi jelenség, persze a végvidékek kifejezésben van valami következetlenül negatív, hiszen a szövegek ezekről a végekről tudnak nyitni. A néma tájak megszólaltatása összetett probléma. Egyfelől konkrét nyelvi kérdés, hiszen ezeken a területeken a nyelvváltások, a nyelvvelhagyások állandóak. Nemcsak az emberek tűntek el ezekről a vidékekről, hanem a nyelveik is. Máshol pedig már csak egy-egy ember beszél az adott nyelvet. Ha pedig már meg lehet számolni, akár egy kézen is, hogy hányan beszélnek egy nyelvet, akkor annak a nyelvnek sajnos nemcsak a beszélői, hanem az órái is meg vannak számlálva. Ebből a szociolingvisztikai-dialektológiai nézőpontból különösen izgal-

mas, hogy a német nyelv, mint lesüllyedt kultúrjav (*noch da zu: gesunkenes Kulturgut*), mint eltűnt vagy feltjaiban megmaradt nyelv mennyire meghatározta ennek a régióknak a kultúráját. A germanista Kiss Noémi ezeket a nyelvi változásokat precízen rögzíti. De a nyelvi kérdésnek van egy egzisztenciális vetülete is. Halottak földjein, *Waste Landen*, vagy pedig önmagukba, zár-ványlétük tudatába zárkózott néma emberek között járunk.

Kiss Noémi tag kultúrafogalommal dolgozik. A *Rongyos ékszerdoboz* alighanem legnagyobb vállalása, hogy a természet és a kultúra, más hangszerelésben a létezés és a történelem egymásra permanensen ható, egymást alakító, átrendező erőtereit konok kíváncsisággal vizsgálja. Ételektől és italoktól az építészetten át az öltözködésig minden olyan diskurzus izgatja a szerzőt, ami az adott tájról elmond valamit. A Szászföldet bemutató szöveg (*Néprenoválás*) például a térségben megfigyelhető identitásváltás mozzanatát vizsgálja. Az ott élők örömmel fedezik fel magukban a szászt. De azt sem hagyja szó nélkül, hogy mennyien hagyják el félkész vagy kész házaikat, hogy máshol próbáljanak szerencsét. Ezek a kettős folyamatok, a generációs különbségek, az akcelerációs változások, a férfi és nő közti viszonyrendszerek, a könyvben olvasható néprajzi terminussal: a párhuzamos különidejűségek lesznek a legizgalmasabbak. Így például az a feloldhatatlan paradoxon is az eszébe jut az olvasónak, aki együtt utazik az elbeszélővel, hogy ezek a régiók egyszerre hirdetik a multikulturalizmus, a többvallásúság, a különböző etnikumok egymás mellett élésének a sikerét, és ugyanannak a teljes, totális kudarcát. Siker, hiszen Lembergben „az egész lengyel birodalom összes nyelve és vallása megvolt. [sic!] Lengyel, német és itáliai katolikusok, rutén, görög és bolgár óhitűek, protestáns skótok, mohamedánok és zsidók éltek együtt.” (97) És totális, teljes kudarc, hiszen „hol vannak? Hová vitték őket? Kik vannak helyettük? Zsidók is laktak, ők sincsenek. Örmények, osztrákok, skótok és olaszok is. Hiányoznak. Máshol vannak, elmentek. A föld alatt? Részben. Nem tudni. Igen, ott.” (76) De azért az elbeszélő fürkésző tekintete észreveszi a multikulti új, még gyerekcipőben járó formáit. Például a Lembergben éttermet vezető libanoni falafelest. Ezen a környéken találkozik a világ legrondább nőjével. A csúfságnak ez a gazdag esztétikai leírása *Trans* világát és stílusát idézi.

Hogy a kötet szerkezete igazán flexibilis és erős legyen, Kiss Noémi kettő darab ellenpontot is elhelyezett benne. Az egyik *Az angol iskola*. Az iskola azért angol, mert az iskola darabjait Nagy-Britanniában készítették, Magyarországon már csak össze kellett őket szerelni. Innen érthető az alcím kétértelműsége: *Emlékpanelek*. Ezek a panelek emlékeztetik az elbeszélőt halott nagyanyjára, pontosabban nagyanyja halálára. Itt az utazás belső természetű, a hangsúly pedig az időn van. Felkavaróan intim, de közben szemérmesen adagolt, megrázóan őszinte szöveg ez.

A *Geográfiai ficam* című úti beszámólót szintén a személyesség hatványozottsága különbözteti meg a többi írástól. A Zombor és Szabadka közti vidékeken játszódó darab verbálisabb, közvetlenebb, mint a többi. Ennek a történetnek két szereplője van. Az elbeszélő és barátnöje, a Vajdaságban született műfor-

dító. A novella elején együtt látogatják meg a barátnő szüleit, találkoznak annak ismerősével, Marikával, elmennek a palicsi tóhoz, sőt még abba a kávézóba is betérnek, ahová Tolnai Ottó szokott járni. De a csúcspont a zombori tejpiacon játszódik. Az elbeszélő egy pertli cipőfűzőt akarna venni, de adjuk is át neki a szót ezúttal egy picit hosszabban: „Aztán egyszer csak az öreg hirtelen kijön a pult mögül, addig én szedegetem az állványról a fűzőket, biztosan csak a pontos időre kíváncsi vagy el akarja adni az összes cuccát. Először csak szelíden beszélnek egymással, aztán egyre kajánabbul vigyorog, kezdi fogdosni Kata blúzáját, mintha valamit követelne. Ideges leszek, visszaszaladok a pult mögé, sebes léptekkel, bütyköl lent a táskájában, kotorászok, izzadni kezdek a homloka, majd pár perc múlva újra kijön, mutatja az igazolványát, kiabál, hangosan magyaráz valamit. Nem tudom eldönteni, hogy mérges-e vagy csak akarnok. Megijedek. Próbálunk kihátrálni, elkezdem húzni Kata szoknyáját, aztán a fejét fogom, hátha az segít, és az öreg számára világossá válik, hogy mi nem hozzá jöttünk, erre egyre mérgesebb. A cipőfűzője sem kell. Nem loptunk, mondd meg neki – kiabálom. Kata nem válaszol. Az öreg egyre erőszakosabb. Vitatkoznak. Valamivel gyanúsít minket, nem értek egy szót sem, úgyhogy a hangsúlyokból próbálok következtetni. Ne, ne! Da, da! Az öreg végül lehiggad, mert valaki hátulról megfogja a vállát. Elfutunk. Á, semmi, csak el akart venni feleségül. Azzal a feltétellel, ha megmutatom előtte a fogaimat. Győzködött, hogy nyissam ki a számat. Minek? Épp a fogaid kellett neked? Persze, abból akarta megtudni, hány éves vagyok. Nem hitte el. Miért, megmondtad? Persze, mondtam, hogy negyvenhárom. Magyar nőt keres, azt mondta, azok szorgalmasak és nem kell nekik annyi szex. De neked kell, nem mondtad? Hülye. Így udvarolt? Igen, igazi trubadúr a cipőfűzős. Vitt volna a falujába, mutatta a lakcímét, igazolványát, hozni akarta a spórolt pénzét, mindent felajánlott, módosnak mondta magát, az áruháza jól megy. Mivel nem akartam kinyitni a számat, megharagudott. Mélységesen megsértettem. Remélem is!” (151–152) Akár merőleges egyidejűségnek, vagy a magyar elbeszélő irodalom klasszikusával a bolgár kalauz-jelenségnek is nevezhetjük a fenti történetet. Ugyanazokból a jelekből, benyomásokból homlokegyenest másra lehet következtetni. Ezen a ponton, és a könyv sikerültebb helyein Kiss Noémi sikeresen hajtja végre a már fentebb is említett határátlépést. Nemcsak topográfiai-földrajzi, hanem műfaji-poétikai értelemben is. De ami a legnehezebb és a *leghatártalanabb* tapasztalat, amikor a határátlépés, más szemszögből a határok eltörlése, hermeneutikai értelemben is megtörténik. Amikor megértünk valamit, vagy valakit. Amikor egy táj szemébe tudunk nézni. És akár még a táj is tekintettel van ránk.

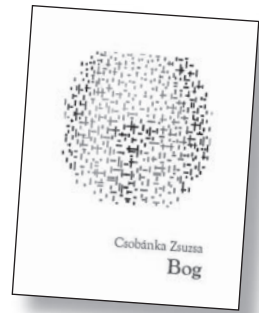

Mizser Attila

Csomópontok

(Csobánka Zsuzsa: *Bog. Szoba Kiadó, 2009*)

„Corinthe nem akadt fenn a furcsa ellentmondásokon,
inkább gyönyörködik...”
(Alain Robbe-Grillet)

Csobánka Zsuzsa *Bog* című első kötete az első kötetre jellemző sajátosságokkal vár az olvasóira. Felemás helyzetben van, mint a debütáló kötetek, szerzők általában, és miképpen eljövendő olvasói is. Fel kell, bizonyára fel kéne vállalnia az ezidáig megírt korpust, az első fellépés minimum ezzel is mindenkor számot vet, számot kell, hogy vessen, pro és kontra. A szerzőnek lehetnek is efféle szándékai, illetve kétségei, hisz egészen terjedelmesre sikeredett a maga száztíz

oldalával a Szoba Kiadónál szárazodó *Bog*. Bogból alakuló szövet. A szétszalazás most szorosabb kapcsolatban, olvasatban – ugyanakkor itt most súlyozottabban – az olvasó feladata marad.

A csomópontok mindig meghatározói egy kötetnek, megtalálni azt a szegmensét, szálát, ahonnan megnyílik, megnyílhat számunkra a szöveg, a szövegrész, az egység. Az egyik ilyen pont lehet a kötetbéli ciklusok aránya, felosztása. A könyv három szakaszra tagolt. Két hosszabbra (*X, Y*) és egy rövidebb záró etapra (*Z*). Számomra épp ez az utolsó, arányaiban függeléknél tetsző rész mutatja fel a legkevesebb potenciált. A kötet egészéhez nem sok dramaturgiai szállal kötődik, és a kötet kapcsán is hiányzik az invenciózus zárlat. Elkötés. Ugyanakkor – és ez a szerkezet picit ezért is hat bosszantóan – remek retorikai alakzatokat mozgat a szerző, amelyek célszerűen utalnak a mű címadására. Gondolok itt egészen pontosan a detrakció alakzatára, amely az elhagyáson és csökkentésen alapuló eljárásokat foglalja magába, valamely nyelvi elem elhagyását a jelentésegész fokozása érdekében. Ez a kvázi enigmatikus jelleg nagyon izgalmas színezetet ad a kötetnek. De ugyanígy az epexegezis, amely majdhogynem az ellenkezője, egy fejtegetésen, hozzáadáson alapuló adjekciós alakzat. Az önértelmezés és nyelvi újradefiniálás ábrázolása. Kioldás. Befűzés. Csomópont.

A bemutatkozó köteteket jellemző fonákságok dacára Csobánka könyvének mindenképp nagy erény, hogy a versbeszéd egydivé képes válni, a szövegek megmutatnak egy egyéni hangot, amely helyenként eminensen mintha Kemény István poétikáját idézné. De akárhogy is legyen a „mintákkal”, az egzisztenciális, személyes élmények levonása konzekvens a költészet viszonylatában. A titokra, elhallgatásra épülő versszerkezet itt is megjelenik, a versek felépítése legtöbbször két lépésre egyszerűsíthető: a verskezdet egy állapotrajz (általában a beszélő és

környezetének/helyzetének ellentétére, idegenségére épül), ezt követi valamiféle feloldás (olyan tapasztalathoz ér el a beszélő a textus végén, amely vagy a helyzet elfogadását, vagy egyfajta alapigazság kimondását teszi lehetővé). Ami egydivé teszi ezt az építkezést és a versbeszédet, az a scenika: Csobánka Zsuzsa verseire a medialitás, a filmszerűség jellemző, egyfajta montázszerkezet, amely egyrészt a szóképekből adódik (pl. „üvegmercv”), másrészt a helyzetek, az állapotok mozaikszerű leírása, megalakotása (pl. *Virrasztók, Várólista* stb.) eredményezi. Ahol ettől eltérő technikát alkalmaz, és a nyelvvel kísérletezik, ott „görcsösebbé”, anakronisztikussá válik maga a nyelvezet, és mintha a kötet egészéből is kilógnának ezen textusok (pl. *Pilarsua énekei, Ambuláns*). Kissé visszatetszőek számomra azok a passzusok is, ahol belterjes ajánlások, események, paratextusok mentén alakuló versnyelvet kezd működtetni.

A szövegek jellegzetessége továbbá – talán épp a fentebb leírt montázs-technika és a filmes fragmentáltság miatt –, hogy a szituációk, létmódok, állapotok ütközését, ütköztetését is megmutatják. Pontosabban a hétköznapi események, tapasztalatok, észlelések, reflexiók túlmutatnak önmagukon, egyszerre jelennek meg közvetlenségükben és egyediségükben, és sokszor mintha az álom és a valóság kontaminációjában kerülnének egymás mellé. Maga a versbéli én vehemensen képes erre a kettős látásra, és mintha önmagát is kívülről és belülről tekintené/értelmezné egyszerre – szintén nagy erénye a szerzőnek, hogy mindezt nyelvilag is képes megfogalmazni.

Csobánka erőssége a mondat és a verssor: a predikatív viszonyok átrendezésével, a hiátusok pontos adagolásával meglepő tartalmakat képes kifejezni. Ennek köszönhető, hogy a dialogikus és monologikus szövegek retorikai lehetőségeit a legjobban sikerült versekben maximálisan képes kiaknázni. A chiasztikus szerkezetek leleményes működtetése is jellemző. A gyengéje, és lírájának sérülékenységet feltételezi, a vers egészének megformálása, a kifejtő részek aránya, amikor a kelletnél több a konstelláció, a körülmény, a viszony, és adott helyzetben mindez több sorban manifesztálódik, kerül kifejtésre, mint amire szükség lenne. Azonban ez alól is vannak kivételek: a *Férc* című vers például a jól felépített szövegek közé tartozik. A technika, amely egyébként több Csobánka-versre is jellemző, abban áll, hogy a központi motívumok értelmezési körét az egyes versszakok a lineáris olvasás során egyre tágitják, illetve, bizonyos pontokon összefűződnek (fércelődnek) a kontextusok. A *Férc* egyfajta identitásvesztés leírása, a kéz/ujj/köröm asszociációs rendszere jelenti a kiindulópontot, amely a verskezdetben egyrészt ellentétes lelkiállapotok leírásában játszik szerepet, miközben ügyesen elrejt egy intertextust: „Mit már régóta nem, tövig rágni / majd véresre reszelni a körmöt, / rejtse őket kétszerkettő, / a boltív józansága.” A következő két versszak mintegy duplikálva fejleszti tovább a verset: a második élére vasalt ruhákat említ („Élre vasal mindhiába / a test összegyűri ügyis”), egy manuális és mechanikus, köznap, kifejezetten női tevékenységekre utal, ezáltal mintegy előkészíti a vers második felében szereplő, balladisztikus hang-

vételű strófákat: „Az apróságokat napjában / százszor kupacba hordani össze, / legyen félfá, párkány vagy parketta, / hibájából nem tanul, mint a hangya, / összevarrja, hulljon, aki férges.” És: „A mosásban lepkéssé ázott ujjak / messze nem méltóak az érintésre.” A harmadik versszak pedig ezzel szemben az ismert, ujjakat számláló mondókat idézve egyfajta mitikus távlatot teremt: „Az egyik csak a bőréből bújt volna ki újra, / a másik csak nem felejt.” A manuális tevékenység nyer mitikus tartalmat a címet is idéző varrás-motívumban: „Ügyetlen, tömpe végük nem bírja / meglépni a tű fokát, elvétí / a befűzést újra meg újra.” A vers a kezdettől a zárlatig fokozatosan jut el a nőiség lebontásához, a körömrágás mint egyfajta kasztrációs aktus értelmezhető, a vasalás és mosás, valamint a varrás kudarcra funkcionálisan jelzi az átrendeződést, a tű pedig akár fallikus szimbólum is lehet, amelyet azonban az utolsó két sor (Csobánka Zsuzsára jellemző módon) felold: „Ölteni maguktól tanul tű és cérna. / A köröm még jóval a halál után is nő.” A szöveg azért erős, mert a felsorakoztatott motívumok meglepő módon rendeződnek rendszerré, a nyelvhasználat ötletes, az asszociációs háló nem lesz direkt.

A csomók sajátja marad, hogy mindenki másként kezd a bogozásukhoz. Nincs leírt szabály, módszer. Ebben rejlik izgalma és kiszámíthatatlansága is. Pontos megfejtés nem adható. Egy csomó lehetőség adódhat. Csomópontok vannak. Megoldásuk biztató.

Bedecs László

Szoknyás lábak mozgása

(Csobánka Zsuzsa: *Bog. Szoba Kiadó, 2009*)

Mindezidáig senki nem definiálta, pontosan mi az, hogy női szöveg, bár bizonyos megközelítések szerint ez stilisztikai szempontok alapján is behatárolható. A definíció már csak azért sem sikerülhet, mert egy szöveg milyenségét nagyrészt maga az olvasó dönti el, az olvasó pedig sokféleképpen olvas, azaz sokféle értelmezést hoz létre ugyanabból a szövegből kiindulva. Ettől függetlenül van a műveknek egy olyan csoportja, melyben a „mit jelent nőnek lenni?” kérdés nyíltan vagy rejtve, de nagy hangsúlyt kap, és ezeket a műveket, ha nem is kizárólag, de nők írják. Ebből viszont az következik, hogy újabban hajlamosak vagyunk minden női szerző által írt műről megkérdezni, vajon bír-e valamilyen speciális tudással a nőiségről, a szerelemről, a testről, vagy egy másik szinten arról, mit jelent a kultúránkban nőnek lenni, illetve miképpen működik az az igen összetett diszkurzusrendszer, amely létrehozta a nőiség fogalmát, egy megint más szinten pedig magáról a nemi alapokon felosztható irodalomról.

Csobánka Zsuzsa első kötete egyáltalán nem provokálja az

efféle értelmezéseket, de nem is teszi őket megkerülhetővé. A szexualitás kiemelten fontos szerepet kap a kötetben, de inkább csak célzásokon, finom utalásokon keresztül, azaz a kortárs irodalomban egyébként gyakori szókimondó, nyers erotikát inkább kerüli. A legmesszebb a „Simogass csak, olyan jó a kezed” típusú mondatok mennek, de ezek még bőven a szalonképesség határai között maradnak. Ugyanitt, a *Hosszú* című versben azonban vannak sikamlósabb részek is, mint például: „te belém nyúlsz, aztán aprózni kezded” – habár itt is felnyílik egy szolidabb jelentés is, minthogy egy séta leírásáról van szó, a „belém nyúlsz” igét a „belém karolsz” változatának is érthetjük, az aprózást pedig az apró lépésekre. Megjegyzem, ha már stilisztikai kérdéseket is érintettünk, hogy a „te” névmás szükségtelen a mondatban, csak nehézkessé teszi, hígítja, megtöri. Hasonlóan a következő idézet is, melyben a nő–férfi-viszony erotikája újszerűen jelenik meg, a nő saját szerepére, illetve a kapcsolat hatalmi pozícióira kérdez rá, ám a téma nincs jól megírva, a mondat rossz:

A mozgólépcsőn számolom,
hány férfi csuklójába martam foggal,
és megnyugat-e, hogy ők is akarták.
(*Status quo*)

A mozgólépcsőn a szembejövőket szokás számolni, furcsa lenne, ha azok között ilyen sok lenne az ismerős – de ezt még el lehet fogadni, hiszen a beszélő talán csak saját gondolataiban merül el, magában számolgatja a férfiakat. Az viszont már probléma, hogy az állítmány, a „számolom” ige, a „megnyugat-e” tárgyira is vonatkozik, márpedig ilyen kifejezés nincs a magyarban, és remélem, Csobánka Zsuzsa verse után sem lesz. Az „ők is akarták” tagmondat ugyan csavar még egyet a képen, de nem tesz jót neki, végképp zavarossá teszi. De még egy példa ugyanerre a problémára: szép és bátor, finoman erotikus kép lenne „A combok pihéi közt jégkutyá olvad” (*Vízjelek*) sorban, ha a „jégkutyá” szó nem lenne kicsit erőltetett és nagyon megmosolyogtató. Szintén soknak tűnik az „Akarlak, ha te engem nem, / röppent a szirénes dó skálája” versmondat is (*Aki táncol*) – mert nehéz lenne megmondani, mit is jelenthet a „szirénes dó skálája”, és hogy tud ez a valami ráadásul röppenteni vagy röppenni.

Szerencsére vannak figyelemre méltóbb, fegyelmezettebb, Csobánka Zsuzsa érzékenységét és hallását dicséret megoldások is, melyek nem csupán a testélményről beszélnek összetettebben, de magára a beszédre, a beszéd minőségére is nagyobb hangsúlyt fektetnek: „Kéthetes metsző, fémes íz a test / a számban” (*Talán nem is...*), „Meztelenül, a melleim egymásnak estek” (*Aki táncol...*), vagy talán ezek közül a legjobb sor: „szeretnék a szomszéd Zsike lenni” (*Reggeli tea*). Ezekben a versmondatokban már érződik az az eredetiség és az a feszültség, amiért Csobánka kötetét feltétlenül érdemes elolvasni. És természetesen nem csak egy-egy felvillanást, hanem hosszabb szövegrészleteket és teljes verseket is lehet említeni: a *Mélygyász*, a *Szkafander* vagy a *Mocsári golya-hír* címűek feltétlenül ilyenek. Utóbbiból idézek hosszabban:

Kilenc emberöltőt él a fecsegő varjú.

Egy szarvas oly sokáig, mintha négy varjú élné benne életét.

Három szarvas korát éli meg egy holló,

kilenc hollónyit él a pálma,

s tíz pálma korát élék meg a nimfák,

Zeusz széphajú lányai.

Ez a határozott, nagy lendülettel előre gördülő beszédmód a kötetben több helyen is visszatér, és mutatja be újra és újra e költészet másik fontos aspektusát: nem csak érzékeny és panaszos, hanem öntudatos és következetes is tud lenni.

Csobánka Zsuzsa költészete mindemellett felkavaróan érzelmgazdag líra. Rafináltan az, és a rafinéria a versek váltakozó érzelmi hőfokában rejlik: akár egy versen belül is jelen lehet az öröm, a felszabadult boldogság és a csalódottság, a szakítás gyásza, a kilátástalanság és a levertség. A beszélő jellemzően két szerepben jelenik meg: kislányként, akit a családi viszonyrendszerek, szokások és titkok tartanak fogva és terhelnek meg, illetve szerelemes nőként, aki ugyan kevéssel is beélné, de vágyakozásnál, vagy pillanatnyi reménykedésnél többre nem igen jut. Ez a két szerep nincs a kötetben szétválasztva, úgy értem, nincs ciklusokba rendezve, ami azt a látszatot kelti, hogy a két szerep felcserélhető, avagy alkalmasint egymásból következik. Felcserélhető, mert lehet egy nő szeretőként is gyerekszerepben, azaz egy partnerkapcsolatban is alárendelt, de lehet a szüleiével, különösen az apjával, a nagyapával is kacér, körüludvarlást váró és kapó nő. És egymásból következik a két szerepe, mert a családban látott és megtanult nőszerep játszódik újra és újra a szerelemek során is.

Az említett szerepek rajzolta narratívák, noha a szerelmi kapcsolat a vezérfonal a kötetben, nem külön-külön, lineáris történetet megrajzolva jelennek meg a verseskötet három, szellemesen *X*, *Y* és *Z* címmel ellátott ciklusában, hanem hullámszerűen bukkannak elő és merülnek el. Mindegyik narratívában alapvetően benne rejlik a dialógus lehetősége, amely nemcsak a megszólítás sokszor megjelenő, de mindig lehetséges retorikai formáiban nyilvánul meg, hanem a Másik szereplő megjelenítésének gesztusában is. Ugyanakkor a beszélő, illetve beszélők és a megszólítottak korántsem olyan pontos körvonalakkal ellátott figurák, hogy az egyes verseket olvasva ne bizonytalanodnánk el folyton a tekintetben, ki is a lírai alany s ki a megszólított, illetve hogy voltaképp miféle kapcsolat is van köztük. A játék legjobb pillanataiban maga az olvasó sem kerülhet ki szereplői körből, és nem csak azért, mert a szövegek erős érzelmi-indulati ereje nyilvánvaló hatással van rá, hanem a beszélő és a megszólított figurák meghatározhatatlansága miatt – azaz amiatt, hogy mindez akár az olvasó is lehet.

A könyvön hangsúlyosabban végighúzódnó szerelmi történet mozaikjait, egy kapcsolat emlékezetes pillanatait, utólagos jelentéssel-jelentőséggel felruházott apró eseményeit láthatjuk, jellemzően húsz-huszonöt soros szabadversekben. Néhol csak

messzebről, fátyolosan mutatja a viszonyt egy-egy szöveg, más-hol egészen közlőrl, egy-egy tárgyat kiemelve és körüljárva. De mindkét esetben igaz, hogy a látvány nem valamiféle eksztatikus élmény ebben a lírában, inkább az emlékezet működésének élménye, avagy pontosságélmény. Ez az igény, mármint a pontosságé, még azokban a versekben is megragadható, ahol az álom, az alvás vagy az éjszaka adja a vers már emiatt is elmosódó hátterét. A megélt események feletti finoman provokatív reflexivitás uralja a versbeszédet, ahol a látvány maga is rögzít valamit az átélt érzelmekből, ráadásul arról is számot ad, hogy a nőiség sohasem önmagában áll, hanem bináris oppozíciót alkot a férfissággal, azaz szerencsés, ha a vers fókusza az egymástól elválaszthatatlan nemek kapcsolatára esik:

A bevásárlókocsi, amibe múlt éjjel

ültettél, már nem áll a ház előtt.

Reggel a kuka mellől tolták el,

talán épp régi helyére, a bolthoz.

(*Tudodki*)

Azt ma már sokan tudják, hogyan kell a depoetizált, stílusában lefelé vitt nyelvet jól működtetni, de azt kevesebben, hogyan lehet a hétköznapi nyelv megszilárdult szókapcsolatait nem csak viccesen, de jelentéstelen elhelyezni a versben. Csobánka Zsuzsa egyik fontosabb eszköze az efféle szavakkal, szókapcsolatokkal való játék – kiegészítve valami nagyon hasonlóval, a szállóigévé lett klasszikus versrészletekkel. Előbbire jó példa a „csak oda” vasúti kifejezés, melyet egy másik versben „retúr”-ral még ki is emel, de a kötet címe is úgy vonatkozik az élet bonyodalmaira, a gubancokra, melyeket jó lenne akár a versek segítségével kibogozni, hogy közben persze a mai fülnek ismerősebben hangzó *blog* szóra is utal, arra a fórumra, melyben éppenséggel az alanyi költészet közvetlenségét, nyitottságát, naplószerűségét is felfedezhetjük. Az ugyancsak fontos versdialógusnak viszont nem feltétele a szomszédosság: József Attila- és Pilinszky-idézetek kötik össze például a kötet más-más pontján felbukkanó szövegeket, az „ezért tanultam járni” sor legalább két hangsúlyos helyen, az „engem vigyen föl” és az „el vagyok veszve, azt hiszem” típusú idézetek ötször-hatszor bukkannak fel, de még a kötet szerkesztője, k.kabai lóránt egyik kötetének címe, a *nem kijárat* is kétszer tér vissza.

Más kérdés, hogy gyakran viszont poros, lapos, százszor ki-játszott megoldásokkal is megelégszik: „nagyapa az ovis jeletem vagdalja késsel” – az óvodai jellel poénkodás ma már bulvárkategória, versben kifejezetten kínos, és ehhez még az sem tesz hozzá sokat, hogy nem ollóval, hanem késsel vagdal az a bizonyos nagyapa (*Farkasvakság*). De ide sorolhatók a különféle infantilis mondatok is, például a legózó húgról: „a szoba közepére szórt elemek / közt királynő, máskor a túró rudié” (*Csak oda*), a tornaórák szóhasználatát beemelő: „jó messzire hajítottam, mint a kislabdát” (*Felújítás*), vagy a gyereknyelv egy felejtendő fordulatával, a „jászásiból” szóval élő *Hamvasztás*. Eközben az asszociá-

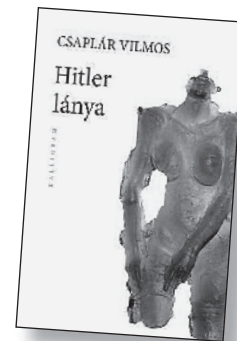
ciók sokszor túl vadak, követhetetlenek, szétesőek. Gyakori hiba ez azoknál a költőknél, akik tudják, hogy a költészet egyik alapja épp a távoli képek és fogalmak közti kapcsolat megtalálása, az asszociáció újszerűsége, a metaforák frissítése, és ezért sokszor olyan képeket is egymás mellé helyeznek, melyekben nincs meg e kapcsolatnak még a lehetősége sem, és így képzavarnak minősülnek: „Vizsgálom a nyulat, milyen, mikor a hajába tūr” (*Nyúl*), „te jó ég, ez már majdnem vetület, / pedig csak az ürességgel akartam öltre menni” (*Fészüember*) „a kövek a hátadon vasszín ék” (*Tavas, nyár...*)

De ezek a végig nem gondolt versrészletek, melyek ilyen nagy számban jelentősen megterhelik a kötetet, még mindig jobbakk, mint a túlzott óvatosságból és néhol fantáziatlanságból születő, közhelyes megoldások, melyekből ugyan kevés van, de egy-egy is nagyon rossz szájízt hagy maga után. Épp ezért mondható, hogy a képszerűen szerveződő, de a történetmesélésre is nyitott versnyelv, az új keletű női lírában előszeretettel használt dalforma látványos kerülése, ugyanakkor a szabad verset összerántó drámaiság, vagy az ezt ellenpontozó ironia, illetve a nagy érzelmekkel átélt események és vállvonogató érzelmesség keverése még a felmerülő megoldatlanságokkal, nyelvi és tematikai következetlenségekkel együtt is éles és erős kereteit adják e költészetnek. Olyan keretet és alapot, melyre hosszú távon lehet a mostaninál igényesebben és masszívabban is építkezni.

Hervai Cecília

Az én-integritások felszámolása

(Csaplár Vilmos: *Hitler lánya*. Kalligram, 2009)

Személyek, sorsok, életutak, történelmi események láthatatlan erőitől vezérelt, véletlenszerűnek tűnő találkozásait követhetjük végig Csaplár Vilmos új regényében. A szerzőtől nem szokatlan módon egy letűnt éra elevenedik meg előttünk, akárcsak az *Igazságos Kádár János* esetében. A regény három tematikai egységből építkezik, melyek közül az első részben a Szeged környéki tanyavilág életébe nyerhetünk bepillantást, ahol Pipás Pista személyéhez kötődő bűncselekmény-sorozatokról hull le a lepel. Ezzel egyidejűleg egy másik történet is kezdetét veszi, nevezetesen Kuczor Fanni és Hitler románca. A második egység a magyarországi zsidó deportálások idején játszódik, a figyelem középpontjában a Kasztner-mentőakció előkészülete, majd kivitelezése áll. A regény záró epizódjában pedig az 1956-os, va-

lamint az azt követő események szolgálnak háttérként Kujeda Éliás és Ruckner Jolán párhuzamos történetének elbeszéléséhez.

A regény cselekménye nehezen ragadható meg, annak ellenére, hogy szerkezete látszólag stabil alapokon nyugszik. A regény hármas tagolású, szerkezete mégis problematikus, amely egyrészt arányainak eltolódásaiból következik. Míg az első, illetve a harmadik részben párhuzamos elbeszéléstechnika jellemző, addig a közbülső betétben ezt felszámolja a szerző, aránytalanul kiemelve a zsidómentő szálát, osztatlan figyelmet szentelve Kasztner Rezső szinte biográfiai pontossággal rekonstruált tevékenységének. A cselekmény megfoghatatlansága másrészt abból adódik, hogy a tematikai egységeken belül számos apró történet, elágazás található, melyek nem maradnak a kijelölt határokon belül, hanem utalások, motívumok szintjén másutt is felbukkannak, szinte kibogozhatatlanná téve a regény struktúráját. A regény szerkezeti modelljét a legszemléletesebben Kujeda *patkányemlékezete* nyújtja, miszerint a cselekmény soha nem egy biztos mederben áramlik, hanem a kisebb-nagyobb történetek labirintusszerű egymásba futása alkotja a narratívát.

A regény szerkezetének újabb problematikus pontja a szereplők mozgatóásával áll összefüggésben. A Csaplár-műnek nincs főszereplője, ahogy egyértelmű cselekménye sem. Vannak ugyan szereplők, akik hol hangsúlyosabban, hol pedig a háttérbe szorulva mindvégig jelen vannak a regényben (pl. Kujeda Éliás, Ruckner Jolán stb.). Más esetben viszont az eleinte hangsúlyos pozícióban álló figurák a hozzájuk kapcsolódó hosszabb-rövidebb történetet bevégezve kiiktatódnak a regényből. A szereplők díszletszerű váltakozását nem róhatjuk fel a szerzőnek, tekintve, hogy a fontosabb szálakat (pl. Pipás Pista történetét) lekerekítve, hiátust nem keltő módon ágyazza be a narratíva folyamába. A Hitler-karakter azonban elgondolkodtató, mivel kizárólag a mű első részében tölt be meghatározó szerepet. A továbbiakban viszont azon kívül, hogy esetleg megtermékenyítette Kuczor Fannit, egyáltalán nem jelenik meg, még csak utalás szintjén sem. Vannak ugyan elszólások más szereplők részéről (pl. Kujeda: „bassza meg a kurva anyját a Królik főhadnagy meg a Hitler!” 211), azonban ezek a megjegyzések nem árulnak el semmit Hitler személyéről. Az a Csaplár által képviselt hang, amely szinte szimpatizál a Hitler-figurával, teljesen megszűnik. Éppen ezért kérdésessé válik, hogy Hitler címben való szerepeltetése helyénvaló-e. Vagy egyszerűen arról van szó, hogy a szerző egy hatásvadász címet akart kölcsönözni a regénynek, amely ráadásul az Igazságos Kádár Jánosra való reflexiónak is tekinthető, legalábbis címválasztás tekintetében. S ha ez valóban így van, abban az esetben nem maradhat rejtve a szerző azon szándéka sem, hogy a már meglévő olvasótáborát a címbéli hasonlóság következtében ismételtlen maga mellé állítsa.

A regény menetének követésében a narratíva fragmentáltsága mellett a szereplők közötti viszonyrendszer kuszasága okozhat nehézségeket. Ennek oka részben a névbéli azonosság. A névbéli egyezések alapját nem rokoni kötelékek biztosítják, mint például Gabriel García Márquez regényében, a *Száz év magányban*.

A Márquez-analógia mégis fennáll, hiszen a név mindenkorai viselője nem kerülheti el az abban lakozó sorsszerűséget. A névadás alapja a regényben egy családi tragédia: Pipás Pista tanúja volt öccse öngyilkosságának. A megrázó élmény elől menekülve folytonos lakhelyváltoztatása során minden fiút, akivel kapcsolatba kerül, öccse emlékére Éliásnak nevez. Köztük egyetlen fiát is, akit csecsemő korában magára hagy. Mivel az eredeti Éliás önakasztással vet véget életének, nevéhez az akasztás árnya rossz ómenként társul. Nem véletlen, hogy a regény egyik meghatározó figurája, Kujeda Éliás is egy életen át apja öngyilkosságának álcázott megölése elől menekül. E gyilkosság kivitelezésében Pipás Pistának kulcsszerep jut. A regényben tehát folytonosan váltakoznak a helyszínek, a történetek, és az Éliások gyarapodó száma miatt szinte követhetetlen, hogy ki kivel áll kapcsolatban.

A szereplők közötti szálak kibogozásánál a névazonosság mellett a sorozatos névváltoztatások okozhatnak további nehézségeket. A névbe rejtett sorsszerűség különösen igaz, hiszen az akaratlagos, vagy akaratlan névváltoztatások egy másik sorsba való belépés zálogává válnak. Azonos szereplők új név által más szerepben való feltűnése fokozza a bizonytalanságot a regényben. A névbeli kettősség egy személyiségbeli pluralitást hoz létre. Az új név minden esetben identitásbeli változást idéz elő. A regényben olykor a névcsera a tudatos sorsváltoztatás eszköze, amely Pipás Pista esetében még nemi identitásbeli bizonytalansággal is jár. Pipás Pista születését tekintve nő, mégis férfiruhát öltve, férfimunkát végezve ismeretes a Szeged környéki tanyavilágban. Éppen ezért a környezete sem tudja eldönteni nemi identitását, így Pipás Pista vagy Lóránt Mihályné, alias Rieger Pál, Rieger Pálné, Földi Viktor, vagy Földi Viktóriaként ismeretes. A tudatos névváltás másik példája Kujeda Éliás, aki a regény elején Orsoják Tóniként jelenik meg. Később nevelőszülőkhöz kerülve kapja a Kujeda nevet, mellyel egyidejűleg maga indítványozza a keresztnévcsereét is. A tudatos névcsera, amely a korábbi akaratlan események akaratlagossá tétele, az egyéni sors uralhatóságának szimbólumává válik. A szereplők névbeli kettőssége sokszor a bennük lakozó személyiség dualitását jeleníti meg. Az elfeledett név magában hordozza a személyiség rejtett vonásait, amelyek időnként a felszínre törnek, így a szereplők jellemrajzában is tetten érhetőek. Kujeda Éliás figurájában jól érzékelhető ez az ambivalencia. Értékelhető pozitív figuraként is, hiszen Jolánt megmenti a deportálástól, továbbá az '56-os forradalmat követően közreműködik a magyar értelmiség disszidálásában. Viszont a Börös Tóni korszakában átélt agresszió nem tűnik el nyomtalanul, jól bizonyítja ezt Jolánnal való bánásmódja, hiszen megerőszkolja a lányt, majd megkísérli foglyul ejteni.

A regényben megmutatkozik azonban az iménti névváltás ellenpéldája is, mikor az emberi akarattól független események járulnak hozzá az egyéni sorsokban bekövetkező változásokhoz. A regény első terminusában Hitler oldalán feltűnő Kuczor Fanni esetében a névcsera kényszer következtében megy végbe. Így válik az eredetileg Kuczorból Ruckner Fanni. Ez esetben a névváltozás egyben az egyéni sors feletti uralhatóság elvesztése,

hiszen az új név egy új világba való belépésre kényszerít: a közös zsidó sors vállalására kötelez. Ezen a ponton válik izgalmassá a cím, hiszen a szerepköri viszonyokban tapasztalt állandó mozgásból eredő feszültség bizonytalanságot ébreszt az olvasóban, mely Ruckner Jolán karakterébe ágyazottan éri el tetőpontját. Jolánnak Fanni lányként egyrészt szembesülnie kell egy, a vallását érintő instabilitással. Másrészt származása is kétségbe vonható, hiszen a regényben mindvégig kérdéses marad, hogy Fannit Hitler vagy Vukán Balázs *spermái termékenyítették-e meg*. Annak az abszurd volta, hogy egyáltalán elképzelhető, hogy a Führer lánya zsidó, ráadásul majdnem a deportálások áldozatává válik, bravúros csavar Csaplár részéről. A szerepközi viszonyokba rejtett sokrétű jelentésszintek ugyancsak egy tudatos szerzői munka eredményeként értékelhetőek.

A párhuzamos szerkesztésmód, valamint az egymásba csúsztatott síkok, regényterek jelenetszerűvé teszik a mű részeit, fejezeteit. A filmes eszközök alkalmazása nem áll távol a szerzőtől, hiszen korábban írt már forgatókönyveket, sőt a *Vadregény* című művéből filmet is fogattak. Csaplár a különböző szálakat művészi snittekkel illeszti össze. Jellemzőek továbbá a filmes készséggel megalkotott monológok (pl. mikor Hitler a vegetáriánus étkezés előnyeiről szónokol) és dialógusok (melyek a Kasztner-féle zsidómentő akció tárgyalásaira érvényesek). A filmszerűség iskolapéldája a regény – brazil szappanoperák világát megidéző – zárómotívuma, melyben Kujeda Éliás halálát ösztönszerűen megérezve Jolán vasalás közben a szívéhez kap: „Kujeda teste vonaglott egyet, majd mozdulatlanul, holtan feküdt a pamlagon. Újpesten a konyhában Csiliz Lajosné Ruckner Jolán a mellkasához kapott. Abbahagyta a vasalást. Eddig azt se tudta, merre van a szíve. Legalább hármat mellé vert.” (287) A vizualizációra is alkalmas elemek alapvetően a regény konstruktív elemeiként tarthatók számon, ennek ellenére a regény befejezése talán érzélesebbre sikerült.

A mű szerkezeti hiányosságaira vonatkozó megjegyzések nem vonnak le a regény értékéből, hiszen egy rendkívül olvasmányos, izgalmas könyvet tart kezében az olvasó, melyben amellet, hogy a szerző tartózkodik bárminemű állásfoglalástól, a szenttlen hang ellenére olykor megenged magának egy-egy mosolyt.

Nagy Bernadett

Ez a ház nem otthon

(Krusovszky Dénes: *Elromlani milyen*. Kalligram, 2009)

Vannak szerzők, akik nem tagadhatják le magukat. Biztosan nem ők például Spiegelmann Laura vagy Király Odett. Elolvastam a könyvet, és azt hiszem, most már minden kétséget kizáróan felismernek egy Krusovszky-verset – ha esetleg a későbbiekben valamiért úgy döntene, hogy álnéven vagy név nélkül ír, bár ezek után eszem ágában sincs alábecsülni a költő képességeit (ráadásul:

tudomásom szerint a Krusovszky is félig-meddig *ál-név*). Azt, hogy ez jó-e, vagy rossz, már nehezebb megmondani, viszont magáról a kötetről is éppen sajátos és állandósult hang-, kép- és színvilága miatt lehet általánosságban beszélni: nagyon egyben van. „Szabálytalan részek” egymásutánja, és mégis egységes koncepció alkotja az új, második könyvet.

Azért beszélek egyelőre inkább csak részekről, mint egy egészről, mert korántsem magától értetődő, hogy a sok, össze nem illő – de éppen ezáltal még inkább kitüntetett – apró részlet („mindenhol ott vannak körülöttem / ezek az apró darabok” – 62), hogyan állja meg egészként a helyét ebben a kompozícióban. Úgy tudjuk követni, mi is történik pontosan, ha észreveszszük, hogy a szerző először egy meglévő egészet szed darabokra. Ez mindig izgalmas folyamat, főleg annak fényében, hogy mit és milyen módon bontunk részeire. A részek újra-összeillesztése szintén egy végtelen variációs lehetőséggel kecsegtető feladat, a cél egy új harmónia megteremtése. Krusovszkynál ez utóbbi akció először önkényesnek, öncélúnak hathat, mert szándékosan ütköztet olyan részeket, melyek nem illenek össze: „néhány részlet, ha akarod, összefüggenek.” (73) Persze ez a kísérlet is, mint minden igazi kísérlet, magában rejtja a kudarc lehetőségét, de Krusovszky mintha tudatosan utazna erre. Ő két nem passzoló részlet csődjére akar rámutatni: „A legkisebb tévedés is hosszabb, / mint bármelyik részem.” (53) Olyan téglákból építkezik, melyek sehogy sem illeszkednek egymáshoz, aztán végignézi, ahogy ráomlik az egész tákolmány, és akkor, ott, abban az omlásban van jelen egy pillanatig az a „rend”, amit meg akar fogni.

A kötettről egyébként is elmondhatjuk, hogy ház-szerkezetű. Ha röviden össze akarom foglalni, arról van szó, hogy a házigazda az olvasót mint látogatót invitálja be („bekopogok egy idegen ajtón [...] és tényleg kinyitják”), vezeti körbe, közben eltársalog vele, majd udvariasan kikíséri. A leghétköznapibb gesztusnak tűnik ajtót nyitni egy vendégnek, ám ezt a mozdulatot most mégis belengi valami borzongató homály, ami aztán végig jelen van, és ami a kötet záróversének utolsó soraiban teljesedik ki végképp. A költő csapdába ejti az amúgy sem gyanútlan látogatót. Bezárja őt a korábban bemutatott képek közé, saját sorsát kényszeríti

tudatára: „én meg azt / a szűk rést figyeltem, ami kinyílt, / jött át rajta a fény, de nem ajtó volt, / legfeljebb levélrés, vagy még az sem, / nem tudom, de nem lehetett több, ebben / biztos vagyok, egyszerűen nem lehetett kijarat.” (91)

A művek által megidézett ház tele van (eredeti céljukat tekintve) funkciótlan ajtókkal, ablakokkal. Mindenhol ezek a keretek, és mindenhol elrekesztelt nyílások. A költő ösztöne, hogy az olvasót csapdába kerítse, saját bezártságából, illetve bezárkózásából ered: „nem mozdulok” – írja (83). Néhol esélyt adna magának: „Ha például elkezdeném követni / a vezetőkeket a falban, vajon kijutnék innen?” (86) Máshol azonban egyértelműen vetíti előre a rá (önmagára?) kiszabott börtönszerű elszigeteltséget: „[...] de beszélni, / azt már nem tudok, és kihajolni / sem, a bordák közül, tapogatni csak, / milyen érzékeny ez a hideg ablakrács.” (81) Itt a feltételezhető azonosság bizonyossággá változik: a börtönszerű ház nem csak a Krusovszky-kötetre vonatkozó allegória, hanem a költő lelkére is. Ez mintha már kissé közhelyes és erőltetett is lenne, pláne ha figyelembe vesszük, amit szerzőnk egyik ars poeticiájában közöl: „ne legyen ablak, a vers, / átlátszó ne legyen.” (16) A másik, saját költészettani alapállását firtató művében, a kötet kellős közepén tovább sulykolja a ház-allegóriát: „Négy lépés az ablak, négy / az ajtó, kettő az asztal és / három az ágy. Egy unalmas / rendszerből próbálsz kimozdulni.” (43) Krusovszky egyébként általában ragaszkodik ehhez a rendhez. A versekben többször is említést tesz szimmetriáról, geometriáról és szabályosságról („egy repedés lehet-e szabályos” – 75) Ezek szögletesítik azt a teret, melyben ábrázol, alapot nyújtanak ahhoz a „betonszürkület”-szerű hangulathoz, amivel szintén több helyen találkozhatunk. Önmagát ugyanebben a világban abszurd alakként ábrázolja, aki amúgy jól illeszkedik környezetébe: „mi a közös bennem és ebben / a puszta falból kimeredő rozsdás csőben?” (51), „Kiáll belőlem egy tárgy.” (54)

Hiába azonban a sok ajtó és ablak mellett a bútorok, a szokásos lomok, a rossz lift, hiába az előszoba, a konyha, a pince-lépcső, „a fehér falon a szegnyomok”, a kések, villák, és kanalak. Ez a ház nem otthon. Maga a fogalom is csupán egyszer merül fel, a kötet záróversének kezdősoraiban, de itt sem a melegség és a biztonság érzetét hordozza, inkább csak a megszokás otthonosságáról beszél. Ez inkább keserű beletörődés egy újabb hiányba, mintsem a klasszikus hazatalálás-motívum: „Van valami hirtelen otthonosság / abban, ahogy a fűtetlen helyiségek / jutnak eszembe, borotválkozás, / öltözködés közben.” (88)

A bezártság elől menedéket legfeljebb emlékei nyújtanak számára (folyókról, tavakról, csónakokról, hegyekről, völgyekről és kirándulásokról mesél), esetleg egy kert jöhet szóba, vagy ha eszébe jut, időnként erkélyt épít versből:

Vagy kihajolni legalább,
két sor közt egy
erkélyen,
és nem húzódni vissza.
(*Kihajolni legalább*)

Itt magának a strófának a konstrukciójában látjuk a „balkont” (11) és a merész nyújtózkodást. A versben ott a tényleges, látható *kép*, a szó pedig a szoros értelemben vett építőanyag. Ez a trükk Krusovszkynál a már említett emlékképekkel kezdődik: tájat idéz, aztán vizuálisan is bekapcsolódik ebbe a tájba és személyessé teszi azt. A szöveg értelme átmenetet képez, felhívja a figyelmet a szöveg testére: „kiállsz az / utolsó sor végére, a mélyben / sétálóknak innen integetsz.” (42) A vers ráadásul nem csak kétdimenziós táj (pl.: „fekete-fehér erdő”), látvány lehet, hanem például tér is, jó akusztikával (lásd a *Valahol zene* című verset).

A menekülésnek ez a sajátos formája inkább csak jelzésszerű. Nem megoldás – mint ahogy ezt a szerző már magának a módszernek a kiválasztásával is belátja, hisz nem kevés játékosságot bújtat benne –, mégis kellőképp egyértelmű szándékot fejez ki: tudatosan és elszántan kutat a kivezető út után (annak bizonyosága nélkül, hogy ez az út létezik/létezhet számára).

Úgy tűnik tehát, hogy ez a játék nem elég markáns. Egy másfajta intenzitással Krusovszky mégis hitelt tud adni a mozgólatainak úgy, hogy közben ne forrósodjon át a szöveg, vagyis ne lendüljön túl a magának diktált, jellemző, lassú ütemen. A tagadás szolgáltathoz ehhez eszközt. A „nem”-ek beérik a bevallott kudarcra és hiánnyal („A hiány / egyenletét számolod, de nem / ismersz hozzá megoldóképletet” – 43), a valami helyett mindig a valami mással, az „utolsó dolgok”-kal is. Meg kellett értenem például, milyen sok minden befér egy „nem tudom”-ba (vagy hogy pontosabb legyek, inkább ezekbe a gyakori „nem tudom”-okba), „hogy erről mondjak valamit”. Nem volt könnyű belátni azt sem, hogy egy költő hogyan hivatkozhat állandóan arra, amire nem emlékszik, amit nem ismer, nem ért, vagy ami egyszerűen nem létezik, illetve hogy hogyan érheti be ennyivel.

A legmegdöbbentőbb azoknak a tárgyaknak a rendszeres jelenléte volt, amelyek „nem fontosak”. Krusovszky a feleslegességek leltárát szerkeszti meg. Sokkal több lényegtelen dologról ír, mint amennyi lényegeset kiemel – ez utóbbi szinte elenyészik a szemétkben, de a sok feleslegesnek tűnő szöszölés paradox módon szándékos és nagyon is hatásos. Krusovszky nem akar azonnal rámutatni a szépre, hanem levezeti, hogyan találta meg azt. A töménytelen kacat között ugyanis sokkal karakteresebben mutatkozik meg a lényeges, mintha letisztultan, pusztán önmagában állva mutatná fel. Ez az alkotói elv a kötetben belül főként a *Képeslapok vissza* című fejezetben tölt be fontos szerepet.

A költő – mint ahogy ezt már többször meg is jegyezték róla – állandó, de nem kizárólagosan meghatározó mértékű távolságban tartja magától szövegeit és az egyes szövegek tárgyait („Nincs bennem akkora / távolság, amit érdemes / lenne megmérni.” – 53) Ezzel a helyközzel idézi meg a fentebb említett hűvösséget is, ami a versek hangulatának egyik fő jellemzője. Értéke abban a(z ön)fejelemben rejlik, mely megóvja a szöveget a flegmaságba való átcsapástól, bár a mindegy-szerű megnyilvánulásával (pl.: „most indulok otthonról, / most érek haza” – 9; „hétfő volt, vagy legfeljebb / vasárnap” – 91) súrolja annak határait.

Maga a(z el)romlás, az, hogy a dolgok soha nem olyanok,

amilyenek „lenniük kéne”, gerjeszt csak szorosabb, személyesebb kapcsolatot közte és azok között a jelenségek között, amikről ír. E tekintetben a művek nyíltak, őszinték, csupaszok: „Ezeket a képeket illesztettük össze, / nem logika, hanem elszántság szerint” – mondja. Az ilyen beismerések attól maradhatnak súlytalanok, hogy minden esetben utólagosan hangoznak el, miközben a személyes, tragikus jelleg mégis megerősíti és közel tartja azt, ami az időben távol esik. Így nyilvánul meg a sohasem riktó, mégis kellő komolysággal fellépő „terhes” férfi. (52)

Acsai Roland

Négy ablak éneke

(Turczi István: *Minden ablak nyitva*. Palatinus, 2009)

Úgy vélem, egy nemzet költészete annál intenzívebb, minél közelebbi viszonyban áll a természettel, minél természetesebb, organikusabb. Ez lenne az irodalom ökológiája.

Szerencsére a magyar költészetnek nincs oka szégyenkezésre, ha az imént említett kritérium felől pillantunk rá: elég csak Petőfi Sándor vagy Arany János tüneményes, élettel

telített tájverseire gondolnunk, József Attila remekléseire, vagy napjaink irodalmából Oravecz Imre illetve Tandori Dezső műveire. Tandori a szokásostól eltérően ellenkező irányú mozgást végzett, amennyiben nem ő ment ki a vadonba, hanem a vadont hozta a szobába légykapókkal, zöldikékkal.

Turczi István fordításkötete négy földrajzilag és kulturálisan egymástól távol eső nemzet kortárs líraterméséből válogat: az ausztráléból, a finnéből, az izraeliéből és végezetül a skótéből.

Nehéz egy olyan fordításkötetről írni, melynek verseiben, ahogy a szerzője is írja fülszövegében, „az a közös, hogy mindegyik más”, de azt hiszem, végül azért mégis sikerült egy közös origót találnom, ez pedig nem más, mint a természethez való közelség.

A nagyszerű ausztrál Murray mezőtüzétől és a Judith Wright által megidézett halott kengurutól eljutunk a finn nyár világos éjszakáig, melyeket Arto Melleri zizegő selyempapírhoz hasonlít. Hogy aztán az izraeli sivatagba kiránduljunk („a halálfejú kígyó / sorsvonalakat ró tovább / a sivatag csupasz tenyerébe” – írja Jákov Besszer, de erre felé még a napfény is homokszemként hull az arca Rikva Mirjám verse szerint: „A nap utolsó szemcséi, / akár kihűlő homokszemek, / arcomba hullottak”). Majd végül képzeletbeli utazásunkat a skóciai Kilpatrick dombjainál fejezhetjük be a számomra néhány helyen az amerikai Robert Lowellt idéző Edwin Morgan klasszikusan modern elgájtjának,

a *Számócsák*nak köszönhetően („Hadd tűzzön le a nap / feledékenységünkre / egyetlen órára / legyen fullasztó hőség / és nyári villámlás / a Kilpatrick-i dombok felett // hadd mossa le az eső a tányérokat”).

A verseket olvasva folyamatosan és intenzíven érzékelhető az a környezetet, mely körbeveszi a szövegeket, a táj, amiben születtek, még akkor is, ha városi versről van szó, és csak egy kávéház ablakán át téved a tekintet egy magányos virágra, hogy az urbánus díszletek közé helyezett természeti kép az ellentétnek köszönhetően még erősebbé és jelképebbé váljék.

A kötetet lapozgatva nem győztem kapkodni a fejem, hogy mennyi nagyszerű költő, mennyi lehetséges Nobel-díjas alkotó kapott helyet benne. Legutóbb Tandori Dezső fordításkötete, a *Hatholdas Rózsakert* olvastán volt ilyen érzésem. Ezt az érzést a fordítói munkán kívül azzal indokoltam meg magamban, hogy az elemek közelében születő költészet szükségszerűen elementáris.

Írásom kezdő gondolatát a fordításra alkalmazva elmondható: egy nemzet fordításirodalmának eredményei annál számottevőbbek, minél érzékenyebbek annak műfordítói más országok természetére, helyi színeire, atmoszférájára. A jelen gyűjteményes munka alapján határozottan állítható, hogy Turczi István műfordítóként kivételesen érzékeny mindezekre.

Amikor a költő egy idegen országba utazik, és elkezd arról a helyről írni, akkor gyakorlatilag műfordítást végez: megpróbálja az adott országot, annak hangulatát, kultúráját a saját nyelvére lefordítani. De ez már talán nem is műfordítás, hanem természetfordítás.

Ez a természetfordítás az, ami engem költőként különösen izgat. Erre a jelenéségre a kötetben is számos példát találunk. Gondolok itt Thomas Shapcott *Ebéd egy szentendrei teraszon* című versére, melyből megtudhatjuk, milyen a folyó, mely országunkat átszeli, és milyenek vagyunk mi: „A Duna nagyon gyorsan / folyik. A magyar olyan nyelv, / amely izolál, elválasztja a dolgokat. / Ezek az emberek keményen dolgoznak és nagy-lelkűek.” Vagy a Pulszky Károlynak írt himnuszra, melyben a Budapest szót ízlelgeti a költő: „Mintha / megroppant volna a nyakam, minden szótag egy agancs.” Különös eposzról van itt szó, az embernek az az érzése, mintha Eliot *Átokföldjének* magyar kulturális utalásokra épített átíratát olvasná: „A feldobott kő visszahull a földre.” Aztán itt van Éjál Mege, izraeli költő finoman tragikus *Balaton* című alkotása is: „A Nap szegélyén a nyárutó vöröslő rojtjai. / Hirtelen beborul és mintha takaró alá / kerülne a Balaton, délben.”

Amikor Turczi István műfordít, az általa megismerni kívánt ország nyelvi produktumait is a táj részeként fogja fel. Turczi számára a fordítás természetes folyamat.

Talán mondanom sem kell, hogy a kötet négy ablaka közül legtöbbet a Finnország felé nyílnon tekintetem ki. Amikor a Litera megkérdezte tőlem, mi a kedvenc idézetem, habozás nélkül Arto Melleri *Tengeráramok* című versének egyik részlete jutott eszembe: „már a Déli kikötő süllyed amott, / és a megfakult

ezüstű halak / beúsznak az Uszpenszkij-katedrális ablakain.” De ha Mellerinél tartunk, nem szabad kihagynunk az *E=mc²* című verset, és a *Léptéket* sem. Cay Westerberg egyik költeményével, az *Amikor a sötét már* cíművel pedig legutóbbi kötetemben (*Két ég satujában*) lírai párbeszédbe léptem.

Bemutatóm címében – *Négy ablak éneke* – Vas István fordításkötetére, a *Hét tenger énekére* utaltam, és nem véletlenül. Turczi István mestereként tekint Vasra. Számomra a két költő nyelvhasználatában, irodalom és hagyomány-, illetve modernségfelfogásában meglehetősen közel áll egymáshoz. E felsorolást – mivel fordításkötetről van szó – most már csak a fordításfelfogásuk rokon jellegével kell kiegészítenem.

„Minden ablak nyitva – írja Arto Melleri, a 2005-ben elhunyt finn költő a kötetcímadó versben –, lepkek röpködnek ki és be.” Négy ablak nyílt ki ezzel a nagyon fontos, megkerülhetetlen versgyűjteménnyel, négy ablak olyan égtájak felé, amerre a magyar fordításirodalom – tisztelet a mindenkori kivételeknek – ritkábban talál pillantani.

Thomas Shapcott azt írta nyelvünkről, hogy izolál, elválasztja a dolgokat. Turczi István ezen az elválasztó nyelven akarja és tudja is *összekötni* a dolgokat, a tájakat és a nemezeteket.

(*Elhangzott az Írók Boltjában 2009. május 5-én, a Palatinus Kiadó könyvbemutatóján.*)

Imreh András

Négy nyíló ablak

(Turczi István: *Minden ablak nyitva*. Palatinus, 2009)

A 80-as évek második felétől a magyar könyv olvasó közönségnek a korábnál radikálisan kevesebb versfordítással kell beérnie. A korábbi sorozatok (*Napjaink költészete*, *Új Pegazus*, *Lyra Mundi*) vagy teljesen megszűntek, vagy eljelentéktelenedett vízhozamú búvópatakként tengődnek tovább.

Míg mondjuk ha valaki a 70-es években a XX. század jelentősebb amerikai vagy francia költőit iránt szeretett volna tájékozódni, akkor remek antológiákon kívül szinte minden fontosabb szerzőtől önálló kötetet is találhatott, azaz egy, legfeljebb két évtizedes lemaradással nyomon követhette a világköltészet alakulását, jelenleg ott tartunk, hogy például az amerikai költészet legutóbbi 30-40 évről a szűkebb szakma is alig-alig tud valamit.

Van emellett egy műfaj, amely egész az utóbbi időkig úgy tűnt, hogy a különösen veszélyeztetettől sajnálatos módon átkerül a végképp kihaltak listájára. Jobb híján szerzői műfordításkötetnek nevezhetjük ezt a Magyarországon elképesztően erős hagyományokkal rendelkező műfajt. Kosztolányi: *Idegen*

költők, Szabó Lőrinc: *Örök barátaink*, Kálnoky: *Idegen ünnepek*, Nemes Nagy: *Vándorévek*, Vas István: *Hét tenger éneke*, Rónay: *Századunk útjain*, Kormos: *Febér mágia*, Végh György: *Modern Orpheusz*, Faludy: *Test és lélek*, Rába György: *Nyílttenger*, Lator: *Kalandok, szenvedélyek* – ha valaki ezeket a versfordítás-köteteket akár csak végiglapozza, nemcsak a XX. század nagy magyar költő-műfordítóinak vonzódásairól kap képet, hanem gyakorlátilag a teljes világlíráról.

Hasonló kötetek az elmúlt évtizedekben alig-alig jelentek meg. Ám most mintha újult érdeklődés kezdene mutatkozni a műfaj iránt. Elég talán megemlíteni Csehy Zoltán versfordítás-kötetét (*Hárman az ágyban*) vagy Havasi Attila idén megjelent könyvét, a *Trifladisznót*. E két mű alapján is feltűnő változás a korábbiakhoz képest, hogy az újhullámos versfordításkötetek kevésbé törekednek az univerzalitásra: tematikailag körülhatároltak (görög és latin erotikus, illetve nyugat-európai versek) és mennyiségileg is mintha inkább volna céljuk az áttekinthetőség, a végigolvashatóság, mintsem a kézikönyv-jelleg.

Ebbe a sorba illeszkedik Turczi István új könyve, a *Minden ablak nyitva*. Turczi kiadói, szerkesztői, lapalapítói minőségében is sokat tett azért, hogy az apály mélypontján is vízen tartsa a versfordítás sajkáját. A Parnasszus folyóirat az elmúlt bő évtizedben végig azon kevés fórumok egyike volt, ahol tér nyílt a versfordításoknak, sőt a lap különböző rovataiban (pl. a legutóbb induló *Átjárásban*) a versfordításról szóló esszék, műhelytanulmányok is megjelenhettek. A *Parnasszus könyvek* sorozatában pedig olyan hiánypótló művek láthattak napvilágot, mint a *Belső terek* című skót antológia vagy a *Hét lengyel költőnő* Zsille Gábor fordításában.

A *Minden ablak nyitva* Turczi 1984–2009 között született versfordításaiából ad ízelítőt. A válogatás bevallottan személyes. Négy nemzet: az ausztrál, a finn, az izraeli és a skót kortárs költészetének bemutatására vállalkozik.

És ezzel máris hiánypótló. A mindig is – érthetően ugyan, de talán túlzottan – a nagy nyelvek, nagy költészetek felé orientálódó magyar műfordítás-történet legutóbbi zenitjén, a 60-as, 70-es években az érdeklődő közönségnek volt módja arra, hogy távoli, kisebb, egzotikusabb nyelveken írt költészetekkel is megismerkedhessen. Könyvkiadásunk ekkortájt termelt ki olyan gyöngyszemeket, mint mondjuk a szlovén, skandináv, görög, arab, perui, vietnami, óceániai költők antológiája. Az elmúlt évtizedekben azonban az ún. kis nyelvek költészete a magyar olvasóközönség számára újból *terra incognitává* vált. Nyelvrokonainknak, a finn költőknek például utoljára 1973-ban, 36 éve jelent meg antológiája.

És Turczi nem csupán a finn és az izraeli költőket helyezi vissza valamelyest térképünkre (fontos megjegyezni, hogy a finn, valamint a héber és az ivrit esetében is eredetiből, tehát nem közvetítő nyelvből fordít). Napjaink talán legnagyobb költészetének, az angol nyelvűnek is a perifériáit mutatja be. Ha angol versről beszélünk, hagyományosan a britre vagy az amerikaira, esetleg az írre, újabban talán a karibira gondolunk. Ausztrálra és skótra sokkal kevésbé.

Pedig igen erősek, újabban különösen a skótok. Turczi közülük legalaposabban az egész kötetben legnagyobb anyaggal szereplő, magyarból sokat fordító Edwin Morgant mutatja be. Ő tizennégy verssel szerepel, és a fordítónak arra is volt gondolja, hogy Morgan különböző korszakait egyaránt bemutassa. Ugyanakkor az ember szívesebben olvasna többet John Burnside-től és különösen Gael Turnbulltól, akik itt mindössze egy-egy verssel szerepelnek; és fájdalmasan hiányolja Douglas Dunn, Norman MacCaig, Carol Ann Duffy vagy Robert Crawford jelenlétét – de hát a kötet kimondottan nem a reprezentativitásra törekedett.

A másik három szekció költői szerencsére jóval kiegyensúlyozottabban kerülnek bemutatásra. A hét ausztrál, kilenc finn és nyolc izraeli költő zöme nyolc-tíz verssel van jelen, ami alapján legalább egy hozzávetőleges képet már kialakíthat az olvasó.

Akinek számára persze talán a legfontosabb szempont egy ilyen jellegű antológia megítélésénél, hogy köthet-e általa új, esetleg életre szóló ismeretséget, illetve talál-e benne olyan verset, amit egészen biztosan neki írtak. A magam részéről a finnek között több barátot is találtam: Sirkka Turkkát, Jarkko Lainét és Arto Mellerit. Valamint olvastam három nagy verset: a *Szamócákat* és *A falatozóbant* Edwin Morgantól, meg a magyar származású izraeli Itamár Jáoz-Keszt remekművét, *Az elárvult imatárgyak feltámadását*.

A falatozóban szituációját tekintve feltűnően hasonlít Petri versére, a *Hogy elérjek a napsütötte sávig* címűre. Ez a helyzet, a legrövidebben összefoglalva: a *condition humaine* mélypontjának megtapasztalása egy pincében és az azt követő feljutás a napvilágra. „Nagyon sok lépcsőt mehettünk lefelé” – írja Petri; Morgan pedig: „Két szintet kell lemenni a lépcsőn, de lemegyünk.” „Meg tudom mosni valahol magam?” – kérdezi később Petri hőse, míg Morgané: „Megmoshatom – a kezem?” A Petri-vers záró képében a beszélő „botorkál fel a lépcsőn”, a Morganéban pedig a vak ember „indul a lépcső felé, felmászik.” Igen tanulságos, hogy a két eltérő költői természet mégis mennyire mást hoz ki ugyanabból a szituációból.

A Palatinus Kiadónál megjelent 250 oldalas kötet vonzó külsővel, keménykötéssel és izléses, antikolt borítóval hívja fel magára a figyelmet. Címe, a *Minden ablak nyitva*, kifejezetten a műfajhoz illő, igen frappáns választás. A kísérő életrajzok informatívak, bár stílusuk lehetne valamivel egységesebb. A szöveggondozás alapvetően igényes: a kötet második felében, ki tudja, honnan és hogyan felbukkanó néhány spanyol *ñ* talán csak újabb jelét akarja adni a különböző nyelven írt költészetek egyetemességének.

(Elhangzott az Írók Boltjában 2009. május 5-én, a Palatinus Kiadó könyvbemutatóján.)

Hölgyeim és Uraim,

a miskolci Teleki Tehetséggondozó Kollégium országos *Deákpoézis* pályázatára idén érkezett művek tanulmányozása során az a benyomásom támadt, hogy bár olvastam köztük jó verset, összességében inkább a részletekben megmutatkozó erények jellemzőek az anyagra. Ezért is döntöttem úgy, konkrét szöveghelyeket villantok föl értékelésként ahelyett, hogy általánosságban beszélnek, azt remélvén, ez pontosabb, tanulságosabb, egyszersmind élvezetesebb is lesz.

Néhány izgalmas rímmel kezdem. Balázs Kitti *Szótlán idegen* című narratív verséből két hangulatos összecsengést jegyzetem föl: a *mélázni* szóra rímel az *ázni* szó: „Lassan az idegenen kezdtém mélázni, / Miért jó Neki velem együtt ázni?”, s a *némilegre* a *hideg*. Bravúros Károlyi Norberttől a négy szótagra terjedő *át-sóhajtom – hátsó ajtón*, s Gyana Dánieltől az ötszótagos *büntetésedet – lüktetése lett*. Az egyik legszebb rímpár Nagy Alexandra szonettjéből való: *borostyán – ostyán!* Igaz, nem új a magyar költészetben – alig hiszem, hogy ne alkalmazták volna többen is, de Reményik Sándor biztosan: „Ott túl azt mondják: orgonavirág, / Erre mifelénk azt mondják: borostyán. / És Erdély lelke csillan meg a szóban, / Mint egy darabka mennybolt tiszta tóban, / S reszket, mint Isten szent lelke az ostyán.”

Sümegei Katalin *Függöny és kacaj* című munkájának 2. részében ötletes önirímmel találkoztam, kétszer is a sor utolsó szótagját ismétli meg a következő sorban: „Egy nyelvtől fulladozom, / »zom« / örület / bolond létem függönye ez. // Áhítatom eltörli a ragyogást, / »gást« / elmebaj / vágyam szeretete zord kacaj.”

Az ismétlés más alakzata, az anafora két ízben is az egész versen végigfut. Molnár Noéminál a címre is kiterjed: *Ahogy érzem* – „Ahogy tűz, úgy láng. / Ahogy ég, úgy vágy. / Ahogy vágy, úgy annak tárgya. / Ahogy az, úgy annak vágya...” s hasonlóan tovább. Csáki Zoltán *Neked...* című versében minden sor a *nem* szóval kezdődik, a második szó pedig négyszer-négyszer az *akar*, *kér*, *bán*, illetve *szeret* ige származéka, litániaszerű, magával ragadó verszenét teremtve.

Érdekes szövegszervező ötlet Horváth László *Középpontosan* című munkájának tükröző technikája: az első versszak szavai fordított sorrendben ismétlődnek meg a második versszakban. Mihályi Réka a lakkcipő szemszögéből szólaltatja meg *Az a piros* című költeményét, Pankovics Gergő szellemes című *Illuszeiájában* pedig Akhilleusz és Odüsszeusz társalog egymással még a trójai háború előtt, természetesen hexameterben, viselkedésükkel, észjárásukkal, ötleteikkel megelőlegezve a két homéroszi eposz cselekményének jó néhány fontos mozzanatát.

A versbeszéd keresetlensége, az élőnyelviség többnyire javára vált a szövegeknek. Három idézet példaként: „Fárasztó volt ez az idej nyár...” – Balázs Kittinél; „Taposs a gázra, apám, ki bírja ezt nézni?!” – Goretity Dánieltől; „hogyan nincs mit tenni tényleg fasz vagyok / nem élek és így nem tapasztalok” – Machó Zsófia *apám* című szonettjéből. E tendenciába illeszkedik a köznapiszlóge nek kiforgatása, például: „Rosszabbul élünk, mint 1000 éve!” (Jankó Annamária *Árpád-házifeladatából*), hozadékanak tekint-

hető egy-egy szó-kincs fölbukkanása, mint a *mesügée* Kopecsni Fanninál: „Én csak nevetek rajtatok / Mesügék, azok vagytok.”

Kiemeltem ízelítőül néhány trópust. Metaforák finom jelző révén: „méla falak” (Finta Tamásnál), „amikor senki sem hallja galamb imádat...” (Erdély Kingánál). Ütésszerű oximoron: „rongy igazság” (Csáki Zoltánál) – ahányszor olvasom, egy pillanatra mintha mindig elakadna a lélegzetem. „Szelíden elrugdosott cipők” (ugyancsak Finta Tamásnál). Egy tágas hasonlat: „mint lassú vizű dagály / eláraszt a nyugalom” (Mile Balásznál). S Váczi Lajostól egy időszzerű metafora: „Április a tavasz októberé”.

Különösen kedves számomra az az effektus, mikor az igei állítmányok sorában való személyváltás révén a retorikai alapforma váratlanul módosul. Horváth László *Dualizmus* című költeménye ezzel a lehetőséggel játszik el. A vers feléhez közeledve a beszélő második személyben szólít meg valakit: „én mesélek / te felelsz rá...”, később kettejükről többes szám első személyben szól: „...megtanultunk vele élni / megtanultuk túllépni / – közben az infinitívuszok mintegy leszakadnak az állítmányról – túlszárnyalni / hang nélkül énekelni / egymás szavát befejezni / és tudni merre hajol a másik – itt a mellékmondatban egyes szám harmadik személyű rag bukkant föl – / és arra lépni parányit / hogy ott legyen ahová megy – megint harmadik személyű állítmány, és ekkor: – / ahová mégy!”

Az érzékletesség néhány szép példáját gyűjtöttem össze a pályaművekből: „a sálunk az arcunkra fagy” (Bródy Anna Barbarától); „Eldobtam a cigarettát, és szikrázva / végigpattogott az utcán” (Kemény Lilitől); „Éjszaka van, annyira éjszaka...” (Horváth Dorottyától); „Táncba vitt egy zombi, hideg volt a keze, / Kivájt szemüreggel nézett csorba feje, / Rothadt szája incselkedett felém, / S undort leküzdve csókoltam meg én” (Zsingor Tünde *Rémségek éji bálja* című balladájából); „ennyire még sosem volt / júliusi az ég...” (Donáti Flóra Lilitől); és végül egy igazán lírai zárlat Gyurcsó Viktóriától: „Adj bármit, és boldoggá teszel, / Vegyél el mindent: erre is kész vagyok... / Mindegy már, hogy adsz, vagy elveszel. / Csak egyszer ragyogjanak nekünk a csillagok.”

Némelykor, ha diákszerzők az irónia eszközével élnek, a füledt, érzelmekkel telített sorok közé mintha friss levegő áramlana. „Rögtön megérezem, ha közeledsz felém, / Rendszertelen lesz a levegőcserém...”, írta Károlyi Norbert; „Úgy döntött a Nap, hogy ma reggel nem kel fel, / bizony nem világít ilyen bús, mész kedvvel / az atom elroppan, megszökik a proton, / taszítana végre profin, mesterfokon...” Machó Zsófia *Apokalipszisében*; „Diákok dolga, elmúlik egyszer, / Nem szenved tovább az ifjú Werther...” Rebák Tamásnál.

Egy szövegben sokszor a pszichológiai pontosság, hitelesség fogja meg az olvasót. Tornóczky Márton akarva-akaratlan József Attila *Megfáradt ember* című versét idézi föl: „Elfáradt lábam, a réten ülök, / az idő mintha állna. / Nincs múltam, se jelenem, jövőm, / hajam lesz fejem alatt a párna.” Másoknál interperszonális kapcsolatok találó jellemzésére bukkantam: „Hálátlan

szerető voltam, tudom, / De ilyen a jellemem, / Aki szeret, hamar megunom” (Gulyás Adrienn Dóra vesrében); „Azt mondta játsszunk cicásat: / Nyávogni fog, én meg simogassam” (Braun Barnánál); „Kígyó vagy, ki ha fél, vagy megriad, / Netán hozzáérnek, ösztönből harap” (Kéri Dorina Beata *Tükörszilánkjából*); „Látogató zavart. Hogy békén hagyjon, / végül ablakot nyitottam.” (Szilágyi Attilától); „Összevarrom ajkaim, / diplomatikus, vagy gyáva?” (Lénárt Boglárka Virágnál); párkapcsolatok szokásos fináléjának mottója lehetne: „Azt mondtad, te leszel a legjobb barátom, / Most mégis úgy teszel, mintha nem léteznék.” (Gyurcsó Viktóriától).

Néhány sort hangulatteremtő ereje miatt jegyeztem föl magamnak: „Mint éj idején csendes szó, / ha leesik az első hó” (Finta Tamástól); „nem itt kéne ülni, inkább / egy kopott lépcsőházban / a falra firkálni a nevünk” (Donáti Flóra Lilitől); „az öröm cigánykereket vet majd bennem / s együtt sétálunk a szerelemben” (Vén Aliztól).

Végül bár a korábbiakból ide is illene egyik-másik, két idézet, amelyekre kifejezetten gondolati mélységük miatt figyeltem föl. Az egyik Gyana Dániel *Számtalan* című minisorozatának utolsó darabja: „Létem csak tételezni lehet, / bizonyítva vele / reménytelenségemet.” A másik Kemény Lili *Alvó* című versének két versszaka: „Valami évszázadok óta rohad a szobámban. / Megnézném, mi az, de félek, hogy olyasmi, / amit már túlságosan megkedveltem. // Ez az egész olyan, mint egy játék, amiben / nem lehet veszteni. / Ezért nyerni sem lehet.”

Ezzel szemben a Deákpoézis olyan játék, amelyben veszíteni szintén nem lehet, nyerni viszont igen.

(*Elhangzott 2009. április 9-én, a pályázat eredményhirdetésén.*)

Nyilas Attila

Hangulatjelentés

(A 2009-es Deákpoézis értékelése)

ANGOL

Eszembe jut Nádas Péter lélegzetelállító képe a kisfiúról, aki a tavat újra és újra megkerülve a saját kitaposott lábnyomába ered, melyet időközben a partra futó hullámok egyre felismerhetetlenebbé mosnak. Fantasztikus, milyen sűrített kép, benne van a játék, a nyom, a rombolás és az újrászerveződés, a forma – akár a megértés formáinak – ideiglenessége, a szöveg temporalitása, az ismételhetőség szükségessége; s ezek mind a derridai elmélet és a dekonstrukció fontos alap gondolatai. Minden egyes lépéssel a régi lábnyomát rombolja és újat hoz létre. Minden egyes körrel felülírja önmagát.

Lehet tovább elmélkedni a nyomokról és a jelekről, s az ehhez szorosan kapcsolódó posztmodernről Thomas PYNCHON *49-es tétel kiáltása* című regényét felidézve, valamint a stílusában és tematikájában ehhez szorosan kapcsolódó legújabb detektívregénye kapcsán. Az *Inherent Vice* főszereplője egy magánnyomozó, aki nem jár a végére semminek, a szálak tőle függetlenül göngyölödnek, viszont a regényre mint szmog telepszik rá a hatvanas évek Los Angelesének légköre. A Manson-család brutális sorozatgyilkosságára való folytonos utalás jelzi a korszak rothadását, ellenpontozza a drog, a szabad szex és a rock and roll iránt érzett leplezetlen nosztalgiát. A valóság és a képzelet határai elmosódnak a marihuána ködében élő Sportello nézőpontjában, akit volt barátnője kér fel, iparmágnás szeretőjét védje meg attól, hogy felesége bolondokházába juttassa. Alig hogy elvállalta az ügyet, máris nyakig ül a pácban a gyilkossággal meggyanúsított nyomozó. 36 éves késéssel ugyan, de az idén magyarul is megjelent az írónak egy másik kiemelkedő műve. A *Súlyszivárványt* az amerikai posztmodern csúcsteljesítményének tartják. Ismerve Pynchon pörgő nyelvezetét, szóvicceit, a számtalan szubkulturális és műveltségi utalást, amely könnyen megfeküdheti egy időre a legjobb fordító gyomrát is, legyünk elnézőek ezzel a több évtizedes késéssel szemben.

Az olvasás, mint tapasztalat? Kell ennél több? Nick CAVE újabb regényének kiadója szerint igen. A *Death of Bunny Munro* e-book formájában látta meg először a napvilágot, ezért akár egy iPhone-on is lehet lefelé görgetni a sorokat. De ez még nem minden. Ha meguntuk az olvasást, akkor a fejhallgatót a fülünkre téve, Cave felolvasásában felvehetjük a fonalat pontosan ott, ahol letettük. Lehet ezt még fokozni? Persze, hogy lehet. Cave a *Bad Seeds* egyik tagjával dalokat is írt a könyvhöz. Nem kell jóstehetségnek lenni ahhoz, hogy lássuk az e-book előretörését a piacon, de attól nem kell tartani, hogy a zenés regény forradalmasítaná az olvasás élményét. Ezt a műfajt nem sok írótól vennénk jó néven.

A kiadók gyakran alkalmazzák még azt a trükköt, hogy a publicitás érdekében a megjelenés előtt kiszivárogtatnak pikáns részleteket a könyvből. Így történt John CAREY életrajzírásával, aki a Nobel-díjas William Goldingról írt könyvet. A média csámcsogott ezen és szította a megbotránkozást. Carey könyve beszámol arról a kísérletről, amit Golding a saját diákjain végzett, akiket két csapatba osztva egymás ellen uszított. Talán ezért beszélt undorral a számára sikert és pénzt hozó műről, *A legyek uráról*, melyet ráadásul még nyelvileg is gyenge alkotásnak tartott. Tény, hogy későbbi művei árnyékot vetnek rá. Az önmagát szörnynek valló férfi vajon miért nem semmisítette meg az önéletrajzi jegyzeteit, melyek rá nézve ilyen terhelő vallomásokat tartalmaznak? A hitelesség igénye bújik meg e mögött, vagy a halálból visszanevezve a szörny kacag ránk?

Vér, rettegés és vámpírok. Ez az új trend a tizenévesek között, s a kiadók el is árasztják őket a témában, nem feltétlenül jól megírt regényekkel. Viszont most egy olyan igényes válogatás jelent meg számukra, amely még a felnőtt olvasók között is megállja a helyét. Ellen DATLOW és Terri WINDLING válogatta össze a kötet novelláit. A *Troll's eye view* egy olyan provokatív antológia, mely klasszikus meséket dolgoz fel új látószögéből. A törpe, a gonosz manó, a mesékben örök-ké vesztés mostohatestvérek bosszúja ez. Kelly LINK, korábban a legjobb kisregényért járó Locus-díjat nyert írónő *Hamupipóke*-feldolgozása zárja a kötetet. Bár nincsenek vámpírok, de bele lehet borzadni, és töprengeni, hogy vajon ki mozgat kit ebben a modern testvérháborúban, és hogy a kiosztott szerepek milyen könnyen felcserélhetőek, s milyen gyorsan csúsznak át egymásba a polaritások. Borzongva éltek, míg meg nem haltak. Vagy csak én ne értenék valamit ebben a váratlan és veszélyes nézőpontváltásban?

Zárhatnám akár ezzel, de nem hallgathatom el a fentebb említett Pynchon-regény elején álló idézetet, mely a 68-as párizsi diákelkelés szlogenje volt: „Under the paving stones, the beach.” A tüntetők az út köveit tépték fel, hogy azokkal kényszerítsék a rendőroket hátrálásra, akik fel akarták oszlatni az egyetem bezáratása ellen tiltakozó tömeget. A kövek alatt ott volt a homok. És miért is érdekes ez? Mert ez azt jelenti, hogy a Műút kövei alatt is ott a homok, a tenger, és nem utolsósorban valahol a közelben ott egy Kikötő.

(Márkus Krisztina)

Hogyan lehet egyáltalán tájékozódni egy olyan hatalmas könyvtermésben, mint amilyen a franciaországi **rentrée littéraire** során zúdul a befogadóra? Először is megnézzük, hogy az úgynevezett „nagy nevek” produkáltak-e új művet erre az alkalomra; aztán az internetes böngészés folyamán szükségszerűen rábukkanunk az aktuális „sztorikra”, az egyes könyvek kapcsán kialakult kisebb-nagyobb pletykákra; és természetesen nem hagyhatók figyelmen kívül az ígéretes első könyves szerzők művei sem.

Kezdjük egy „sztorival”. Amélie Nothomb neve minden évben „kötelező” jelleggel szerepel az eladási listák élén, de idei könyvéről (*Le voyage d'hiver / Téli utazás*, Albin Michel) itt és most nem érdemes sok szót ejteni, olyan, mint a többi. Neve viszont idén könyvcím is lett: *Ma vie ratée d'Amélie Nothomb* (*Ha én lehettem volna A. N., Anabet*). A szerző Frédéric HUET, aki önmaga történetét írja meg e regényében: tíz évvel ez előtt megjelent ugyan egy könyve, de azóta minden kiadó elutasította valamennyi próbálkozását. Mivel csak az íráshoz ért, egyéb munkát nem kerít magának, így minimálbérből él, és minden idejében az irodalommal foglalkozik, beleértve például a sztárirók sorsának, a kiadók működésének, a siker-könyvek születésének tanulmányozását. Nothomb és kultusza nem önmagában érdekes számára, hanem mint jelenség: hogyan lesz valaki a közönség kedvence, hogyan működik körülötte a kiadói gépezet és a média. Több szellemes, néhol erősen gúnyos videót készített az írónőről, amelyekben ő maga játssza a főszerepet Nothomb elhíresült kellékeit, modorosságait felhasználva. (www.wat.tv/video/ma-vie-ratee)

Frédéric BEIGBEDER régóta jelen van a francia intellektuális életben, régebben különböző magazinok irodalmi kritikusa volt, politikai kampányszervezőként is működött, megfordul néha a mozi világában, jelenleg a Lire folyóiratban van állandó rovata, mozi világában, jelenleg a Lire folyóiratban van állandó rovata, és regényíróként sem kezdő, az idei *rentrée*-ra megjelent könyve már a nyolcadik regénye: *Un roman français* (*Francia regény*, Grasset). A kritika egyöntetűen pozitívan fogadta a könyvet, eddig publikált művei legjobbjának tartják. A kerettörténet saját életének egy mozzanata a közelmúltból: a rendőrök kokainforgasztás miatt bevették, és 48 órát fogdában kellett töltenie. A kényszerű bezártság, a cselekvésképtelenség, a könyvtől, altatótól, mindentől megfosztottság érzése elindított benne egy teljességgel váratlan folyamatot: képzeletében megelevenedett a gyermekora. Váratlan ajándék volt ez Beigbeder számára, mert addig úgy gondolta, hogy nem is emlékszik gyermekkorára, hogy 15 éves koráig csak egy „fekete lyuk” tátong benne. Arra gyanakodott, hogy gyerekkora minden egyes napja unalmas, üres és monoton volt. És azon az éjszakán, papír és toll híján, az élmény hatására, fejben írta meg e könyv legfontosabb lapjait. Aztán újabb botrány tört ki közvetlenül a könyv megjelenése előtt: kiderült, hogy a kiadói cenzúra nem ismeretlen a mai francia könyvkiadásban sem. Mivel az író jó néhány oldalon keresztül elég kemény bírálatot fogalmazott meg az államügyessel kapcsolatban, a Grasset kiadó elnöke arra szólította fel Beigbedert, hogy erősen húzza meg az eredeti szöveget.

FRANCSIA

A nagy nevek után kutatva örömmel láthatjuk, hogy Jean-Philippe TOUSSAINT új művel jelentkezik: *La vérité sur Marie* (*Az igazság Marie-ről*, Minuit). Első könyvei közül több magyarul is megjelent a Jelenkornál (*A fényképezőgép*; *A fürdőszoba*, 1995; *Monsieur*; *A halogatás*, 1997; *A televízió*, 2000). 2002-ben jelent meg a *Faire l'amour* (*Szeretkezni*), majd 2005-ben a *Fuir* (*Menekülni*) című könyve, melyeknek folytatása (azaz egy trilógia harmadik darabja) a mostani regénye. De úgy tűnik, hiába az első örömeink, mert Toussaint-nek nem sikerül elérnie első művei színvonalát. Kritikusai többször említik az unalom szót új könyve kapcsán, van olyan is, aki határozottan megkérdi, hogy szakítson végre Marie-val, illetve trilógiája témájával, mert valódi írói erényei immár nem tudnak kellőképpen érvényesülni.

Pierre ASSOULINE regényei általában az emberi lélek bonyolultságát járják körbe. *Les invités* (*A vendégek*) című új regénye a párizsi „felső” körökben játszódik, egyetlen este történetét beszéli el. Madamedu – szokása szerint – vacsoravendégeket hív, mivel azonban az egyik vendég nem jelenik meg, éppen tizenhárom lennének az asztal körül. Hogy megmentse az estét, maguk közé ültetik a szolgálólányt, aki természetesen kilóg a sorból (egy TV-csatorna programigazgatója, egy kanadai üzletember, egy akadémikus stb. közül). Filmszerű jelenetek során, vitorliós jellemzésekkel rajzolja meg Assouline a mai francia társadalom visszasságait, egymásnak feszülő nagy szociális-emberi ellentmondásait.

Eric HOLDER új könyve (*Bella Ciao*, Seuil) a tőle megszokott irodalmi élményt ígéri. (Magyarul eddig: *Férfi az ágy lábánál*, Magvető, 1997; *Chambon kisasszony*, Magvető, 1998.) Még le nem fordított, de címében magyar regénye: *Bella Ciao-Hongroise* (*Magyar nő*, Flammarion, 2002). A *Bella Ciao* szokásosan lendületes mondataival, nagyon pontosan célba találó szavaival meséli el egy minden szemtől válságba jutott író öngyilkossági kísérletét, majd lassú magára találását és családjához való visszatérését. (Források: Lire 2009/6, 2009/8; www.evene.fr) (Klopfér Ágnes)

NÉMET

Wolf HAAS *Der Brenner und der liebe Gott* (Brenner és a Jóisten) című regénye szintén szerepel a Német Könyvdíj hosszú listáján, s talán a zsűri elfogulatlanságát hivatott reprezentálni, hiszen ha az irodalom széles palettájáról beszélünk, akkor Müller és Haas regényei minden bizonnyal a paletta két szélén helyezkednek el. Az egy ideig reklámszövegíróként tevékenykedő szerző ma Ausztria legismertebb és legsikeresebb krimiírója, eredetileg hatkötetes detektív-sorozatának néhány darabját meg is filmesítették. Most úgy tűnhet, újra feltámad a 2003-as *Das ewige Leben* (Az öröklét) című részben már elhunyt figura. A szerző azonban állítja, félreértették a regényt, nem Brenner, a nem éppen konvencionális detektív halt meg, hanem a személyesen alighogy színre lépett, a főhősért rajongó elbeszélő. Nem ismervén a sorozat nevezett darabját, nemigen tudnék igazságot tenni szerző és olvasók között, bár nem túl meggyőző, hogy az elbeszélő attitűdjei, úgy tűnik, mit sem változtak az új részben. Brenner viszont él és újra nyomoz.

Új regényen dolgozik Martin WALSER. A *Muttersohn* (Anyja fia) hőse egy olyan férfi, akinek azt tanította az anyja, hogy nemzéséhez nem volt szükség férfirra. A Duna és a Bodeni-tó között elnyúló területen játszódik a történet, ahol számos kólostor található, és amely kiemelkedő hitéleti tettek helyszíne is egyben. Ez nyújtja az alapvetően a hit és tudás tematikáját feldolgozó mű atmoszférikus hátterét.

KERTÉSZ Imre kapja az idén a Jean Améry-díjat. Az elismeréssel két-három évente tisztelnek meg olyan szerzőket, akik kiemelkedő esszéket írnak, amelyekben kritikusan szemlélik korunkat vagy felvilágosító jellegű munkát végeznek.

Felkerült az UNESCO Világemlékezet Listára a *Nibelung-ének* három legfontosabb és legteljesebb kézírata. A sárkányölő Szigfrid és Krimhilda szerelmét megéneklő, mintegy 2400 strófából álló hősi eposz a műfaj kiemelkedő darabja. Ez a tizenegyedik német dokumentum a listán, amelyek között szerepel a Gutenberg nyomtatta *Biblia*, a Grimm testvérek *Gyermek- és családi meséi*, Beethoven 9. szimfóniája, Goethe irodalmi hagyatéka és a *Metropolis* című némafilm első számú kópiája is.

(Paksy Tünde)

A potenciális témák között válogatva mindig újra és újra azon dilemmával szembesülök, hogyan hidalható át az az időbeli távolság, amely egy-egy adott esemény vagy hír aktualitása és a következő lapszám megjelenésig hátralévő hetek között tágong. Nemrég jelent meg például a Német Könyvdíj húszételes jelöltlistája, amely hamarosan öt tételre szűkül, röviddel megjelenésünk után, október 12-én, a Frankfurti Könyvvásár előestéjén pedig már az idei díjazott is ismert lesz. Addig viszont csak találgatni lehet, vajon az olyan ismertebb szerzők, mint Sibylle BERG, Brigitte KRONAUER, Wolf HAAS, Terézia MORA, Herta MÜLLER, Peter STAMM mellett van-e esélye a következő körbe jutni pl. Angelika OVERATH, Clemens J. SETZ, Thomas STANGL vagy Mirko BONNÉ és Ernst-Wilhelm HÄNDLER művének. És persze addig is lehet kritizálni a listát, azon szomorkodni, hogy nem szerepel a nevezettek között az idei Büchner-díjas Walter KAPPACHER vagy a Lipcsei Könyvvásár Díját elnyert Sibylle LEWITSCHAROFF regénye, mint azt Tilman Krause teszi a *Zeit* hasábjain. Én ehelyett azonban inkább azon igyekeztem, hogy jobban is megismerkedjek a jelölt művek közül néhányval.

Herta MÜLLER erdélyi származású író nő saját bőrén tapasztalta meg a Ceaușescu-rezsim kegyetlenségét és borzalmait, melyeknek műveiben igen beható és pontos irodalmi megjelenítését nyújtja. Írásainak költői nyelve, erőteljes metaforikája teszi sok méltatója szerint átérezhetővé és olvashatóvá a totalitarizmus megrázó élményét. *Atemschaudel* című regénye, amelynek címe talán *Lélegzethinta* vagy *Ingó lélegzet* lehetne magyarul, a totális diktatúrák embertörli történései, illetve történetei közül egy kevésbé ismertet dolgoz fel. Miután 1944-ben a Vörös Hadsereg legyőzte a romániai fasiszta diktatúrát, a kollektív bűnösség jegyében valamennyi ott élő 17 és 45 év közötti németet szovjet munkatáborokba szállítottak kényszermunkára. Erre a sorsra jutott a szerzőnő édesanyja, de a 2006-ban elhunyt Büchner-díjas írónak, Oskar PASTIORnak is része volt ezekben a borzalmakban. Az eredetileg Müller–Pastior koprodukcióban tervezett regény a kényszermunka, az emberfeletti megerőltetés és az éhezés a szabadulás után is feldolgozhatatlan élményét mutatja meg a nagyszebeni Leopold Auberg szemszögéből fiktív önéletrajz formájában. Az elbeszélő öt év története természetesen nem adható vissza kronologikusan, ehelyett a tábor rendje válik tematikus szervező erővé. A szöveg ég és föld, a konkrét borzalmak leírása és a metaforikus emelkedettség között oszcillál. Költői nyelvezetét főként megszemélyesítések és szokatlan hasonlatok uralják. Ez az a technika, amelyet az író nő korábbi műveiben is használt és amely legtöbb kritikusa szerint képes arra, hogy megjelenítse az emberséget az embertelenségben. Iris Radisch (*Zeit*) ezzel szemben úgy látja, Müller ezen regénye nem éri el a korábbiak színvonalát, a bevált irodalmi technika ezúttal túlzottan is megszelidíti, parfümös illattal vonja be a leírt borzalmakat.

OLASZ

Az olaszok mindig is szerettek nosztalgiázni, felidézni a háború utáni korszak, a 60-as évek nagy fellendülését, kultikusá vált dalokat, helyeket, tárgyakat, a Vespa robogót, az első FIAT autókat. És szeretnek önmagukkal foglalkozni, saját életük főszereplői lenni. A nyárutó legtöbb olvasót vonzó olasz könyve Walter VELTRONI *Noi*, azaz *Mi* című nosztalgia-regénye (Rizzoli). A szerzőről érdemes megjegyezni, hogy számos közéleti tisztséget viselt és visel: politikus, a Demokrata Párt vezetője, újságíró, a baloldali Unita című napilap főszerkesztője, Róma város polgármestere, a Prodi-kormány alatt magas politikai tisztséget töltött be. Ezen kívül számos közéleti esszé, filmforgatókönyv, regény szerzője. Legújabb művében négy történet szövődik egybe: egy emblematisz vezetéknevű (Noi) viselő római család négy egymást követő generációjának története, a második világháborútól és a faszizmus végnapjaitól a nem túl távoli jövőig, 2025-ig. A három bemutatott fiatal Olaszország legújabb történelmének döntő pillanatait éli meg, negyedikük az elképzelt jövőt. Egyetlen idősíki hiányzik csupán, a jelen: a „berlusconizmus”, a rasszizmus és a reality show Olaszországa. Weltroni regényét mindvégig erős nosztalgia hatja át, korfestő reklámszlogenek, a mindennapi élet apró darabkái, divatcikkek, filmrészletek, dalok idéződnék fel főként a második, leginkább autobiografikus részben. A mű kétségtelenül jó tollú szerző alkotása, érdekes, élvezetes olvasmány, de az Olaszországban a legutóbbi időben hihetetlen fejlődésnek indult, mindent maga alá temető kulturális nagyipar terméke.

Hajózzunk távolibb vizekre. Szardínia még mindig őrzi viszonylagos érintetlenségét, lakosai mindig is ragaszkodtak ősi kultúrájukhoz, hagyományaikhoz, szigetük még a XX. század első felében is isten háta mögötti vidéknek számított. Fennmaradt egyedülálló dialektusuk is, a szárd nyelv, melyet ma már kevesen beszélnek, de jelentős irodalommal rendelkezik. Létezik ma is szárd dialektális irodalom, de a kortárs szárd írók legtöbbje olaszul (is) ír, nyilvánvalóan a könnyebb kommunikálhatóság kedvéért. Ugyanezen okból könyveik is milánói kiadóknál jelennek meg, mert hát a maga módján Olaszország is egy centralizált ország: a kultúra terén, ha valami nem Milánóban vagy esetleg Torinóban, Rómában történik, jelenik meg, adódik elő, az mintha nem is létezne.

Michela MURGIA szárd író nő művei is a „kontinensen” jelennek meg, legutóbbi, *Accabadora* című regényét a torinói Einaudi Kiadó adta ki. Első rejtvény az olasz olvasó számára is a cím: *acabar* spanyolul azt jelenti, befejezni valamit, végezni valamivel. Szárdul az *accabadora* az, aki végez valakivel. De nem úgy, mint egy gyilkos, hanem ő az, aki szeretetteljes, könyörületes magatartásával segíti beteljesedni a sorsot. Ezt az asszonyt hívja a szárd közösség utolsó anyának. Egy képzeletbeli szárd faluban vagyunk az ötvenes években, itt él Tzia Bonaria, a menyasszonyként özvegyen maradt asszony – vőlegénye odaveszett a háborúban –, s hogy öregségére ne maradjon végképp egyedül, magához veszi az egyik sokgyermekes család legkisebb lányát, Mariát. Tzia Bonaria Urrai nappal varrónőként dolgozik, vigasztalja a hozzá betérő lelkeket, mindenféle varázslást ismer, s ha a szükség úgy hozza, éjjelente ellátogat azokhoz, akik hívják, és elviszi számukra a könyörületes halált. Az ötvenes évek Szardíniája még mindig egy ősi világ a maga törvényeivel, tilalmaival, ősi nyelvével. A közösség olyan, akár egy zárt organizmus, ösztönösen tudja, mire van szüksége, és minden további nélkül aszerint cselekszik. Tudja, melyek a megbonthatatlan kötelékek, s az elmúlással is meg tudja ajándékozni azt, akinek erre van szüksége. Tzia Bonaria a párka, aki elmetszi a sorsfonalát annak, aki erre kéri, ő az *accabadora*. Michela Murgia egyszerre nyers és poétikus nyelven megírt regénye őszintén szól a vágyott elmúlás és a könyörületes halál témájáról.

Szardínián, ahol – az ottlakók szerint – a leggyakrabban használt tájnyelv a hallgatás, koraósszel több költészettel, irodalommal, szavakkal kapcsolatos fesztivált is rendeznek. Ilyen a Seneghében immár ötödik alkalommal megrendezett *Cabudanne de sos poetas*, azaz a *Költők Szeptembere*, amely a szárdul és olaszul író kortárs szárd költőknek teremt alkalmat a bemutatkozásra és a találkozásra a szárazföldi Olaszország költőivel. Az idén XI. alkalommal megrendezett *Abbadula* irodalmi fesztivál a 100 éves futurizmusra és a szárd író, Giuseppe Dessi születésének 100. évfordulójára emlékezik. A Cagliari melletti Mandasban D. H. Lawrence *Sea and Sardinia* című 1921-es szardíniai útleírásának apropóján az idei irodalmi fesztivál témájául az utazást választották. Az érdeklődők különvonattal járhatták végig Lawrence útvonalát, és az egyes állomásokon író-olvasó találkozók, irodalmi műhelyek, nyitott könyvtárak, irodalmi kávézók, felolvasószínházak várták őket.

(Lukácsi Margit)

SPANYOL

Óriási port kavart – legalábbis látszólag – a hazai könyvpiac egyik újdonsága, amely hangsúlyozottan csak itthon számít valamiféle várva várt csodának, hiszen a hatvanas évek spanyol nyelvű kultuszkönyvéről van szó. Julio CORTÁZAR halálának huszonötödik évfordulóján, nemrég jelent meg Benyhe János fordításában a L'Harmattan Kiadónál a *Rayuela* című, eddig magyarul *Ugróiskola* néven emlegetett, ámde *Sántaiskola* címen kiadott regénye. A formabontó, a művészetek és a műfajok határait szétfeszítő, nyelvi bravúrokkal teletűzdelt alkotás Cortázar műveinek szintéziséként is olvasható, a fordítónak komoly kihívás. Az író szinte minden nyelvfilozófiai alapvetése (a verbális kifejezéstár dekonstruálása, a „rosszul írás” szükségessége) és egzisztenciális kérdésfeltevése (önazonosság és más-ság, hitelesség és mesterkéltetés szembeállítás stb.) megtalálható benne éppúgy, mint a többi regény és novella állandóan visszatérő motívumai (például az utazás, Európa–Amerika kettőssége, az abszurditás, a doppelgänger, a játék, a zene). Egy hónap leforgása alatt három recenzió is jelent meg róla, és majdhogyanem általánosnak mondható a magyar címválasztás megkérdőjelezése. A magyar tájnyelvi – értelmező szótárakban nem szereplő – kifejezés létjogosultságát több okból is vitatják, ám védelmére felhozhatjuk, hogy maga Cortázar nem biztos, hogy csalódottan figyelné, micsoda heves reakciókat vált ki már magának a könyv címének fordítása is. Mindez tökéletesen egybevág az argentin szerző talán legfontosabb alkotásfilozófiai alapvetésével, miszerint a legfőbb ellenség a megrögzöttség, a megszokás, a napi rutin monotonitása. Erre az unalmas elvárásra int fricskát Benyhe János szellemes megoldása, amely éppúgy hordozza a regény hangnemét meghatározó gúnyt, mint a játékos, ügyetlenkedő, ugyanakkor ontologikus szinten is megélt fájdalmas szorongást, amely a szereplők bohém bukdácsolásának lételeme. Talán érdemes megnézni a fordítás egészét, hiszen számos más vitaindító nyelvi lelemény is található benne. A nagyszabású vállalkozás végre eredménnyel járt, a magyar kiadás régi és fontos irodalomtörténeti adósságot törleszt, köszönet érte. Izgalommal várjuk a *62/Kirakósjáték* című Cortázar-regény megjelenését is, melynek fordítója Imrei Andrea.

A májusban elhunyt uruguayi költő, író, Mario BENEDETTI születésnapján, szeptember 14-én indítják útjára Montevideóban a Benedetti Alapítványt, amelynek létrehozását és működését a szerző végrendeletében meghatározta. A kuratórium tagjai – Benedetti közeli barátai, köztük például az énekes-szerző Daniel Viglietti – különös érzelmi kötődéssel kívánják teljesíteni a rájuk bízott feladatokat: a szerző összes műveinek kiadását, a fiatal írók támogatását, irodalmi műhelyek szervezését, valamint folytatni a küzdelmet az emberi jogokért, és továbbra is szoros kapcsolatot ápolni az olvasókkal. Benedetti, az uruguayi diktatúra száműzöttje, több mint nyolcvan kötet (vers, regény, novella, dráma) szerzője, a latin-amerikai irodalom meghatározó alakja, halála előtt is versesköteten dolgozott, amelyet barátai és közeli hozzátartozói fognak publikálni *Biografía para encontrarme (Életrajz, hogy megleljem magam)* címmel. A magyar olvasóközönség a *Köszönöm a tüzet, uram* (1975) és a tavaly megjelent *Önmaga tanúja* című művét ismerheti.

A chilei neoavantgárd költészet feledhetetlen figurája Nicanor PARRA, az „antiköltő”, de nem abban az értelemben, ahogyan nagy elődje, Vicente HUIDOBRO, a chilei történelmi avantgárd kulcsfigurája. Huidobro a tízes-húszas években saját izmusát, a „creacionismo”-t a teremteni igéből vezette le, amennyiben a költői missziót az isteni teremtés aktusával állította párhuzamba. Megírta ő is a művét betetőző *Altazor* (1931) című elbeszélő költeményét, ahol európai mintára a nyelv dekonstrukcióját hajtja végre (nagyon is egybecseng a cortázari törekvésekkel), hogy egy új világ felépítését tegye lehetővé. Nicanor Parra azonban a hatvanas évekre – mintegy az európai ellenirodalmi tendenciákkal párhuzamosan – felhagy minden újraépítés reményével, ő a költői mesterségben semmi kiváltságosat nem lát, a köznapi hang ellen. A modern világ prózaisága emészti fel a művészeteket is, ennek legnyilvánvalóbb kifejezése az *Artefactos (Műtárgyak, 1972)* kötete, amely csupán szövegtöredékekből (képeslapokból, táviratokból, falfirkákból) áll. Most dokumentumfilm készült róla, Victor JIMÉNEZ tízéves kitaró munkájának köszönhetően *Retrato de un antipoeta (Egy antiköltő portréja)* címmel. Hogy mit szolt maga Parra a filmhez? Állítólag gratulált a rendezőnek és mintegy ajándékkul átadott egy „artefacto”-t, a következő szöveggel: „Kívülről ilyen vagyok... VIGYÁZAT... belülről pont az ellenkezője.”

Észak-Amerikában pedig – hogy azt a régiót se feledjük, hiszen egyre nagyobb szerepet tölt be a spanyol nyelvterületen – a szeptember a Hispán Örökség hónapja. Ez alkalomból rendezik meg immár a III. New York-i Hispán/Latin Könyvfesztivált, amelynek a díszvendége mindig egy spanyol ajkú szerző, aki műveivel ablakot nyitott az egyesült államokbeli latin kultúra felé. Idén a Pulitzer-díjas Junot DÍAZ tiszteletére szervezik a nagyszabású eseményt. A dominikai származású szerző elbeszéléskötetének címe *Negocios*, regényének pedig *La breve y maravillosa vida de Oscar Wao*. Ebben egy bevándorló család történetét mondja el, nyelve pedig egy példája az észak-amerikai spanyol ajkú lakosság sajátos, úgynevezett spanglish-ének.

(Menczel Gabriella)

1.

2.

Homo Ferus: Vademberek

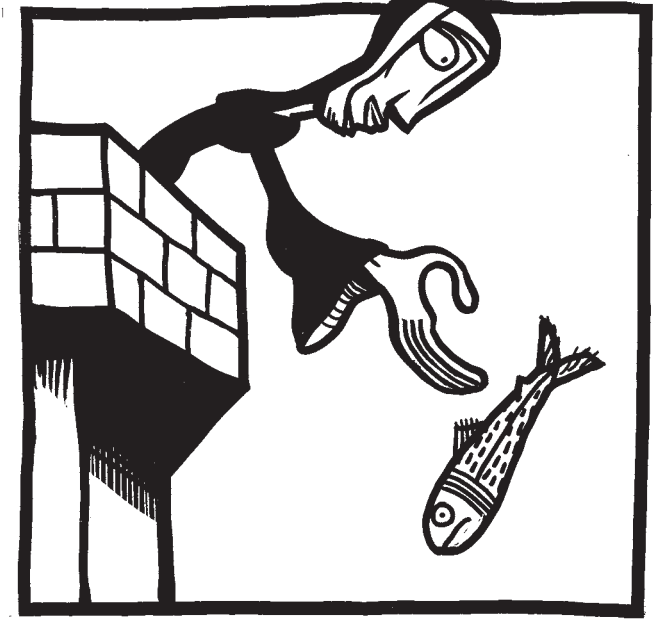
3.

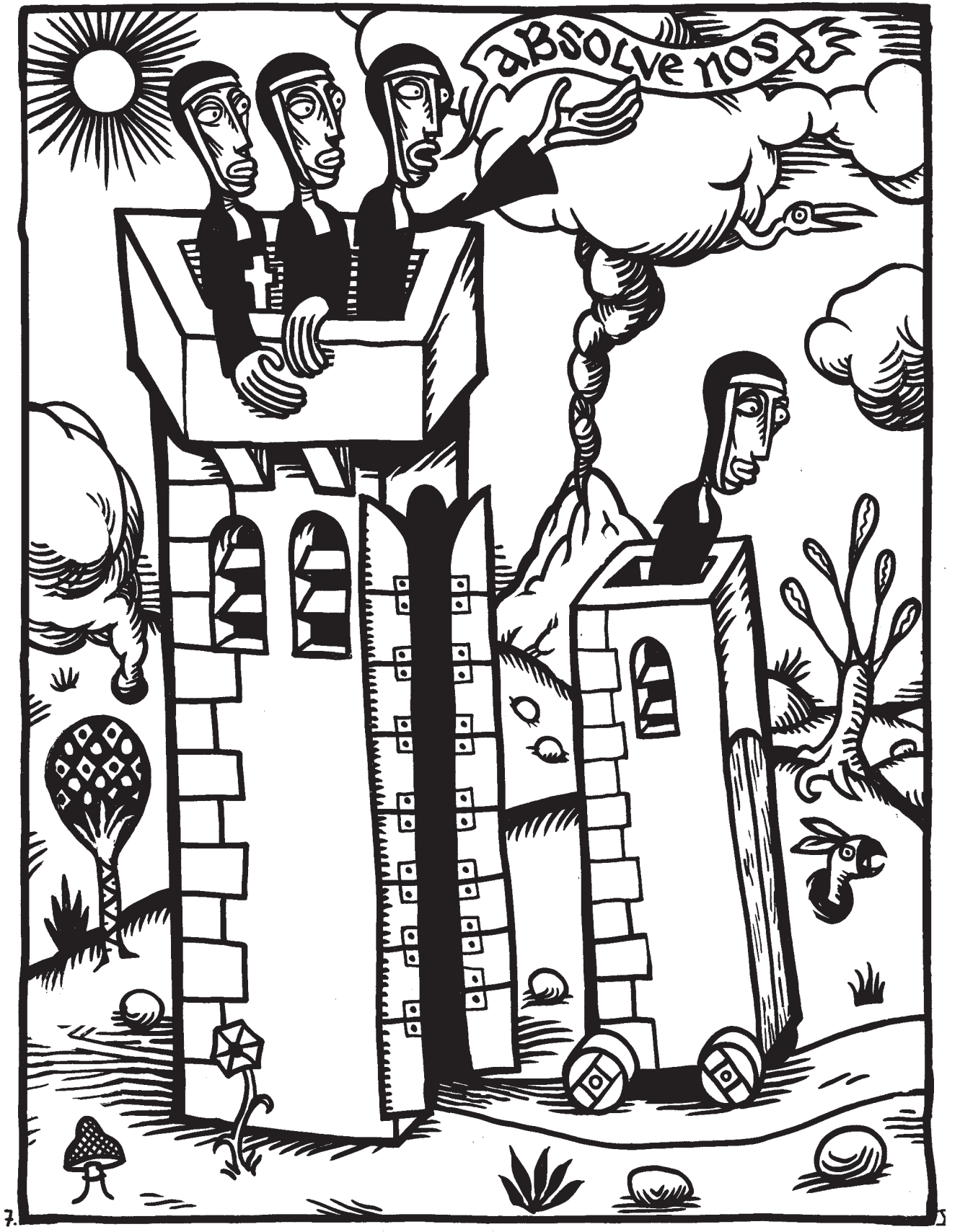
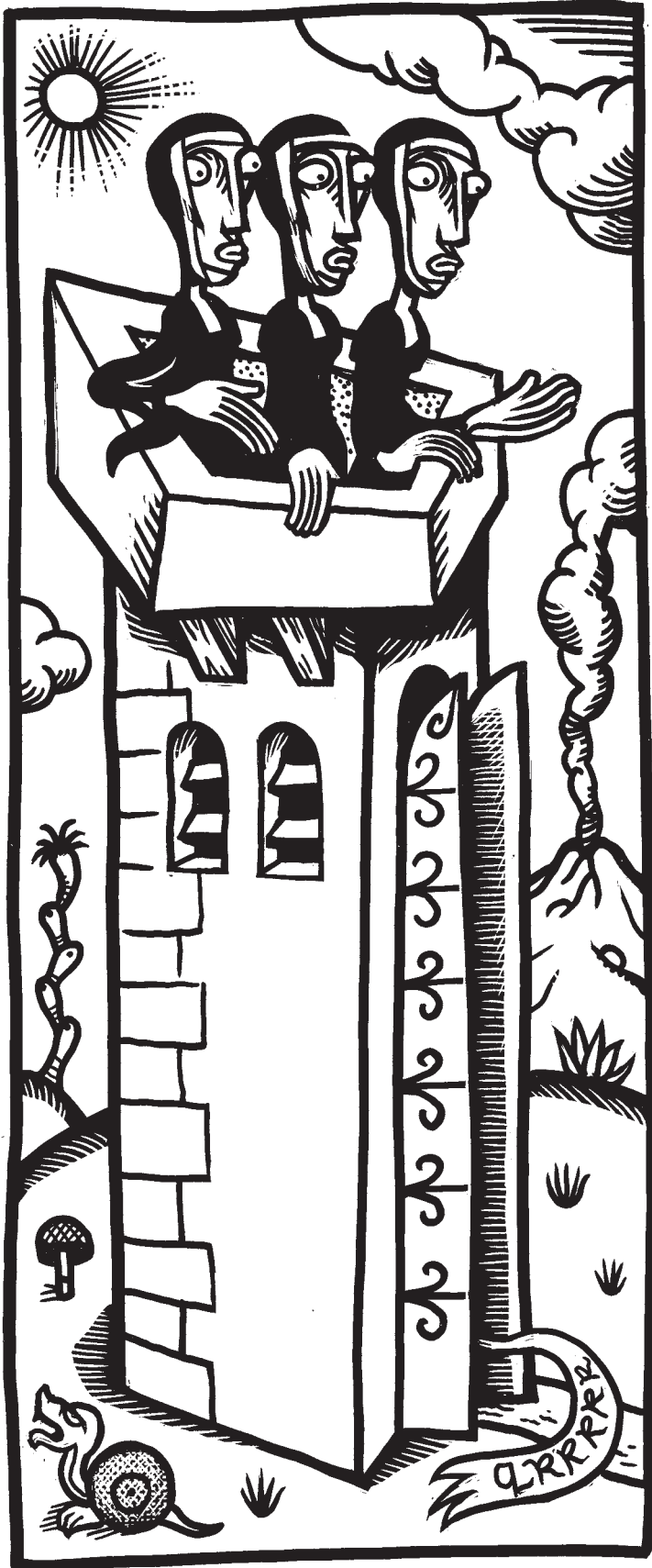

4.

5.

Absolve nos: Ments meg bennünket

Deo volente: Ha Isten is úgy akarja
Machina Serpentium quasi perpetuum mobile est: A Kígyóhajtány olyan, mint az örökmozgó

Inferus omnipraesens: Pokol mindenütt

10.

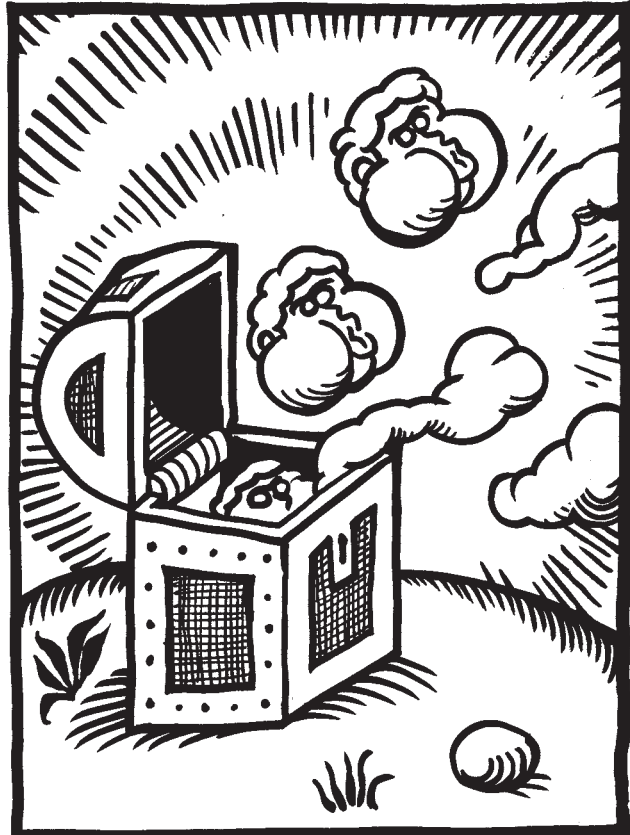

Terminus Mundi: A világ vége

mm

ISSN 1789-1965
9 771789 196000

0 9 0 1 5

490 Ft

nka
Nemzeti Kulturális Alap